

MAGISTERUPPSATS I BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP
VID INSTITUTIONEN BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP/BIBLIOTEKSHÖGSKOLAN
2007:55
ISSN 1654-0247

“Det är böcker som är meningen med ett bibliotek”
Hur bibliotekarien i barn- och ungdomslitteraturen bemöter användare

CAMILLA LINDSTRÖM
MIA WILLÉN

HÖGSKOLAN I BORÅS
VETENSKAP FÖR PROFESSION

© Camilla Lindström/Mia Willén
Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna uppsats
– helt eller delvis – är förbjudet utan medgivande.

Svensk titel:	”Det är böcker som är meningen med ett bibliotek”: Hur bibliotekarien i barn- och ungdomslitteraturen bemöter användare
Engelsk titel:	”Books are the meaning of the library”: How the librarians interact with users of children’s and young people’s literature.
Författare:	Camilla Lindström & Mia Willén
Kollegium:	3
Färdigställt:	2007
Handledare:	Catarina Eriksson
Abstract:	<p>The aim of this Master’s thesis is to examine the librarians’ perception of the users of children’s and young people’s literature. Questions posed in this study are: How are the librarians described according to appearance, personality and interaction with the users? How are the librarians described compared to former studies on the subject? Which perception can be seen, based on Douglas Rabers’s theory which describes the role the public libraries can take in the society?</p> <p>The study is based on content analysis. We have examined 15 descriptions of librarians in both picture books and literature for young adults, published between 1985 and 2006. The theoretical starting-point in our study is Rabers’s theory on the three different approaches to users that a public library can take; Social activism, The conservative response and The populist initiative.</p> <p>The result of the analysis indicates that Raber’s Conservative response has a slight predominance in the librarians’ perceptions of the users. The all-in-all-perception that is shown in the literature for children and young adults, is that the librarians’ interactions with the users is rather tame. The librarians are often invisible and seen as part of the library inventory. However, when help is requested, most of them are kind and helpful.</p>
Nyckelord:	användarsyn, stereotyper, barn- och ungdomslitteratur, bibliotekarie, bemötande, framställningen av bibliotekarier

Titelsidans citat är hämtat från *Potatishäxan* (2004) s.92.

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning	3
1. Inledning	5
1.2 Problembeskrivning	6
1.3 Syfte och frågeställningar.....	6
1.4 Avgränsningar	7
1.5 Disposition	7
2. Bakgrund.....	8
2.1 Folkbibliotek och bibliotekarieyrket	8
2.1.1 Folkbibliotekens framväxt.....	8
2.1.2 Bibliotekarieyrket och bibliotekarieutbildningens utveckling	9
2.2 Stereotyper	11
2.2.1 Skapandet av stereotyper.....	11
2.2.2 Bibliotekariestereotypernas uppkomst	12
3. Litteratursökning	14
4. Tidigare forskning.....	16
4.1 Bibliotekarien och användarna	16
4.2 Stereotypa framställningar av bibliotekarien	20
4.2.1 Studier av bibliotekariestereotyper.....	20
4.2.3 Bibliotekarien i barn- och ungdomslitteratur	23
5. Teori.....	25
5.1 Rabers tre synsätt på folkbibliotekets identitet.....	26
5.1.1 Det socialaktivistiska synsättet.....	26
5.1.2 Det konservativa synsättet.....	27
5.1.3 Det populistiska synsättet.....	28
5.1.4 Applicering av teori.....	29
6. Metod och tillvägagångssätt	29
6.1 Urval.....	29
6.2 Metod	34
6.2.1 Kvalitativ innehållsanalys	34
6.2.2 Litteratursociologi / ”Speglingsteorin”	36
6.2.3 Hermeneutik	36
6.3 Tillvägagångssätt.....	37
7. Resultat och analys.....	38
7.1 Hur beskrivs bibliotekarien i fråga om, utseende, personlighet och interaktion med användare i barn- och ungdomslitteratur?	38
7.1.1 Utseende	38
7.1.2 Personlighet	38
7.1.3 Interaktion med användare	40
7.1.4 Kategorisering av bibliotekarierna i vårt empiriska material.....	41
7.2 Vilka likheter och skillnader finns mellan de stereotyper som framkommit i tidigare forskning och vår egen studie?.....	44
7.2.1 Utseende	44
7.2.2 Personlighet	45
7.2.3 Interaktion med användare	47

7.3 Vilken syn på användare, grundat på Rabers teori, tar sig uttryck i bibliotekarieskildringar i barn- och ungdomslitteratur?	48
7.3.1 Det socialaktivistiska synsättet.....	48
7.3.2 Det konservativa synsättet.....	50
7.3.3 Det populistiska synsättet.....	53
7.3.4 Representationen av Rabers synsätt i vårt empiriska material	54
8. Diskussion	55
8.1 Bibliotekariens bemötande av användare i barn- och ungdomslitteratur	55
8.2 Representationen av Rabers synsätt i vårt empiriska material	56
8.3 Interna jämförelser av vårt empiriska material.....	57
8.4 Manliga och kvinnliga bibliotekarier	59
8.5 Stereotyper av bibliotekarien	59
8.6 Slutsatser	62
8.7 Förslag till vidare forskning	63
9. Sammanfattning	64
Litteraturförteckning.....	66
Skönlitterärt material	68
Bilaga 1	70

1. Inledning

Som studerande på Bibliotekshögskolan i Borås och blivande bibliotekarier är vi intresserade av de olika förhållningssätt en bibliotekarie kan välja att anta i mötet med biblioteksanvändare. Med biblioteksanvändare menar vi de personer som kommer till och/eller använder sig av någon av bibliotekets olika tjänster på plats. I vår undersökning kommer vi i fortsättningen att benämna biblioteksanvändare enbart som användare. Vi utgår från att det finns skillnader i hur bibliotekarier interagerar med sina användare och vill undersöka hur det speglas av författare genom framställningen av detta möte mellan bibliotekarier och användare i barn- och ungdomslitteratur. Vår uppfattning är även att interaktionen mellan bibliotekarien och användaren, som all kommunikation mellan människor, förs på både ett verbalt och ickeverbalt plan och kommer att reflektera över detta i vår studie. Då vi i ett tidigare arbete under utbildningen skrivit om barnlitteratur och funnit det väldigt intressant ville vi i denna uppsats kombinera dessa två aspekter, bibliotekariens interaktion med användare och barnlitteratur.

Några yrken är automatiskt sammankopplade med vissa intressen, egenskaper och utseende och vi menar att bibliotekarie är ett av dessa yrken och vill även titta närmare på detta fenomen. Det finns en hel del tidigare studier kring framställningen av bibliotekarier i olika medier som film och skönlitteratur. Dessa studier lägger stort fokus på olika stereotypa framställningar av bibliotekarier. Vi vill diskutera de stereotyper och framställningar som framkommit i tidigare studier då vi anser det relevant och starkt integrerat med vår studies huvudsyfte. Vad är det för bild av bibliotekarien som förmedlas genom barn och ungdomslitteraturen? Vår undersökning är tänkt att bli ett bidrag till denna forskning då det inte tidigare gjorts någon svensk studie som behandlat bibliotekariestereotyper i barn- och ungdomslitteratur. Vi frågar oss om författarna av barn- och ungdomslitteratur beskriver bibliotekarier i stereotyper; äldre kvinnor med glasögon som bara ber barnen vara tysta, eller om det är en annan bild som förmedlas i dagens barn- och ungdomslitteratur och i så fall vilken. Vilken funktion har stereotyper i barn- och ungdomslitteratur? Vi kommer att fundera över detta i vår studie. Vi har under utbildningens gång läst om och diskuterat bibliotekarieryrket som profession och utvecklingen av den. Utbildningen har blivit alltmer akademiserad och det har inneburit ett skifte från tonvikt på den praktiska yrkeskunskapen till mer forskningsbetonad utbildning. Biblioteksarbete, menar vi, handlar inte om att enbart sortera böcker och registrera lån, bibliotekarier har snarare kommit att bli informationsexperter i ett kunskapssamhälle. Vår uppfattning är att det kan vara oklart vad bibliotekarieryrket omfattar då vi själva inte visste detta säkert när vi påbörjade vår utbildning. Vi menar att det kan vara en av anledningarna till att bibliotekariestereotyperna fortfarande frodas och kommer även att reflektera över det då vi diskuterar vilka av bibliotekariens arbetsuppgifter som syns i barn- och ungdomslitteraturen.

Vi har på så vis kombinerat två problemområden, bibliotekariers bemötande av användare å ena sidan och bibliotekariestereotyper å den andra sidan. Vi kommer i vår undersökning behandla hur bibliotekariers bemötande av användare framställs i barn- och ungdomslitteratur. För att undersöka bibliotekariernas bemötande av sina användare använder vi oss av Douglas Rabers modell över tre olika synsätt som folkbiblioteket kan anta gentemot samhället och hur det kan prägla deras verksamhet på olika sätt. Vi kommer att anpassa hans modell för folkbibliotek till vår studie av bibliotekarier i barn- och ungdomslitteratur samt översätta dessa synsätt till svenska benämningar; socialaktivistiskt synsätt, konservativt synsätt och populistiskt synsätt. Vi är medvetna om att vi rör oss inom två olika sfärer, verklighet och fiktion, då vi undersöker fiktiva bibliotekarier med en samhällsvetenskaplig teori. Vi kommer

att problematisera detta utifrån den så kallade ”speglingsteorin”, som behandlar litteratur kontra samhälle (Svedjedal, s.79)

1.2 Problembeskrivning

Vi vill med vår studie bidra till diskussionen om bilden av bibliotekarier, och lagt fokus på bibliotekarien i barn- och ungdomslitteratur. Vi har under sökandet efter tidigare forskning sett att det har gjorts ett flertal undersökningar om bibliotekarien i skönlitteratur, både i Sverige och utomlands. I USA och England har det gjorts studier med fokus på bibliotekarien i just barnlitteraturen, och med fokus på enbart ungdomslitteratur men det finns oss veterligen ingen motsvarande studie genomförd på svenskspråkig litteratur i Sverige. Vi anser därför att denna undersökning är relevant. Inte minst då vi anlägger ett nytt perspektiv med fokus på de fiktiva bibliotekariernas bemötande av användare. Med bemötande av användare menar vi vilken attityd eller vilket förhållningssätt dessa bibliotekarier har gentemot besökarna, t.ex. vad de säger till sina användare och sättet de säger det på. Den inriktning vi valt medför att vi främst studerar bibliotekarierna i vårt empiriska material i egenskap av personer i en yrkesroll och inte som skönlitterära karaktärer utifrån en litteraturvetenskaplig ansats. Vi vill även undersöka hur deras utseende, personlighet och interaktionen med deras användare framställs i ett antal utvalda barn- och ungdomsböcker och jämföra med de stereotyper som framkommit i tidigare forskning, då diskussionen om stereotyper är en väldigt stor del i den forskning som bedrivits om bilden av bibliotekarier.

Vi anser denna studie vara relevant inom biblioteks- och informationsvetenskapen då det handlar om vår yrkesroll. Vi menar att det finns stereotypa bilder av bibliotekarien och att om dessa fortfarande präglar framställningen i olika sammanhang kan det verka hämmande för utvecklingen av yrkesgruppen. Som nämnts i inledningen anser vi att det kan påverka en yrkesgrupp negativt om framställningar av denna inte ger en rättvis bild av vad de verksamma inom denna yrkesgrupp kan och behärskar. Att stereotyper på så sätt kan sprida en felaktig bild av yrkesgruppens kompetens. Det kan även vara av intresse för verksamma inom yrket att ha kunskap om olika böcker som handlar om bibliotek eller bibliotekarier, det är ju alltid roligt att läsa om sitt yrke även om porträtten inte alltid stämmer överens med verkligheten, och det finns inom yrkeskåren ett stort intresse av att studera sin egen yrkesroll och hur denna framställs.

1.3 Syfte och frågeställningar

Syftet med vår studie är att undersöka hur bibliotekarier beskrivs i barn- och ungdomslitteratur, med fokus på vilket bemötande dessa bibliotekarier ger sina användare. Ett sekundärt syfte är att vi även vill undersöka hur deras utseende, personlighet och interaktionen med deras användare framställs i ett antal utvalda barn- och ungdomsböcker och jämföra med de stereotyper som framkommit i tidigare forskning.

För att svara på det har vi ställt upp tre frågor, vilka är följande:

- 1) Hur beskrivs bibliotekarien i barn- och ungdomslitteratur i fråga om:
 - a) utseende
 - b) personlighet
 - c) interaktionen med sina användare?
- 2) Vilka likheter och skillnader finns mellan de stereotyper som framkommit i tidigare forskning och vår egen studie?

3) Vilket bemötande av användare, grundat på Rabers teori, tar sig uttryck i bibliotekarieskildringar i barn- och ungdomslitteratur?

1.4 Avgränsningar

Vi vill i vår studie undersöka skönlitteratur för barn och ungdom där:

- Författaren benämner karaktären i boken som bibliotekarie.
- Bibliotekarien befinner sig i sin yrkesroll på biblioteket.
- Det finns någon form av beskrivning av den person som benämns bibliotekaries utseende och/eller personlighet i text/bild.
- Bibliotekarien interagerar med användaren.

Med utseende menar vi yttre fysiska attribut som exempelvis klädsel, frisyr. Personlighet betecknar i vår studie de beskrivningar som ger en bild av hur bibliotekarien är, såsom glad, sur, snäll eller tråkig. Gällande interaktionen med användaren vill vi studera hur bibliotekarien bemöter sin användare; om hon hyssjar, ställer frågor, aktivt söker att hjälpa till eller endast sitter vid sin informationsdisk.

1.5 Disposition

För att lättare kunna följa med tankarna i vårt arbete redovisas här vår disposition. I nästkommande kapitel ges först en bakgrundsbild av folkbibliotekens framväxt och bibliotekarierykets och bibliotekarieutbildningens utveckling, för att ge en bild av hur bibliotekariers utbildning och yrkesroll har sett ut. Sedan diskuterar vi begreppet stereotyp och uppkomsten av bibliotekariestereotyper. I kapitel tre redogör vi för vår sökning och insamling av det material som inte räknas till det empiriska materialet. Delar av resultatet av denna insamling presenteras i kapitel fyra, *tidigare forskning*. Tidigare forskning har delats in efter två teman; bibliotekarien och användarna och stereotypa framställningar av bibliotekarien, för att ge två olika infallsvinklar till vår studie. Sedan följer teorikapitlet där vi presenterar Rabers tre synsätt på folkbibliotekets identitet. Dessa tre synsätt presenteras i var sitt avsnitt och hur de kan kopplas till bibliotekariens agerande i sin yrkesroll. I kapitel sex redogörs för vårt urval av empiriskt material, vår metodologiska utgångspunkt och vårt analysredskap samt studiens praktiska genomförande. Sedan följer vår resultatredovisning och analys, som vi har valt att presentera i ett gemensamt kapitel då vi anser att de är så integrerade att det inte är möjligt att behandla dem separat. Resultat och analys kommer att redovisas utifrån de frågor vi ställt upp för vår studie, för att göra detta kapitel lättöverskådligt. Efter det följer en diskussion kring vårt resultat och vår analys i ett större perspektiv, uppdelat i avsnitt som behandlar olika områden av vår diskussion. Diskussionen sammanfattas med en summering av de slutsatser som framkommit i vår undersökning. Uppsatsen avslutas med en sammanfattning för en enkel överblick över vår studies centrala delar.

2. Bakgrund

Bakgrundskapitlet är indelat i två avsnitt; folkbibliotek och bibliotekarieyrket, samt stereotyper. Vi har valt att ge en kort beskrivning av bibliotekarier och deras arbetsplats, då det är där bibliotekarierna i vårt empiriska material befinner sig i bemötandet av sina användare. Vår teori har en samhällelig grund varför vi också anser det intressant att se hur folkbiblioteket har utvecklats i takt med samhället. Då vi undersöker framställningen av fiktiva bibliotekarier i skönlitteratur för barn och unga anser vi det relevant att diskutera och problematisera begreppet stereotyp.

2.1 Folkbibliotek och bibliotekarieyrket

I följande avsnitt kommer vi att ge en kort bakgrund och historisk översikt till de centrala delarna i vår studie, bibliotekarier och deras arbetsplats. Vi inleder med att diskutera folkbibliotekens framväxt och deras plats i samhället. Avsikten är att ge en bakgrund till det forum där våra studieobjekt och deras användare interagerar. Då vår teori har en samhällelig inriktning kan det även vara intressant att diskutera hur folkbiblioteket har formats av det samhällelige klimatet. Därefter följer en översiktlig framställning av bibliotekarieprofessionens utveckling för att ge en bild av hur bakgrunden till vårt yrke ser ut, vad som har präglat det och vilka färdigheter som krävs och har krävts av verksamma bibliotekarier. Vi menar att dessa färdigheter kan ha påverkat de bibliotekariestereotyper som finns idag, vilket vi tar upp i avsnittet därefter, om bibliotekariestereotypernas uppkomst.

2.1.1 Folkbibliotekens framväxt

Den moderna Public library-idéen, folkbibliotekstanken, har sin grund i en tanke om ett välutrustat bibliotek för samtliga samhällsklasser (Torstensson 1991, s.93). Denna ambition växte ursprungligen fram i USA och England under 1800-talets senare hälft och kom till Sverige runt 1920-talet, främst genom Valfrid Palmgren. Hon hade under 1907 gjort en studieresa till USA och blev en ivrig förespråkare för utvecklandet av svenska folkbibliotek efter amerikansk modell, och därmed en viktig pionjär inom svensk folkbiblioteksverksamhet. Dessa nya idéer och influenser väckte många frågor inom folkbiblioteksväsendet, vilket ledde till ett större engagemang i folkbiblioteksfrågan från politiskt håll. (Torstensson 1991, s.94, 106) Sverige hade fram till sekelskiftet legat långt efter andra europeiska länder när det gällde ideologi, politik, och ekonomi och politikerna hade under 1800-talet i det närmaste varit den styrande kungens administratörer än förkämpar för demokrati och rätten att som medborgare vara med och påverka samhället man lever i. Tendenser till förändring kom 1865 då man genomförde en representationsreform som öppnade upp för möjligheter att formulera ideologier och att konkurrera politiskt. (Hansson, s.32) Reformen genomfördes visserligen inte i första hand för att skapa en möjlighet till jämlikt inflytande men medförde att Sverige kom att gå från att vara ett pre-ideologiskt samhälle till ett ideologiskt (ibid., s.35). Den svenska arbetarklassen började vid samma tid aktivt sträva mot bildningsmöjligheter då den insåg att de hade möjlighet att påverka och få större inflytande i samhället, och arbetarrörelsen satsade mycket på biblioteksverksamhet och bildningsarbete (Torstensson 1996, s.39-40). I Sverige blev det populärt med så kallade läsestugor, en idé som har sitt ursprung i läsrummen i Göteborg som också kan spåras tillbaka till engelska föregångare, men även sockenbibliotek, föreningsbibliotek, vandringsbibliotek och kommunala bibliotek kan ses som föregångare till dagens folkbibliotek. (ibid., s.22, 133, 142) Dessa blev samlingspunkter där människor kunde samlas och läsa, diskutera samt lära av varandra (Hansson, s.53). Det blev även en

förberedelse för politiskt engagemang, och förde med sig ”nya kunskaps-, bildnings- och organisationsideal som förutsatte ett demokratiskt deltagande”(Ibid., s.39). Dessa föregångare, menade förespråkare av den moderna folkbiblioteksideologin, skapade motsättningar mellan olika samhällsklasser då de enbart nyttjades av vissa mindre bemedlade grupper. De betonade istället, som tidigare nämnts, att ett folkbibliotek skulle finnas till för alla samhällsgrupper och tjäna samtligas intressen. (Torstensson 1996, s. 111-112) 1905 och 1912 hade de första lagarna om stöd till sockenbibliotek stiftats i Sverige men det var inte förrän 1930 som man från statligt håll uppmärksammade och tog tag i folkbiblioteksfrågorna på allvar och började utveckla verksamheten. (Stenqvist, s.71) Med de nya idéer som adopterats från USA följer också en strävan att aktivt söka nå ut till nya grupper i samhället (Torstensson, 1991, s.106). Valfrid Palmgren var exempelvis själv med och grundade det första barn- och ungdomsbiblioteket i Stockholm 1911, som är ett lysande typexempel på dessa försök att tillgodose fler användares behov och intressen. (Jönsson & Samuelsson, s.123) Följden av detta blev en kraftig utbyggnad av folkbiblioteksverksamheten som fortsatte under 60-talet och in på 80-talet. Denna expansion stoppades i och med de kommunala besparingarna under 90-talet vilka drabbade folkbiblioteken i hela Sverige hårt, idag pågår nya debatter gällande folkbibliotekets uppdrag i det nya informationssamhället och dess plats i detta. (Stenqvist, s.71)

2.1.2 Bibliotekaryrket och bibliotekariet utbildningens utveckling

Bibliotekens och bibliotekaryrkets historia sträcker sig över minst 4500 år och har vuxit fram i takt med den moderna skriftkonstens utveckling. Kraven på bibliotekarien har i yrkets tidiga historia varit väldigt höga och upplärningen till bibliotekarie skedde på plats i biblioteket. (Torstensson 1996, s.87) Utbildningen till bibliotekarier har varit starkt påverkad från politisk håll och man kan följa de politiska vindarna i olika skeden av bibliotekariet utbildningen (Seldén & Sjölin, s. 44). Under 1800-talet växte en debatt gällande bibliotekariernas utbildning fram både i Europa och USA. Detta hade troligtvis sin grund i den snabba expansionen av folkbibliotek. (Torstensson 1996, s. 88)

De tidiga bibliotekariet utbildningarna hade en teknisk prägel, dvs. en betoning på det praktiska hantverket. Melvil Dewey propagerade redan under 1800-talets andra del för en betoning på en vetenskaplig aspekt av ämnet men detta slog inte igenom i de biblioteksskolor som startades i USA vid sekelskiftet 1900. (Torstensson 1996, s.90) 1923 publicerades en utredning av Charles C. Williamson, genomförd på initiativ av Carnegie Corporation 1919, om den dåvarande bibliotekariet utbildningen. Williamson menade att det måste göras en klar åtskillnad mellan bibliotekariearbete och kontoristarbete. Han menade också att för att förbättra yrkets status skulle krävas högre utbildning, bättre löner, att biblioteksutbildningarna skulle knytas till universiteten, samt att det behövdes gemensamma standarder för att säkra kvaliteten på utbildningarna. Williamsons förhoppning var då också att man på så sätt skulle lyckas locka fler män till utbildningarna. (ibid., s.91-92) I fråga om den akademiska utvecklingen av utbildningen och biblioteksforskningen lades grunden till denna genom Carnegie Corporations uppmärksammande av brister i utbildningen och Williamsons utredning och förslag till åtgärder. Carnegie Corporations strävan var att utveckla och förnya bibliotekets verksamhet. De startade bland annat G.L.S (Graduate Library School) som blev ett centrum för den tidiga biblioteksforskningen. G.L.S. blev från start utsatt för hård kritik i USA, och då inte minst från ALA (American Library Association). De menade att i och med tillkomsten av forskning i yrket finns risk att glömma bort bibliotekets huvuduppgift, att förmedla litteratur av viss kvalitet. En av lärarna på G.L.S. besvarade denna kritik med att mena att bibliotekarier inte var intresserade av att utveckla sin yrke och ansåg att deras

praktiska yrkesutövade var tillräckligt och inte hade något behov av att utveckla en yrkesfilosofi. (ibid., s.92-93)

Folkbibliotekarieryrket i Sverige var länge en bisyssla och inget man kunde försörja sig på. Även här var biblioteken beroende av lågavlönad kvinnlig arbetskraft. (Torstensson 1996, s.94-96) Under 1900-talets början kommer dock synen på bibliotekarierna att förändras i och med Valfrid Palmgren och de influenser hon medförde från en studieresa i USA, 1907. I och med ökad betydelse och inflytande ökade även kraven på yrkeskåren. (ibid., s.97) Palmgren betonade vikten av bibliotekarieutbildning och startade upp kortare kurser för bibliotekarierna. 1923 kritiserades tanken om att enbart praktiskt kunnande skulle vara tillräckligt och man började propagera för att mer teoretiskt knutna ämnen skulle ingå i utbildningen. (ibid., s. 98-99) Den första bibliotekarieutbildningen i Sverige startades 1926. Folkbibliotekarieryrket präglades av kvinnlig dominans som en följd av dåliga löner, vilket ledde till att yrket redan från början erhöll låg status. (ibid., s. 88) Det var även då, i början på 1900-talet, som bibliotekens skilda uppgifter började belysas och diskussionen om skilda eller enhetliga utbildningar kom igång. Kungliga biblioteket i Stockholm hade redan vid denna tid en lösning på utbildningen för deras verksamma bibliotekarierna, de hade stränga intagningsprov och det var inte fråga om någon samordnad utbildning. Folkbiblioteken var för små för att hantera en sådan internutbildning och vid mitten av 1920-talet var tiden mogen att utverka statsstöd för en folkbibliotekarieutbildning. (Seldén & Sjölin s.36-37) 1947 förbättrades bibliotekariernas lönevillkor genom en överenskommelse mellan Svenska stadsförbundet och Svenska Folkbibliotekariereföreningen, men det innebar även att det ställdes högre krav på att deras utbildning skulle ha akademisk eller jämställd grund. Akademiseringen av yrket möttes dock med blandad kritik. (Torstensson 1996, s.98-99)

Under 40-talet slogs ännu ett slag för akademiseringen vilket fortsatte in på 50-talet då det lades fram flera reformförslag angående utbildningen (Torstensson 1996, s. 101). I juni 1956 tillsattes en kommitté vid SAB:s årsmöte som fick uppdraget att utreda utbildningen för bibliotekarierna vid såväl folkbibliotek som vetenskapliga allmän- och specialbibliotek. Förslaget presenterades i *Biblioteksbladet* och debatterades utan att något beslut fattades. (Seldén & Sjölin, s.38-39) Nästan tio år senare tillsattes ännu en utredning rörande utbildning av bibliotekarierna som skulle visa regeringen om det var möjligt med en gemensam ”/.../utbildning för bibliotek av olika typer, dokumentation och arkiv och om denna kunde förläggas till ett gemensamt institut” (ibid., s. 40-41). Utredningen som publicerades 1969 mynnade så småningom ut i att biblioteksutbildningen kom att knytas till universiteten, bland annat genom samarbetet mellan Göteborgs universitet och bibliotekarieutbildningen på Högskolan i Borås som påbörjades 1972 (Torstensson 1996, s.101). Mellan åren 1926 till 1972 existerade en separat folkbibliotekarieutbildning (Seldén & Sjölin, s.43). Under de följande åren var utbildningen fortfarande mer praktisk än akademisk även om tendensen till akademisering fanns. 1991 tog riksdagen beslutet att inrätta en professur i biblioteks- och informationsvetenskap som skulle arbeta från Göteborgs Universitet. Detta följdes 1993 av en stor landsomfattande utbildningsreform som innebar för studerande till bibliotekarierna att de inte längre examinerades som bibliotekarie utan utbildades i biblioteks- och informationsvetenskap som därmed blev ett akademiskt ämne upp till forskarutbildningsnivå och spreds från Borås till Lund, Umeå och Uppsala. (ibid., s.56-57) Vi står idag inför ännu en utbildningsreform med start hösten 2007, Bologna-reformen, vilket innebär att studenterna redan från början kommer att välja sin yrkesmässiga inriktning. Biblioteks- och Informationsvetenskap blir tre olika utbildningar som inte samverkar, till skillnad från idag då samtliga inriktningar läser den första terminen gemensamt och därefter specialiserar sig. (www.hb.bologna.se)

Som vi kan se har bibliotekarieyrket och utbildningen tidigare präglats av ett praktiskt hantverksmässigt tänkande som sedan övergått till att bli mer akademiskt och teoretiskt grundat. Även bibliotekariens roll har förändrats i och med förändrade samhälleliga villkor. Det har bidragit till att vi hamnat där vi är idag, då vi inte enbart värdesätter professionens yrkesmässiga kunskaper utan sätter in det i ett större sammanhang som sträcker sig även utanför institutionens väggar och har även lett till ett ökat intresse för dem som institutionen ska tjäna, dess användare, vilka behov och önskemål dessa har gentemot biblioteket.

2.2 Stereotyper

I detta avsnitt kommer vi att diskutera begreppet stereotyp. Med stereotyper menar vi en ”förenklad, ofta allmänt omfattad föreställning om utmärkande egenskaper hos alla som tillhör en viss grupp, t.ex. nation, ras, religion eller kön, också en där man själv ingår /.../ Stereotypen påverkar ofta den bild man skapar sig av en individ ur en viss grupp utan att man närmare prövar om den är korrekt. Stereotyper bidrar ofta till att vidmakthålla fördomar och negativa attityder”. (Nationalencyklopedin) Bibliotekarie är ett yrke som ofta är präglat av stereotyper, varför vi anser det relevant att se närmare på hur dessa stereotyper har uppkommit (se avsnitt 4.2). Eftersom vi i vårt empiriska material undersöker framställningar av fiktiva bibliotekarier, vill vi även diskutera hur stereotyper används; på vilket sätt, i vilket syfte, och vad det kan få för konsekvenser. Vi menar även på att det finns stereotyper både i verkligheten och i framställningen i olika medier, vilket är värt att reflektera över. Vi menar att stereotyper till stor del påverkar våra dagliga liv men även att detta inflytande kan komma via medier så som böcker.

2.2.1 Skapandet av stereotyper

Perry R. Hinton är Principal Lecturer i psykologi på universitet i Luton och har publicerat ett flertal böcker inom ämnet. Han skriver i sin bok *Stereotypes, Cognition and Culture* om stereotyper och hur dessa används i det verkliga livet. Hinton skriver att i skapandet av stereotyper ingår tre olika delar: Den första är att en grupp av människor identifieras genom olika kännetecken, detta kan vara allt från nationalitet, etnicitet, kön, ålder och yrke. Den andra är att det läggs vissa värderingar vid olika kännetecken vid gruppen som helhet och vad som skiljer dem ifrån andra grupper som att rödhåriga har ett hett temperament till skillnad från t.ex. brunetter. Den tredje delen är att personen identifieras genom de speciella kännetecken som identifierar gruppen som helhet. Vi antar att eftersom en person tillhör denna grupp har de också de egenskaper som kännetecknar denna grupp. (s. 8) Hinton skriver även att vi använder stereotyper som ett sätt att kategorisera människor som grupper och inte som individer (s. 5). Hinton säger även att alla människor på ett eller annat sätt använder sig av stereotyper och efter bara sekunder efter att ha mött en ny människa kategoriserar dem utan att ens ha pratat med personen eller att personen i fråga har gjort något. Dessa bedömningar görs efter de tre delarna som redovisades ovan. Men bedömningar av en människa kan även baseras på yttre attribut som frisyr, hårfärg, kläder och smycken. Allt detta leder till att vi associerar en människa med en viss stereotyp. (Hinton, s. 93) Hinton skriver även att flertalet forskare menar att stereotyper är en felaktig generalisering av människor (s. 11). Han ställer sig frågan att om nu stereotyper är inkorrekta varför dessa fortfarande används och menar att användandet av stereotyper är en del av fördomstänkandet, att människor inte kan eller vill ändra sitt sätt att tänka i stereotyper då det bekräftar deras fördomar om olika människor (Hinton, s.14). Ett exempel Hinton använder och som passar bra in i vår studie handlar om stereotypa uppfattningar om bibliotekarier. Han ställer frågan att om en bibliotekarie väljer att

stanna hemma från en fest och läsa en bok väljer folk att förklara detta med att hon är bibliotekarie och att bibliotekarier är inåtvända och hellre vill stanna hemma och läsa istället för att gå ut och träffa folk. Det finns många förklaringar till varför bibliotekarien i exemplet valde att inte gå på festen, men Hinton menar att människor dömer utan att ta reda på mer information då det finns en förklaring till beteendet i en stereotyp. (Hinton, s. 23) Han fortsätter med att förklara att bibliotekarier ingår i den gruppen vars stereotypa framställning baseras på deras yrkesroll, att människor kommer i kontakt med bibliotekarier i ett visst syfte, och inte bryr sig om dem som individer. Då bibliotekariernas arbete baseras på att jobba inomhus med böcker i en tyst omgivning och de ska ha förmågan att katalogisera och klassificera menar Hinton att människor då tar för givet att verksamma inom detta yrke inte är så sportiga, att de gillar att läsa böcker och är inåtvända. Det leder till att det konstrueras en "typisk" bibliotekarie som blir en stereotyp då det antas att alla bibliotekarier är på detta sätt. (Hinton, s. 50-51) Hinton skriver att stereotyper hålls levande genom språket och på olika sätt genom olika medier. (s. 25) Han menar att ett ord kan innebära mer än bara ordets betydelse och använder ordet "pojke" för att förtydliga, ordet har en betydelse, men sammankopplas även med olika egenskaper (Hinton, s. 136). För att kontrollera gick vi in på NE och där förklaras ordet pojke som en "ej fullvuxen person av manligt kön ofta med tonvikt på egenskaper som käckhet, oräddhet, bråkighet o.d." (Nationalencyklopedin) Här kan vi se att det finns med värderande egenskaper i ordets betydelse. Det innebär att vissa egenskaper är underförstått sammankopplade med vissa ord som används i olika medier.

Vi kan se likheter med användandet av stereotyper verkligheten och i litteraturen. I *The rhetoric of character in children's literature* skriver Maria Nikolajeva att en stereotyp är en karaktär som endast har några få utmärkande drag och nästan blir en karikatyr av en riktig människa. Exempel på vuxna stereotyper i barn och ungdomslitteratur är: den överbeskyddande föräldern, den elaka läraren eller den hjälpsamma grannen. (Nikolajeva, 2002, s. 115) Nikolajeva menar även i sin bok *Barnbokens byggklossar* att användningen av stereotyper i barn och ungdomslitteratur inte skiljer sig mycket åt i jämförelse med användningen i litteratur riktad till vuxna (Nikolajeva, 1998, s. 55). Hon skriver att vissa personer i barn och ungdomslitteratur ses som "platta" personer, de är endimensionella och har ofta bara en egenskap och att det på så sätt blir lätt att förutse deras handlingar. När en sådan "platt" person representerar en hel grupp blir beskrivningen en stereotyp som olika sorters vuxna t.ex. en elak styvmor. (Nikolajeva, 1998, s. 63-64). Hon skriver även att barnlitteratur ofta är orienterad mot handling och inte på beskrivningar av personerna i berättelsen, läsaren får själv komma fram till vad personerna går för utan beskrivningar som "duktig", "lat" eller "snäll" (Nikolajeva, 1998, s.55, 59).

2.2.2 Bibliotekariestereotypernas uppkomst

Kerstin Rydbeck, forskare och lärare på universitetet i Uppsala, har gjort en sammanställning av bibliotekariestereotyper. Dickinson är universitetsbibliotekarie i Ithaca, New York och har skrivit en artikel om manliga bibliotekarierstereotyper i *The reference librarian*. Vi har i detta avsnitt valt att foga samman dessa framställningar av bibliotekarier för att ge en bakgrund till de olika bibliotekariestereotyper som finns och hur de har uppstått. Vi har även hänvisat till Birgitta Bergdahls artikel om bibliotekariemyter i skönlitteratur och film från *Biblioteksbladet*.

Så länge det har funnits bibliotek har det funnits bibliotekarier och fram till 1800-talet var bibliotekariesysslan ofta förenad med en verksamhet som forskare (Rydbeck, s.16). Var kommer alla bibliotekariestereotyper ifrån? Rydbeck konstaterar att stereotyperna inte bara är

en svensk företeelse utan tycks vara global. Sammanfattningsvis visar den moderna litteraturen olika grader av negativa stereotyper av bibliotekarier; från rejäla men tråkiga, bleka och oförlösta bibliotekarier av båda könen till ovänliga, otrevliga, arga väktare av kunskapen och den goda litteraturen. De flesta är medelålders- eller äldre kvinnor och de ges ofta ett ofördelaktigt yttre, trista kläder och inte sällan knut. (Rydbeck, s.15) Den ”klassiska” bilden av bibliotekarier är inte speciellt gammal med tanke på bibliotekens och bibliotekarieyrkets långa historia. Längre framställdes den manliga bibliotekarien som en lärdomsgigant i mötet med användaren, vilket fortfarande kan skönjas i litteraturen men med en förskjutning till en mer negativ bild av manliga bibliotekarier som förlästa feminina träkmånsar. Det kan bero på att de kvinnliga bibliotekarierna successivt blivit fler och att män i typiska kvinnoyrken ofta ses som löjliga eller feminina, som om de manliga bibliotekarierna har hamnat i det yrket för att de misslyckas i andra yrken. (Dickinson s.104-105) Det är framförallt folkbibliotekarien som stått modell för den tråkiga barska tanten med knut, som kom från framväxten av folkbiblioteken kring sekelskiftet 1900 då människor skulle få möjligheten att läsa ”god” litteratur. Det var med hjälp av folkbiblioteken som bildning och kultur skulle föras ut till befolkningen. (Rydbeck, s.21) Detta kan ha lett till att bibliotekarier ses på ett negativt sätt, deras fördömande attityder till användarnas litterära smak väckte negativa känslor och bibliotekarien sågs som en överlägsen och otrevlig kunskapens väktare. Samtidigt som public library-idén importerades till Sverige genom Valfrid Palmgren, kom uppfattningen att biblioteket kunde skötas av en kvinna. Då importerades även stereotypen av den äldre, ogifta kvinnliga bibliotekarien med knut. Rötterna till denna stereotyp kom från USA, där folkbibliotekariesysslan blivit ett av de accepterade sätten för dåtidens många ogifta kvinnor ur medel- och överklassen att försörja sig. Andra yrken med liknande utveckling är exempelvis sjuksköterskeyrket och läraryrket. Att just bilden av bibliotekarien som en äldre ogift kvinna med knut har fastnat till skillnad från de andra yrkerna som tagits upp, anser Rydbeck, främst är mediernas fel. (ibid., s.21) En annan förklaring till bibliotekariestereotyperna finner vi i bibliotekens historia, de första biblioteken i Sverige var de som byggdes vid domkyrkorna. Bibliotekarien räknades därför till lärostandet och sedan till präststandet, det ställdes då vissa krav på honom (de var oftast män på den tiden) att hålla en viss moralisk standard. (Bergdahl, s.191) Användandet av vissa stereotyper gör det lätt för till exempel författare, då de vill skildra en intellektuell kvinna i sin berättelse gör de henne gärna till bibliotekarie. Yrket används också för att förtydliga en personlighet snarare än en yrkesroll. (Rydbeck, s.7) Det faktum att bibliotekarieyrket förblivit ett kvinnodominerat yrke och länge har haft makten att besluta över bokinköpen kan ha att göra med att de gamla stereotyperna lever vidare då det har visats i undersökningar att ju mer makt en kvinnlig yrkesutövare har, desto negativare och mer känslomässigt störd riskerar hon att framställas i litteratur, film och andra medier. (ibid., s.21-22) Däremot har bilden av den manliga bibliotekarien som svag och feminin minskat lite och det kan bero på att man nu har en annan syn på vad som är manligt, denna utveckling kan även ses i yrken som dragits med liknande stereotyper, såsom lärare och inom sjukvården (Dickinson, s.106). En annan anledning till att bibliotekariestereotyperna lever kvar kan vara att besökarna endast ser bibliotekarien i sin ”yttre tjänst” och då antar att det är allt hon/han gör; stämplar böcker, håller ordning i lokalen och skickar krav (Rydbeck, s.24). Det är även intressant att reflektera över om och i så fall på vilket sätt bibliotekarieutbildningen hjälper till att uppehålla de stereotyper som finns inom bibliotekarieyrket, det har under åren diskuterats att en person ska ha ett visst ideologiskt synsätt eller personliga egenskaper för att komma in på utbildningen till bibliotekarier, att en person som vill bli folkbibliotekarie ska besitta egenskaper som inte kan erhållas genom utbildning så som social begåvning, kreativitet och människointresse. (Seldén & Sjölin, s.32-33) Är det för att få bort stämpeln som tillbakadragna tysta musiga tanter som dessa egenskaper lyfts fram? Bibliotekarierna själva är väldigt medvetna om den traditionella bild

av bibliotekarier som cirkulerar. Det finns idag många hemsidor som är skapade av just bibliotekarier, som driver med de gamla stereotyperna och vill visa att den inte stämmer med dagens bibliotekarier. Ett exempel är ”The Lipstick Librarian” som är en sajt där bibliotekarier visar upp sina tatueringar. Detta intresse från bibliotekariernas sida har också lett till att det idag finns omfattande bibliografier över biblioteket och bibliotekarien som tema och motiv i olika medier främst i film, serier, litteratur men även mer extrema exempel som förteckningar över bibliotekarien inom pornografi. (Rydbeck, s.27)

Vi har ovan beskrivit hur stereotyper konstitueras och används av människor dagligen. Detta gör att vi använder stereotyper för att bekräfta våra fördomar och gör det lättare att placera in folk i olika fack baserat på olika fysiska attribut. Det är även till stor del mediernas inflytande som gör att stereotyper lever kvar, då författare använder stereotyper då de framställer olika karaktärer i skönlitterära verk, således även inom barn- och ungdomslitteratur. De gör de på samma sätt som i det verkliga livet, för att förenkla och inte behöva utveckla karaktärerna i boken så utförligt, de använder attribut för att visa på egenskaper. Vi noterar att stereotyper fyller liknande syften både i verkligheten och i litteraturen. I verkligheten tillskriver människor personer egenskaper som inte är bekräftade, och i litteraturen använder författaren samma tillvägagångssätt genom att framställa en karaktär med exempelvis en viss typ av attribut, som ger läsaren en hänvisning om hur denna karaktär ska tolkas.

3. Litteratursökning

Vi kommer i detta avsnitt redovisa hur vi sökt efter tidigare forskning och övrig litteratur till vårt arbete och som inte används som empiriskt material.

För att få fram litteratur som behandlar ämnet för den här uppsatsen, fiktiva bibliotekariers bemötande av användare i barn- och ungdomslitteratur, har vi sökt i nationella och internationella databaser såsom lokala bibliotekskataloger, LIBRIS, Artikelsök, Nordiskt BDI-index samt Library and Information Science Abstract (LISA). Vår sökning har genomförts utifrån två olika teman; det första är interaktionen mellan bibliotekarier och användare, exempelvis via referenssamtal. Det andra är stereotypa framställningar av bibliotekarier i skönlitteratur. Vi kommer att diskutera våra sökningar utifrån dessa två teman och börjar med bibliotekariers bemötande av användare. Termer och begrepp vi använt på både svenska och engelska i denna sökprocess är; bibliotekarier, användare, referenssamtal och referensarbete i olika kombinationer. Det finns väldigt mycket skrivet om referenssamtalet och referensarbete, men den nyare forskningen inom detta område har dock lagt fokus på datorer och elektroniska resurser på biblioteket och inte den personliga interaktionen och föll därmed utanför ramarna för vår studie. Annan forskning som valdes bort behandlade olika särskilda gruppers behov och arbetet med dessa grupper på biblioteket. Vi ville också undvika att använda allt för gammal forskning om referensarbetet då det är under ständig utveckling. Vi fann en undersökning där bibliotekarier och användare intervjuats om sina upplevelser av referensmöten med fokus på den icke-verbala kommunikationen. Vi har också funnit en uppsats där de undersökts hur biblioteksfacktidningar skriver om biblioteksanvändarna. I *The Reference Librarian* fanns flertalet artiklar som varit användbara. Vi har även läst böcker om referenssamtalet och valt de som passar vårt syfte med undersökningen. Dessa kommer att presenteras närmare i kapitlet *Tidigare forskning*.

Då vi sökte material om bilden av bibliotekarier och de stereotyper som finns av dem användes sökbegrepp som; ”synen på bibliotekarier”, ”bilden av bibliotekarier” och endast

bibliotekarier. Det har skrivits en hel del om olika gruppers syn på bibliotekarier och framförallt deras syn på sig själva men detta ligger utanför fokus för vårt arbete och känns därmed inte relevant att ta med i vår studie, med undantag för undersökningar som tagits med då de behandlar bibliotekariestereotyper på ett ingående sätt. Då vi vill anlägga ett biblioteks- och informationsperspektiv har vi inte lagt någon tyngdpunkt forskning inom den litteraturvetenskapliga genren, även om det kommer att beröras då vi rör oss i två sfärer; bibliotekarien i skönlitteratur för barn- och ungdom och bibliotekariers bemötande av användare. Det som vi valt att ta med är undersökningar och forskning som behandlar bilden av bibliotekarien i skönlitteratur samt texter som utförligt diskuterar bibliotekariestereotyper, både i verklighet och i fiktion.

Gällande litteraturen som använts i bakgrundskapitlet är det till stor del texter och författare som vi kommit i kontakt med tidigare under utbildningen. Under hela sökprocessen har vi i stor utsträckning använt oss av tidigare forsknings litteraturförteckningar, den så kallade snöbollseffekten, med gott resultat. Även browsing på bibliotekets hyllor har lett till att vi funnit intressant material.

4. Tidigare forskning

Vi kommer här att presentera två olika inriktningar av tidigare forskning som vi bedömt relevanta för vår studie. Dessa är; bibliotekarien och användaren samt stereotypa framställningar av bibliotekarien i skönlitteratur. Under rubriken *Bibliotekarien och användaren* tar vi upp forskning om referenssamtalet och den verbala och ickeverbala kommunikationen mellan bibliotekarie och användare samt hur bibliotekariebranschen uttrycker sig om användare i ett antal branschtidningar. Denna forskning har vi ansett relevant då den bidrar med ett diskussionsunderlag kring vår analys av interaktionen mellan bibliotekarie och användare i de böcker vi undersökt. Vi är medvetna om att vi undersöker fiktiva bibliotekarier, men då vi analyserar deras interaktion med sina användare kommer vi att använda denna litteratur som en utgångspunkt för hur en bibliotekarie bör interagera med bibliotekets besökare. Stereotypa framställningar av bibliotekarier i skönlitteratur som diskuterats i tidigare undersökningar har vi tagit med för att belysa vad som tidigare framkommit och vad som tidigare studerats inom området. Vårt sekundära syfte är, som tidigare nämnts, att undersöka hur bibliotekarierna i vårt empiriska materials utseende, personlighet och interaktionen med deras användare framställs i ett antal utvalda barn- och ungdomsböcker och jämföra med de stereotyper som framkommit i tidigare forskning.

4.1 Bibliotekarien och användarna

Den första studien vi tar upp i detta avsnitt diskuterar användarna ur ett institutionsperspektiv, dvs. hur verksamma inom bibliotekssektorn skriver om användare i facktidsskrifter. Detta följs sedan av texter kring hur ett referenssamtal kan genomföras för ett gott resultat, skrivna av forskare inom området. Dessa tre texter kommer att ge en grund till diskussionen kring de fiktiva bibliotekarierna i vårt empiriska materials bemötande av sina användare och ge underlag till en granskning av deras agerande. Tidigare forskning behandlar ett verkligt möte mellan bibliotekarie och användare, och vi använder det som måttstock för att kunna bedöma våra bibliotekariers bemötande av sin användare i barn och ungdomslitteratur. Avslutningsvis presenteras två magisteruppsatser som med olika utgångspunkt undersökt hur bibliotekarier ser på biblioteksanvändare.

Åse Hedemark och Jenny Hedman skriver i sin magisteruppsats, *Vad sägs om användare? Folkbibliotekens användardiskurser i tre bibliotekstidskrifter* (2002) om hur utvalda bibliotekstidskrifter uttrycker sig om användare. De har undersökt artiklar som handlar om eller behandlar biblioteksanvändare och sedan tittat på hur användarna benämns. Hedemark och Hedman sorterar sedan in dessa benämningar i en fyrfältsmodell som de har kombinerat själva utifrån två olika diskursanalysteorier. De diskurser som framkommer i deras undersökning kopplar de sedan till hur användare bemöts på folkbiblioteket. Resultatet visar på fyra olika användardiskurser; Folkbildningsdiskursen, den Pedagogiska diskursen, den Informationsteknologiska diskursen och den Marknadsekonomiska diskursen. I Folkbildningsdiskursen betonas kollektivet och genomsyras av en demokratisk anda, lika för alla. I den Pedagogiska diskursen strävar biblioteken efter att användarna ska klara sig själva, bibliotekarierna ska ge dem medlen för att söka och finna information på egen hand. Den Informationsteknologiska diskursen är en diskussion om hur biblioteken ska få den nya teknologin att fungera på folkbiblioteken. Den Marknadsekonomiska diskursen innebär att biblioteken ska erbjuda det som användarna vill ha. (s.38-45) Denna undersökning har relevans för oss då den behandlar det vi undersöker utifrån en annan ansats. Vi ser likheter med vår teori då det handlar om hur biblioteket ser på sin roll i samhället och vad som ska erbjudas biblioteksanvändare. Vi har endast funnit två undersökningar som fokuserar på hur

biblioteket/bibliotekarier ser på sina användare och inte som de flesta andra undersökningar hur användarna ser på biblioteket, den andra är en magisteruppsats av Anna Eriksson som presenteras längre fram i detta avsnitt.

William A. Katz är professor på institutionen för informationsvetenskap och policy, på ett universitet i New York. Vi är medvetna om att Katz skrivit mycket mer om referensarbete och speciellt om elektroniska verktyg och integreringen av dessa i biblioteket, men vi har valt att göra ett urval och fokusera på de delar av hans texter som vi bedömt relevanta för vår studie. I kapitel 7 i sin bok, *Introduction to library work* (2002), skriver Katz om referenssamtalet. Han beskriver det som en konstform med olika bemötande för olika människor, i olika situationer. Han menar att de regler och standarder som sätts upp för att beskriva referenssamtalet oftast är alldeles för breda och banala, och anser att exempelvis ett inbjudande leende och vänligt sätt säkerligen kan vara positivt i situationen men enbart om det kommer naturligt. Katz skriver också att missförstånd oftast är den underliggande faktorn då referenssamtalet inte leder till ett tillfredsställande resultat. Katz ställer upp fem kriterier för ett lyckat referenssamtal; (1) försök få fram så precis information som möjligt om vad användaren efterfrågar (2) att som bibliotekarie skapa dig en bild av vilken typ av material som är lämpligt och i vilken mängd (3) avsluta intervjun och samla den data som behövs så snabbt som det är möjligt (4) behåll en god interaktion till personen som ställt frågan och (5) vid tveksamhet, fråga din användare efter mer information. Katz menar att det är viktigt att som bibliotekarie ta sig tid att lyssna på vad som faktiskt efterfrågas och att hålla samtalet på en bekväm nivå för användaren. Han betonar även skillnaden mellan *passivt* och *aktivt* lyssnande, och menar att de senare rekommenderas i referenssamtalet. Aktivt lyssnande framhåller Katz handlar inte enbart om att höra vad personen säger utan att värdera och sammanfatta detta så att man sedan kan vidta lämpliga åtgärder. Han fortsätter med att reflektera över tillgänglighet och skriver att det är viktigt att bibliotekarien visar sig tillgänglig och villig att hjälpa till gentemot sina användare. Katz tar även upp frågan om ickeverbal kommunikation och menar att det är viktigt att ha det i åtanke när man interagerar med användare. Han menar att en person som gestikulerar mycket lätt kan upplevas som dominant och att bibliotekarien i referenssamtalet därmed bör hålla sina gester till ett minimum. Även röstläget kan ses som ett ickeverbalt kommunikationsmedel och det är därför viktigt att dölja irritation och liknande som kan speglas genom tonen på det som sägs. Det är också viktigt att hålla ögonkontakt och visa intresse för sin användare och inte låta sig distraheras av annat under samtalet. Användaren måste få känna att de har bibliotekariens uppmärksamhet. Katz nämner även vikten av ett vårdat yttre och framhåller här aspekter som kläder, hållning, längd, vikt och till och med kroppslukt, *.../ details as body odor, posture, height, and weight /.../*. (Katz, s. 136). Katz skriver att även om det kommer an mycket på bibliotekarien att se till att referenssamtalet utmynnar i ett gott resultat och i en positiv anda så går det inte att bortse från att detta inte alltid är möjligt. Vissa användare är helt enkelt inte intresserade av en social interaktion, men behöver ändå hjälp och då kan det bli svårt att få till ett bra samtal. Han diskuterar också gruppen som han benämner ”svåra personer”, vilka är de som exempelvis inte definierar exakt vad de vill ha, som inte är engagerade i en uppgift då den kanske är ålagd dem och därför inte har någon lust att ta itu med denna, eller de som saknar fokus. Han nämner även de som inte är intresserade av att samtala med bibliotekarien utan helt enkelt bara att tala själva och därmed aldrig kommer till saken eller lägger fram en egentlig fråga. Katz skriver även om de som helt enkelt ser bibliotekarien som någon som är där för att tjäna dem och inte som en tillgång och jämlike. Det är i interaktionen med dessa människor, menar Katz, som ens verkliga skicklighet sätts på prov.

Charles A. Bunge, Professor Emeritus och former director på institutionen för biblioteks- och informationsvetenskap på universitetet i Wisconsin – Madison, definierar i sin artikel ”Beliefs, attitudes and values of the reference librarian” (1999) att referensarbete handlar om att ge personlig hjälp åt någon som behöver övervinna olika barriärer som finns mellan denna person och den information den anser sig behöva. Han skriver vidare om vad han benämner som ”helping professions” och menar att ”the helping relationship” är ett förhållande som bygger på samarbetsvilja och att bibliotekarien måste möta varje användare utifrån deras speciella behov och förutsättningar. Han betonar betydelsen av ickeverbal kommunikation och att det är viktigt att som bibliotekarie minnas det då man är i sin yrkesroll. Den bild bibliotekarien förmedlar till användaren kommer, enligt Bunge, att prägla deras uppfattning av yrkeskåren. (s.14-15) Bunge skriver vidare att han skiljer på uppfattningar, attityder och värderingar som varje människa kan anta. En uppfattning är den bild en person, i vår studie bibliotekarien, har av ett objekt. Attityden blir sedan det förhållningssätt personen väljer att anta till objektet utifrån uppfattningen av det. Värdering blir även det ett resultat av de uppfattningar personen har av detta objekt. Bunge menar att för att få till stånd ett bra referensarbete måste bibliotekarien tro på att arbetet den utför är något viktigt.(s.16-17) Han skriver också att det är viktigt att i referensarbetet sätta användarens verkliga önskan eller mål i fokus och att, som bibliotekarie inte tolka om denna önskan till vad som anses *bör* vara användarens önskan eller mål. Bibliotekarien måste bära med sig att varje människa är unik och tro att den är kapabel att kunna definiera sitt informationsbehov och veta när detta blivit tillgodosett. (s.18-19) Bibliotekarien ska alltså inte bedöma eller värdera klientens informationsbehov utan samverka med sin användare. Bunge menar att då man som bibliotekarie arbetar med människor är det viktigt att känna sig själv. En medvetenhet om sina fördomar främjar en aktiv strävan för att inte låta dessa prägla ens arbete, vilket i sin tur ger möjlighet till ett samarbete som färgas av empati och sensitivitet och blir en hjälp i strävan mot objektivitet. (s.20-21)

Celia Hales Mabry, arbetar på universitetet i Minnesota som bl.a. referensbibliotekarie, och skriver om referenssamtalet i sin artikel ”The Reference Interview as Partnership” (2003). Hon menar att referenssamtalet bygger på en jämlikhet mellan bibliotekarien och användaren där bibliotekarien är den som kan verktygen för att söka informationen medan användaren är experten gällande sitt informationsbehov. Själva hjärtat av referensarbetet, enligt Mabry, är referenssamtalet. Hon skriver att vi alla präglas och verkar utifrån vår personliga filosofi, vare sig denna bottnar i en exempelvis religiös eller en vetenskaplig uppfattning, men att tanken om partnerskap är den som bör genomsyra referensarbetet. Hon benämner detta som ett lärande som bygger på samarbetsvillighet och lyfter tre, enligt henne, centrala aspekter för referensarbetet; (1) användarens förväntningar på resultatet av samtalet samt den initiala interaktionen, (2) det faktum att bibliotekarien och användaren är likvärdiga i processen och (3) att varje referenssamtal utgör ett unikt tillfälle som aldrig går att återskapa och bör värderas därefter. (s.42-43) Mabry skriver att det ofta framhålls att kläder, sätt, och de inledande orden en person yttrar är viktiga för det intryck denna gör. En bibliotekarie klär sig lämpligen inte alltför utmanade eller uppseendeväckande. Kroppsspråket bör vara välkomnande och ett vänligt leende som inbjuder till samtal är att rekommendera. Mabry menar att det kommer an mycket på bibliotekarien att ange tonen för referenssamtalet och att dessa icke-verbala aspekter har stor betydelse i interaktionen med användare. (s.44-47) Hon menar också att det aldrig är lämpligt att tillrättavisa en besvärlig användare. Det gäller att vara tålmodig i en sådan situation, lyssna på användaren och förhoppningsvis så småningom få ur denne det som behövs för att ett tillfredsställande svar ska kunna ges, eftersom bibliotekarien, som tidigare nämnts, inte är expert på användarens behov. Mabry poängterar också att det inte är upp till bibliotekarien att avgöra värdet av en förfrågan som ges vid

referensdisken eller att fördöma någon. Bibliotekets och bibliotekariernas uppgift är således att vara behjälpliga utifrån användarens behov och vilja. (s.48-52)

Den andra undersökningen om hur bibliotekarier ser på sina användare är magisteruppsatsen, *Referenssamtalet med barn: förhållningssätt och bemötande. Fem intervjuer med barnbibliotekarier* (2002), av Anna Eriksson. Hon har som titeln indikerar valt att fokusera på referenssamtalet mellan bibliotekarier och barn. Syftet är att få en bild av samspelet mellan barn och bibliotekarier med tonvikten på bibliotekariens bemötande och förhållningssätt. Eriksson har gjort kvalitativa intervjuer med fem barnbibliotekarier som har varit yrkesverksamma i minst fem år. Analysen av intervjuerna har gjorts utifrån ett kommunikationspsykologiskt perspektiv och hon har gjort en koppling mellan referenssamtalet och ickeverbal kommunikation (s.10). Hennes resultat visar att de flesta av de intervjuade bibliotekarierna ansåg att den viktigaste kunskapen var att vara väl förtrogen med barn- och ungdomslitteratur (s.50). Hon avslutar sin diskussion med att redovisa en modell över två interaktionsstilar i olika sätt att förhålla sig till barn i referenssituationen. Den första är *Det utåtriktade och aktiva förhållningssättet* där bibliotekarien rör sig runt i biblioteksrummet och skapar den första kontakten med barnet. Bibliotekarien försöker skapa förtroende och både verbala och ickeverbala förutsättningar för att barnet ska känna sig tryggt och skapa en grund för ett lyckat referenssamtal. *Det dominanta förhållningssättet* kännetecknas av att bibliotekarien tar en mer passiv roll och sitter vid disken och väntar på att barnen själva ska ta den första kontakten. Här får också själva referenssamtalet en formell prägel och går ut på att bibliotekarien ska hjälpa barnet att finna rätt källa och bibliotekarien är inte fokuserad på relationen eller samspelet med användaren.(s.56-57) Vi finner undersökningen intressant och tror att den kategorisering vi kommer att göra av våra bibliotekarier angående hur de bemöter användarna kommer att påminna om eller ha likheter med Erikssons uppdelning. Det är även intressant att hon efter att endast intervjuat fem barnbibliotekarier kan skilja i två olika interaktionssätt.

Referensmötet och den icke-verbala kommunikationen. Bibliotekariers och användares upplevelser av den icke-verbala kommunikationen i samband med referensmötet på folkbiblioteket är en magisteruppsats från 2005 av Gunilla Karlsson. Där har hon gjort kvalitativa intervjuer med både användare och bibliotekarier för att ta reda på hur stor del av referensmötet som bygger på den icke-verbala kommunikationen och vilka delar av det som är viktiga i mötet mellan användare och bibliotekarier. Hon tittar även på hur det som kommer fram i intervjuerna stämmer överens med Svensk Biblioteksförerings rekommendationer om referenssamtal. Hon har valt en kommunikationsteori som består av åtta antaganden om kommunikation för att belysa det hon fått fram i sina intervjuer. Karlsson menar att kommunikation är en symbolisk aktivitet och att vi använder oss av olika symboler när vi kommunicerar. (s.27-31) Hon delar in den icke-verbala kommunikationen i kroppsspråk, paraspråk (tonläge osv.) och klädesdräkt eller fysiskt framträdande (s.19). Hon kommer fram till att de ickeverbala signaler som har störst betydelse för mötet mellan bibliotekarier och användare är uppmärksamhet, ögonkontakt, leende, vänlighet, att se tillgänglig ut, följa användaren till hyllan samt att bibliotekarien bär namnskylt så att användarna lätt kan lokalisera vilka som är bibliotekarier. Bibliotekarierna förordar att deras klädsel ska vara neutral för att mötet ska upplevas som positivt av användarna då det kan verka skrämmande om bibliotekarierna är allt för eleganta klädda.(s.55) Karlsson avslutar med att hon kommit fram till att de rekommendationer som Svensk Biblioteksförering lagt fram överstämmer med de intervjuade bibliotekariernas och användarnas uppfattning om hur referensmötet bör gå till (s.57-58). En brist i undersökningen som vi reflekterat över, men som inte författaren tagit upp, är att bibliotekarierna kan ha svarat som de tycker att de borde svara och inte som de

faktiskt agerar i referensmötet eller hur de ser på användarna. Undersökningen är relevant för oss då vi tittar på hur bibliotekarierna i barnlitteraturen bemöter sina användare och även tittar på de ickeverbala aspekterna av referenssamtalet som personlighet och utseende. Det gör att vi kan koppla dessa delar av beskrivningen av bibliotekarierna till deras syn på användarna.

I de texter vi tagit del av har det framkommit att både verbal och ickeverbal kommunikation har stor betydelse för referenssamtalet. Samtliga författare är överens att den ickeverbala kommunikationen, såsom ett leende, ögonkontakt och tonläge, är minst lika viktigt som den verbala kommunikationen och ibland till och med överordnad den. Även yttre faktorer som bibliotekariernas klädsel nämns i diskussionen. När vi i analysen diskuterar våra bibliotekarier kommer vi att ta alla dessa aspekter i beaktande. I texterna betonas också samspelet mellan användare och bibliotekarie i referenssamtalet. Författarna menar att det måste ske på en jämlik basis. Bibliotekarien är expert på verktygen och användaren är expert på sitt informationsbehov och ingen är således underställd den andre. De rekommendationer som framkommit i denna tidigare forskning kommer vi i vår analys att jämföra med det vi får fram gällande interaktionen mellan bibliotekarierna i vårt empiriska material och deras användare.

4.2 Stereotypa framställningar av bibliotekarien

Bibliotekariens roll och deras egen och andra gruppers uppfattningar av denna roll har varit föremål för ett flertal olika studier. Det har, som tidigare nämnts, gjorts ett antal undersökningar i andra länder angående framställningar av bibliotekarier i amerikansk och brittisk barnlitteratur men det saknas motsvarande studier i Sverige. I detta avsnitt kommer vi att presentera dem samt ett antal undersökningar som gjorts i Sverige om bibliotekarien i främst skönlitteratur, men även i andra medier då resultaten av studierna varit intressanta för vår undersökning. Vi anser dem relevanta, inte minst för att försöka se om den bild som förmedlas av bibliotekarien genom skönlitterära texter är något sånär enhetlig oberoende av om de riktar sig till vuxna eller barn och ungdomar, eller om det föreligger skillnader i framställningen. Vi är medvetna om att det material som presenteras i detta kapitel till stor del är magisteruppsatser och att deras slutsatser ur forskningssynpunkt kan ifrågasättas. Vi anser dock att då det inte har forskats särskilt mycket kring det vi vill undersöka utifrån svenska förhållanden är det ändå motiverat att ha med dessa undersökningar. Widerbergs uppsats, *Snipig tant eller lärdomsgigant*, har vi valt att ge särskilt stort utrymme i detta avsnitt, då vi anser att de indelningar hon har gjort av bibliotekariestereotyper är tydliga och bildar ett bra diskussionsunderlag i vår egen analys- och resultatredovisning.

4.2.1 Studier av bibliotekariestereotyper

I Magdalena Håkansson's magisteruppsats från 2003, *Vem är egentligen bibliotekarien? En dammig bokmal eller en informationsexpert? - En explorativ undersökning om olika gruppers bild av bibliotekarien*, ställer författaren de stereotyper och fördomar som finns om bibliotekarier mot olika gruppers syn på yrket. Hon vill också undersöka om bilden av en bibliotekarie och en informationsexpert skiljer sig åt. Hon har tagit kontakt med tre olika grupper; forskare, personalchefer och bibliotekarier och bad dem rita en bild av hur de såg en bibliotekarie och skriva ca 100 ord till bilden. Håkansson undersökte också utbildningen på Bibliotekshögskolan i Borås och har tagit del av deras arkivmaterial mellan 1993-2002 för att se hur utbildningen förändrats och om det kan ha påverkat bilden av bibliotekarier. För att analysera det resultat hon fått fram använder hon bildanalys och semiotik (s.26-28). Håkansson anser att hon inte kan dra några generella slutsatser av sin studie men att hon funnit gemensamma drag med de stereotyper som finns om bibliotekarier (s.61). Det som

framkommit i hennes studie är att bibliotekarien ses som kvinna, ofta med glasögon och att de tycker om att läsa. Överlag fann hon informanternas syn på bibliotekarier som positiv med några få negativa drag från stereotyperna. (s.52-55) Hon anser att stereotyper är negativt för bibliotekarieyrket att det är ett hinder för yrkets utveckling. Stereotyper, menar hon, är en markör av ett yrkes status och om synen på en yrkesgrupp präglas av negativa stereotyper så blir detta ett hinder i strävan mot att höja dess status. Stereotyper kan också leda till en felaktig uppfattning bland allmänheten om vad en yrkesgrupp har för kunskaper och om dessa är förlegade kan det bli svårt för exempelvis bibliotekarier att hävda sig i ett samhälle under ständig utveckling. Håkansson skriver att det är bibliotekarierna själva genom sina attityder och bemötande som kan påverka och ändra synen på sig själva. (s.59-60)

Louise Lindgren och Therese Nilsson har i sin magisteruppsats, *Bibliotekarierna och bilderna av dem* (2005), gjort en jämförande studie av hur bibliotekarierna ser sig själva och hur de porträtteras i olika medier. Enligt författarna är stereotypiska bibliotekarier bl.a. äldre, tillbakadragna eller blyga, har ofta diskreta kläder och läser bara "finlitteratur". En annan förutfattad mening är att det inte behövs utbildning utan bara ett stort bokintresse för att bli bibliotekarie. (s.5-6) De har gjort kvalitativa intervjuer med sju bibliotekarier från olika bibliotek runt om i Sverige, både manliga och kvinnliga, frågat dem om bl.a. deras syn på yrket, deras intressen och vad de anser det finns för förutfattade meningar om bibliotekarier. Lindgren och Nilsson tar teoretisk utgångspunkt i Bourdieu för att diskutera begrepp som sociala rum, habitus och olika typer av kapital (s.23-29). Resultatet visar att respondenterna anser sig ha egenskaper som: stillsam, tolerant, samvetsgrann och social (s.36-38). När det gäller likheter och skillnader mellan de intervjuade bibliotekarierna och stereotyperna fann författarna både likheter och skillnader. De fann likheter när det gällde ålder och i viss mån utseendet på bibliotekarierna, många av de intervjuade var över 50 och i princip alla hade kläder i diskreta färger. Skillnaderna låg framförallt på informanternas inställning till människor, och var inte alls så tillbakadragna och blyga som bibliotekarier ofta porträtteras. Inte heller stämde det att bibliotekarier bara läser eller vill förmedla "finlitteratur". De intervjuade ansåg att det viktigaste var att hitta det som användarna själva vill läsa och att även de själva läser alla sorters böcker.(s.61-62)

En undersökning av hur bibliotekarier visas i film och skönlitteratur är *Bilden av bibliotekarien inom film och skönlitteratur* (2002), en uppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap från Umeå universitet, av Elin Rungstad. Hon har undersökt tio böcker och tio filmer för att se om bilden av bibliotekarierna är mer stereotypiskt framställda i skönlitteratur än i film. Hon undrar om alla fördomar är negativa och vilket av medierna, film eller skönlitteratur, som förmedlar den nyaste och mest nyanserade synen på bibliotekarier. Hon använder sig av tidigare svensk forskning inom detta ämne för att se vilka stereotyper som existerar. I slutdiskussionen använder sig Rungstad av Bourdieu för att se på bibliotekariernas situation och bilderna av dem och deras yrke. Hon finner i sin undersökning att det förmedlas både negativa och positiva syner på bibliotekarier i skönlitteraturen, med en liten överrepresentation av de negativa. I skönlitteraturen återfinns en majoritet av kvinnor som bibliotekarier och i filmerna är det endast kvinnliga bibliotekarier. (s.50-51) Hon säger sig se att i samtliga böcker spelar sexualiteten stor roll och att bibliotekarien porträtteras som en blyg oskuldsfull varelse vad gäller erotiska erfarenheter. När det gäller bibliotekariernas utseende fann Rungstad att i litteraturen figurerar en bild av bibliotekarien med vit hud, snäll eller ful och musig, men som ändå är en mjuk omhändertagande människa som inte vill annat än att hjälpa människor på biblioteket. (s.27-28) I filmens värld fann hon en mer varierad bild av bibliotekarien. Bibliotekarien sågs å ena sidan positivt som antingen självständig och attraktiv eller som en räddare i nöden med hjälp av sin stora kunskap. På den negativa sidan

fanns porträtt av bibliotekarier som ordningens övervakare eller viljelös och välvillig. Rungstad ser att det är i actiongenren som den positiva bilden av den självständiga bibliotekarien finns och har *Mumien* och *Tjejen som visste för mycket* som exempel på detta. Utseendemässigt signalerar glasögon på en filmkaraktär att det är en bibliotekarie som om eller när hon tar av sig dem blir en annan person. Andra klassiska framställningar av en bibliotekarie i film är konventionella kläder, ofta blå kofta och diskret om ens något smink. (s.43-44)

Barbro Lodin menar i sin magisteruppsats "*Är du kvar på ditt gamla dammiga bibliotek?*" – *bilden av bibliotekarien i svensk skönlitteratur 1982-2002* (2005) att de bilder av bibliotekarier som framkom i de texter hon studerat var stereotypa och gammalmodiga. Hon exemplifierar detta med vilka arbetsuppgifter som beskrivs och anser att yrket framställs som rutinbaserat och utan större intellektuella utmaningar. Att de nya arbetsredskapen såsom datorer och liknande inte syns i skönlitteraturen tror hon dock kan ha sin grund i att de flesta romaner hon studerat är skrivna före 2000 och att dessa kanske kommer att framträda mer i kommande litteratur. Att de gamla stereotypa bilderna fortfarande dominerar i skönlitteraturen anser hon kan grunda sig i att många bär på en nostalgisk syn på bibliotekets verksamhet, även författarna. Lodin skriver även, som många andra, om problematiken som bibliotekarier upplever, att den stora massan fortfarande inte riktigt vet vad en bibliotekarie faktiskt gör då mycket av arbetet pågår bakom kulisserna. (s.61) Hon diskuterar även andra möjliga anledningar till varför författare väljer att använda sig av stereotyper och tar som exempel romanen *Grabben i graven bredvid* där huvudpersonen, bibliotekarien Desirée, genom kärleken till sin motsats bonden Benny genomgår en personlig process och utveckling. Från att ha varit regelstyrd och hämmad öppnar hon för verkligheten och möjligheterna omkring sig. Lodins uppfattning är att det i detta fall varit tacksamt för författaren att använda sig av två olika, väl inrotade, stereotyper för att beskriva en persons inre utveckling. (s. 68) Lodin menar dock att författaren på slutet går så långt som att låta Desirée sluta som bibliotekarie och därmed låta läsaren förstå att "en normal och frisk person inte väljer bibliotekariearbetet" (s.62).

Anette Widenberg har i sin kandidatuppsats *Snipig tant eller lärdomsgigant – en genusteoretisk studie av kvinnliga och manliga bibliotekarier i skönlitteraturens värld* (2000) velat undersöka de stereotyper som finns om manliga och kvinnliga bibliotekarier i romaner och tecknade serier. Hon har sedan gjort vad hon benämner en tematisk genomgång av olika stereotyper hon tycker sig kunna utläsa i materialet utifrån de beskrivningar som finns där (s.13). Det Widenberg kommer fram till är att bibliotekarien ofta framställs som färglös, tråkig, tystlåten och ordningsam (13-19). Sedan benämner hon tematiseringar som gäller mer specifikt för manliga respektive kvinnliga bibliotekarier. Då det gäller den manliga bibliotekarien skriver hon att det främst går att urskilja två typer. Den första är lärdomsgiganten vilket är den bild hon menar oftast präglade den manliga bibliotekarien innan biblioteksarbetet blev ett kvinnodominerat yrke. Lärdomsgiganten har läst alla böcker på biblioteket och besitter därmed stor kunskap. Bilden av den manliga bibliotekarien idag menar hon till stor del präglas av en man vars karaktär har tydliga feminina drag. Han är en aning vek och är en man som helt enkelt inte klarar av andra mer krävande utpräglade manliga yrken. Den manlige bibliotekarien, menar Widenberg, beskrivs då med negativa ord som gammalmodig, sjaskig och luggsliten och med illa matchande kläder. (s.28-32) Widenberg har i sin studie delat in de kvinnliga bibliotekarierna tematiskt utifrån de beskrivningar som ges av dessa. Dessa tre är följande:

Biblioteksragatan

Detta menar Widenberg är den bild som oftast ges av den kvinnliga bibliotekarien i det material som hon studerat. Ord som används för att beskriva denna typ är surögd, sniptrynig, snipa, sur, ogillande och grinig. De är ohjälpsamma och kan skratta rått åt en låntagares förfrågan. Detta ger dem en auktoritär position gentemot sina användare. (s.21-23)

Bibliotekarien som ungmö och bibliotekets gemål

Widenberg skriver att bibliotekarier oftast beskrivs som ungmör eller ensamstående. Det ligger då samtidigt nära till hands att beskriva bibliotekarien som oattraktiv eller ful. Widenberg menar även att bilden av bibliotekarien som ungmö och biblioteksragatan ofta är integrerade, att ilskan skulle ha vuxit fram ur en frustration till följd av avsaknad av en relation med en man. Bibliotekarien beskrivs således som en asexuell varelse som är gift med sitt yrke. Då det faktiskt finns en man med i bilden framställs han ofta som bibliotekariens motsats. (s.24-26)

Den goda bibliotekarien

Stereotypa beskrivningar brukar, enligt Widenberg, i allmänhet oftast bestå av två motpoler. Så är även fallet då det gäller bibliotekarier. Motsatsen till den negativa bilden av biblioteksragatan benämner hon som den goda bibliotekarien. Denna bild, menar Widenberg, har dock inte lika framstående plats i det undersökta materialet. Den goda bibliotekarien vet var de rätta svaren står att finna och vill inget hellre än att hjälpa sin användare att finna dessa. Hon är vänlig och hjälpsam och imponerar på användaren genom sin yrkeskunskap. I dessa fall kan även beskrivningar av bibliotekarien som vacker förekomma. (s.26-28)

4.2.3 Bibliotekarien i barn- och ungdomslitteratur

Vi har tagit del av två undersökningar som behandlar bilden av bibliotekarier i barnlitteratur, en engelsk och en amerikansk. Båda studierna kommer fram till att bilden av hur bibliotekarier interagerar med sina användare framställs som positiv i de böcker som studerats. Vi har även tagit del av en amerikansk studie som handlar om stereotypa framställningar av bibliotekarier i ungdomslitteratur. Vår mening är att jämföra resultatet av vår undersökning med det som tidigare forskats fram om bilden av bibliotekarier i barn- och ungdomslitteratur för att se om det finns en samstämmighet.

Sally Maynard är forskare och lärare inom barnlitteratur och biblioteksvetenskap på Loughborough University i England och Fiona McKenna är skolbibliotekarie med en examen från samma universitet. Enligt deras undersökning, *Mother Goose, Spud Murphy and the Librarian Knights*, visas oftast en genomgående positiv bild av bibliotekarien i litteratur riktad till barn. Maynard och McKenna har gjort en liten undersökning på tre engelskpublicerade barnböcker från 1999 för olika åldersgrupper och kommit fram till att i de böcker de tittat på var bilden av biblioteksservicen positiv, och att barn lär sig hur man ska uppträda på biblioteket och hur man kan använda det. De har även jämfört sin studie med tidigare undersökningar gjorda i både USA och England och deras slutsatser överensstämmer med den tidigare forskningen att bilden av bibliotekarier nästan alltid är positiv i barnlitteratur. (s.122, 128) En viss reservation har vi dock mot denna undersökning då de endast har undersökt bilden av bibliotekarier i tre barnböcker och menar sig kunna dra slutsatser om all barnlitteratur, men eftersom denna undersökning är en av de få som fokuserat på barnlitteratur går den inte att bortse ifrån vid genomgång av tidigare forskning.

Den amerikanska studien "Librarians in Children's Literature, 1909-2000" är gjord av Elaine Yontz, professor på Valdosa State University. Hennes studie går ut på att beskriva, jämföra och analysera presentationen av bibliotekarierna i barnlitteratur under hela 1900-talet. Fokus ligger på beskrivning av kön, etnicitet, arbetsuppgifter, de verktyg bibliotekarierna använder och interaktionen mellan bibliotekarierna och användaren. Detta för att kunna finna underliggande fördomar och attityder mot bibliotekarieprofessionen och för att se om rollerna ändrats inom yrket över tid. Yontz undersökte 35 böcker och tittade på både text och bilder. Hennes studie visar att bibliotekarierna ofta var vita kvinnor (71,6%) och att denna tendens håller i sig även på senare tid, även om den minskat kraftigt (efter 1970 31,6%). Hon fann att bibliotekariernas arbetsuppgifter beskrevs på samma sätt i nästan alla böckerna; sagostunder för barn, katalogisering, ge lästips och råd. Bibliotekarierna beskrivs som hjälpsamma, omtänksamma, serviceinriktade och har ett positivt förhållande till sina användare. I 30 av de 35 böckerna ses bibliotekarierna rent positivt. Fram till 1945 hjälper bibliotekarierna till att hitta fin, bra litteratur, detta synsätt försvinner sedan för att istället lämna plats åt synsättet "ge användarna vad de vill ha". (s.88-91)

Michelle Peresie och Linda B. Alexander är verksamma forskare på School of Library and information science i Florida och har i "Librarian stereotypes in young adult literature" undersökt huruvida framställningen av bibliotekarierna i litteratur för unga fastställer eller frångår de negativa stereotyper av bibliotekarierna som finns. Författarna vill även undersöka om framställningarna ger en rättvis bild av yrkets bredd. Metoden de har använt sig av är innehållsanalys. De har valt ut 17 olika bibliotekarieporträtt från litteratur skriven mellan 1960 och 2004, och de önskar även undersöka om de kan se förändringar i framställningarna av bibliotekarierna över tid. Böckerna i studien har sökts både via databaser som exempelvis Worldcat och SUNLINK, i Floridas K-12 union catalog, samt genom tips från yrkesverksamma. Författarna har utgått från fem olika kategorier när de studerat sitt empiriska material; appearance, personality/behaviour, diversity, tools used, och job duties. Resultatet visade på att 76 % av bibliotekarierna var kvinnor. De flesta av bibliotekarierna framställs som medelålders eller äldre. Gällande etnicitet var det ofta svårt att avgöra, eftersom det inte är uttalat i texten. När det kommer till utseende fann de flera olika typer av framställningar. 4 bibliotekarierna beskrevs som attraktiva, men hela 70 % hamnade mer inom de negativa stereotyperna. Även när det gällde deras personlighet och uppträdande finns det en variation, och författarna menar att den kategorin var en väldig mix av både positiva och mer negativa framställningar. I kategorin som behandlar arbetsuppgifter och arbetsverktyg kunde de se en klar skillnad över tid. I de tidigare böckerna använder bibliotekarierna skrivmaskin och uppslagsverk, men senare är det datorn som används som verktyg i referenssamtalet. De menar att användandet av ny teknologi visar på ett visst kunnande och kompetens. Böcker skriver de vidare har dock en central roll i samtliga framställningar. Deras slutsats är att bibliotekarierna i litteratur för unga framställs på ett mer negativt eller neutralt sätt.

Vi har nu gett en översikt över tidigare forskning och de resonemang som förts inom för oss närliggande studier. Vi tänker avsluta detta avsnitt med att ge en sammanfattning av de stereotyper och framställningar som getts av bibliotekarierna i de studier vi tagit del av.

I de studier som behandlar barnlitteratur visar resultatet på att bilden av bibliotekarierna och biblioteksverksamheten är överlag positiv. Studierna är dock genomförda i andra länder än Sverige, och på barnlitteratur på andra språk än svenska. I den amerikanska studien om bibliotekarierna i ungdomslitteratur menar forskarna att det är en mer neutral eller negativ bild som förmedlas av bibliotekarierna. I de undersökningar som gjorts utifrån svenska förhållanden gällande bibliotekarierna i skönlitteratur, film och andra grupper samt bibliotekariernas egen

syn på sin roll framkommer att majoriteten av framställningarna präglas av negativa stereotypa uppfattningar. Bibliotekarien beskrivs oftast som; äldre kvinna, har glasögon, tystlåten och färglös. Mindre negativa beskrivningar lyfter ofta fram ordningssinne, hjälpsamhet och allmänbildad som karaktärsdrag som utmärker en bibliotekarie. Bibliotekarieyrket framställs ofta mer som ett kall eller en livsstil snarare än ett arbete.

5. Teori

Vi kommer i detta kapitel att redogöra för vår teoretiska utgångspunkt. Vår undersökning grundar sig på en litteraturstudie, men vi har valt att inte välja en teori från litteraturvetenskapen då vi önskar anlägga ett biblioteks- och informationsvetenskapligt perspektiv. Vi har ändå inte helt bortsett från litteraturvetenskaplig forskning då vi kommer kombinera litteratursociologisk metodologi med kvalitativ innehållsanalys (detta kommer att utvecklas i metodkapitlet). När vi valde teori inom biblioteks- och informationsvetenskap gick vi igenom ett antal olika teorier vi ansåg kunde vara lämpliga och då i första hand sådana kopplade till vår inriktning under utbildningen, bibliotekarien och användarna. Efter en genomläsning och diskussion kring användbarheten av dessa teorier var vår åsikt att de fokuserar mer på användarens upplevelser av biblioteket än olika förhållningssätt bibliotekarien kan anta gentemot användare i sitt arbete. Vi ansåg därmed inte dessa som användbara. Katz tog upp för oss intressanta aspekter men ingen tydlig modell att förankra våra resonemang till. Dessutom har hans texter getts ut i flera upplagor och då han behandlar interaktionen mellan bibliotekarie och användare på ett mer ingående sätt är det i de äldre upplagorna och känns därmed inaktuella då det är vår uppfattning att det har hänt mycket inom området sedan dess. Andra teorier, exempelvis Kuhlthau, upplevde vi som starkt kopplade till informationssökningsprocessen och ett mer lärande sammanhang varför de inte passade vår studie. Vi tog även del av Hedemark och Hedmans modell över olika diskurser om användare som hade kunnat användas, men då den är gjord inom ett magisteruppsatsarbete ansåg vi det inte lämpligt att grunda vår studie på den. Den finns ändå med som tidigare forskning då den behandlar vår huvudfråga utifrån en annan ansats och därmed är högst relevant.

Valet föll slutligen på en mer samhällsinriktad modell över folkbibliotekets roll i samhället, men vi anser att de tendenser som kan skönjas i denna teori bättre passar vår undersökning trots att vi fokuserar på interaktionen mellan bibliotekarie och användare. Douglas Raber är professor i biblioteks- och informationsvetenskap på universitetet i Tennessee. Hans forskning inriktar sig på folkbiblioteket, nationalinformationspolicy och informationskultur, och har skrivit både böcker och artiklar i dessa ämnen. Raber diskuterar i sin artikel från 1996 bibliotekets uppdrag utifrån en samhällelig utgångspunkt, och vi menar att hans teori om folkbibliotekets uppdrag kan representera olika förhållningssätt som bibliotekarier kan anta gentemot sina användare eftersom vi anser att uppfattningar om bibliotekets uppgift även präglar professionen och bibliotekariernas agerande. Rabers formuleringar ger på så vis underlag för en indelning i tre olika förhållningssätt en bibliotekarie kan anta gentemot användare i sitt arbete, vilka kommer presenteras i separata avsnitt nedan. Där framkommer även hur vi praktiskt kommer att anknyta Rabers synsätt till bibliotekarierna i vårt empiriska material. Att den teori vi använder oss av har ett samhällsinriktat fokus ser vi som positivt då det ger oss möjlighet att placera in våra bibliotekarier i ett större perspektiv. Vi menar att det förhållningssätt biblioteket antar i samhället även präglar arbetet för dem som arbetar där. På så sätt kan Rabers tre synsätt även återspeglas i bibliotekariers bemötande av sina användare, d.v.s. att då vi har klassificerat bibliotekarierna i vårt empiriska material enligt Raber har vi

tillskrivit bibliotekarierna de egenskaper som Raber tillskriver folkbiblioteket i sina tre synsätt.

5.1 Rabers tre synsätt på folkbibliotekets identitet

Raber diskuterar i artikeln "ALA Goal 2000 and Public Libraries: Ambiguities and Possibilities" i *Public libraries* ALA:s (American Library Association) mål och bibliotekens identitetskris inför det nya årtusendet. Raber menar att det finns en strävan mot att upprätthålla medborgarnas rätt till den information som behövs för att kunna delta på ett meningsfullt sätt i samhället. Han skriver dock att det även påpekas att bibliotekarietjänsten inte längre kan utgå från att medborgarna ser biblioteket som en självklar, användbar resurs, utan att bibliotekets uppdrag är att tjäna samhället i utbyte mot ekonomiska anslag. I ALAs mål inför 2000 framhålls även, enligt Raber, en skillnad mellan olika idéer om syftet med bibliotekets service. (s.224) I artikeln lyfter Raber fram tre olika synsätt på folkbibliotekets uppdrag som han anser kan genomsyra verksamheten. Dessa benämner han som; "social activism", "the conservative response" och "the populist initiative". (s.225-227) När vi diskuterar synsätten kommer vi dock att använda en egen översättning av dessa benämningar; det socialaktivistiska synsättet, det konservativa synsättet och det populistiska synsättet. Synsätten, menar han, har uppstått till följd av sociala influenser och förändringar i det amerikanska samhället. De sociala villkoren präglar än idag de beslut som tas gällande bibliotekets service och uppdrag gentemot sina användare (s.224). Han menar att synsätten är generaliseringar och att bibliotekarier ofta har drag av samtliga synsätt i sitt arbete (s.225). Det är just Rabers resonemang om hur bibliotekarier ansätter de tre synsätten som utgör utgångspunkt för vår analys, och då de är generaliserande och överdrivna blir det lätt att applicera dem till de stereotypa framställningarna av bibliotekarier i vårt empiriska material. Vi anser att de tre synsätten fortfarande är aktuella och att folkbiblioteken fortsatt kämpar med vilken roll de ska ta i samhället. Trots att Raber skriver utifrån amerikanska förhållanden, menar vi att det är applicerbart på de svenska folkbiblioteken då amerikanska influenser till stor del präglat deras utveckling.

5.1.1 Det socialaktivistiska synsättet

Inom ramarna för det socialaktivistiska synsättet ligger en betoning på biblioteken som ett politiskt instrument och deras värde som förmedlare av information i ett demokratiskt samhälle. Raber skriver att om biblioteket inte aktivt strävar mot samhälllig reform så kommer det att utnyttjas av de dominerande krafterna som ett instrument för att utöva samhälllig kontroll. Utifrån detta synsätt är bilden av biblioteket som en neutral oas i samhället enbart en myt. Biblioteken drivs med statliga medel och är därmed påverkade och beroende av de politiska maktförhållandena. Enligt honom är biblioteks- och informationsfrågor en social angelägenhet. Bibliotekarier som yrkeskår är viktiga aktörer i det sociala och politiska klimatet, och anhängare av det socialaktivistiska synsättet är kritiska då de menar att bibliotekarier väljer att inte ta den rollen. De menar att biblioteket har svikit de grupper som inte använder de erbjudna resurserna, och i de fall då det görs försök att nå ut till dessa grupper så har det skett genom felaktig förmedling exempelvis genom sidor på Internet. Följden av det blir att biblioteket endast når ut till de grupper som redan har tillgång till information. Tanken är att alla innevånare i ett samhälle ska ha möjlighet att tillgå den information som är nödvändig för att aktivt kunna delta i en demokrati. Biblioteket ska finnas till för hela samhället. Det gäller att uppmärksamma och kunna tillgodose samtliga gruppers behov, såsom lågutbildade och de med sämre ekonomi, och inte enbart de som självmant kommer och använder de resurser som tillhandahålls. Det handlar om att ta hand om de svaga

i samhället och ge alla invånare en likvärdig grund. Fokus ligger på de grupper som inte självmant kan eller vill komma till biblioteket. Dessa grupper anses ha ett informationsbehov som inte tillgodoses och att det är bibliotekets uppgift att motverka detta och göra sig väsentligt för användarna. Förslag på verksamheter som biblioteket kan tillhandahålla är kurser i läsning och skrivning, hjälp att söka jobb, förmedling till särskilda grupper (ex. bokbuss), och förmedling av litteratur på många olika språk. Kritik som Raber framhåller mot det socialaktivistiska synsättet är bland annat att då bibliotekarien lägger stort fokus på icke-användare riskerar att försumma den användargrupp som faktiskt kommer till biblioteket och använder dess resurser. Biblioteket har en begränsad budget och att då satsa på verksamheter och specialresurser till olika eftersatta grupper kan leda till att de tjänster och material som faktiskt används inte prioriteras på ett förnuftigt sätt. Raber avslutar med att poängtera att det också finns en mängd anledningar till att vissa grupper inte använder biblioteket och att hur mycket biblioteket än satsar på att nå ut till dem så har de inget intresse av att använda bibliotekets tjänster och att tillgången till information inte alltid räcker för att lösa viss social problematik. (s.225-226)

När vi tittar på socialaktivistiska bibliotekarien i vårt empiriska material kommer vi att söka efter följande egenskaper: Enligt oss präglas en bibliotekarie inom detta synsätt av ett väldigt stort engagemang i användarnas aktiva deltagande i samhället, vilket grundas på det Raber skriver om att biblioteket ska verka som ett politiskt instrument i ett demokratiskt samhälle. Bibliotekarierna vill nå ut till så många som möjligt och ser biblioteket som något mer än bara en förmedlare av litteratur utan snarare som ett kulturcentrum och en social mötesplats. Raber skriver att folkbiblioteket ska finnas till för hela samhället och tillgodose samtliga gruppers behov. Vi kommer även att se om bibliotekarierna i vårt empiriska material tillhandahåller och bedriver den typ av verksamheter som Raber tillskriver biblioteken inom detta synsätt. De socialaktivistiska bibliotekarierna är humanister och tycker att det är roligt att hjälpa och interagera med sina användare. De tror gott om människor och att de kan och vill utvecklas och att de bara behöver lite hjälp på vägen emellanåt.

5.1.2 Det konservativa synsättet

I det konservativa synsättet betonas bibliotekets roll som förmedlare av kunskap och lärande samt fokus på seriös läsning av böcker, för personlig utveckling och utbildning. De grupper som har intresse och möjlighet att tillgodogöra sig detta är de lämpliga användarna av bibliotekets resurser. Bibliotekets verksamhet präglas här varken av ett samhälleligt kall eller av förmedling av underhållning. Anhängarna av detta synsätt menar att det finns andra institutioner eller liknande förmedlingsbyråer som har en service som inriktar sig på det och kanske till och med gör det bättre varför det inte ligger inom bibliotekets ansvarsområde. Enligt Raber är uppfattningen inom det konservativa synsättet att biblioteket aldrig har och aldrig kan bli en institution som ger service till alla. Bibliotekets verksamhet utesluter ingen men det är upp till användarna själva att dra nytta av de tjänster som biblioteket erbjuder. De anser därmed att satsningar på de grupper som inte använder biblioteket är slöseri med resurser som kan användas på bättre sätt. Kvalitetstänkandet har här hög prioritet vid val av och förmedling av bibliotekets bestånd. Användarnas intressen är utifrån detta synsätt sekundära i relation till förvaltandet av böckerna som blir viktigare än själva läsaren. Bibliotekets uppgift är inte att hjälpa sina användare i deras informationsanvändning utan det kommer an på individen att själv sovra och ta till sig information efter egen förmåga. Anhängare av det konservativa synsättet menar att alla medborgare inte har samma möjligheter och ambitionsnivå då det gäller att skaffa sig mer kunskap. Biblioteket ska inte låta sig påverkas av och anpassa sig till ett politiskt klimat och inte heller präglas av ett

marknadsanpassat tänkande. Dess uppdrag är att tillhandahålla god litteratur och på så sätt finna sin naturliga användargrupp. Negativa effekter som ett sådant synsätt medför är, enligt Raber, att grupper utesluts och att biblioteket inte behöver reflektera vidare över sin verksamhet. Det kan leda till att biblioteket inte utvecklas i takt med samhället. Det legitimerar även ett ointresse av att undersöka varför de grupper som inte använder biblioteket avstår från detta. (s.226-227)

När vi tittar på konservativa bibliotekarier i vårt empiriska material kommer att söka efter följande egenskaper: Den konservativa bibliotekarien präglas, enligt oss, av en väldigt djupt rotad uppfattning av bibliotekets uppdrag, d.v.s. förmedling av litteratur, vilket grundas på det Raber skriver, att folkbiblioteken enligt detta synsätt ska ägna sig åt det de är ämnade för. Den konservativa bibliotekarien är ganska passiv gentemot sina användares intressen. Bibliotekarien ser sig själv som en förmedlare av litteratur av viss kvalitet och nekar ingen att ta del av denna så länge de regler som finns på biblioteket efterföljs. Den konservativa bibliotekarien ser biblioteket som en tyst lugn plats för seriös läsning och de som vill och kan får ta del av det som erbjuds där, vilket stämmer väl överens med det Raber skriver om att folkbiblioteken inte utesluter någon och att det är upp till användaren att nyttja de tjänster som finns utifrån förmåga. Det ligger inom det konservativa synsättet en betoning på läsning och böckerna hamnar således i fokus och de ska behandlas med största omsorg.

5.1.3 Det populistiska synsättet

Det populistiska synsättet är det som är mest efterfrågsstyrt. Enligt Raber kallas det även "give them what they want"-ansatsen. Bibliotekets bestånd bestäms av användarnas efterfrågan. Det grundar sig i en demokratisk tanke och betonar det fria valet. Bibliotekets uppgift är att fungera som en informationscentral och att inte värdera den litteratur som förmedlas. Biblioteket ska vara användarcentrerat och marknadsanpassat. Bibliotekarierna måste vara medvetna om den verklighet i vilken de verkar och huvudsyftet för ett folkbibliotek är att tillhandahålla det mest efterfrågade materialet till så många av sina användare som möjligt. Fokus ligger inte på biblioteket som institution utan snarare på behovet och efterfrågan i det område där det verkar. Bibliotekets uppdrag är inte att värdera vad medborgarna bör läsa eller att verka för samhälllig förändring. Det ska snarare anpassa sin verksamhet till de användare som man serverar. Biblioteket måste själv hävda sitt värde och rätt till statliga medel. Att användarna själva får välja vilken litteratur de önskar behöver inte, enligt Raber, betyda att kvaliteten på samlingen sjunker då samhället präglas av mångfald och att det troligtvis kommer att avspeglar sig även i bibliotekets bestånd. Inga av bibliotekets tjänster eller resurser är så ovärderliga att de inte kan uteslutas eller förändras om de inte används. Biblioteket kan inte fastställa sitt uppdrag eftersom det inte finns något sådant, utan det är något som definieras av hur biblioteket används. Nackdelen med ett sådant kollektivistiskt tänkande är, enligt Raber, att enstaka individuella önskemål kring tjänster och resurser försvinner då det är majoriteten som styr. Biblioteket blir kanske populärt men genom att enbart tillhandahålla det som efterfrågas kan man bidra till en indirekt censur. Biblioteken är så fokuserade på vad som efterfrågas istället för att undersöka vad som faktiskt finns att tillgå på marknaden. (s.227-229)

När vi tittar på populistiska bibliotekarier i vårt empiriska material kommer att söka efter följande egenskaper: Den populistiska bibliotekarien strävar efter att ge användarna det de efterfrågar snarare än vad hon tror att de behöver, vilket grundas på det Raber skriver gällande demokratiska tankar om det fria valet och marknadsanpassning. Bibliotekarien är därför öppen för förslag och är intresserad av vad användaren tycker. Den populistiska bibliotekarien

är väldigt tillmötesgående gentemot sina användare och värderar eller ifrågasätter inte vad de vill läsa och inte heller agerar hon för en samhällelig förändring, vilket stämmer med Rabers beskrivning bibliotekets uppdrag enligt det populistiska synsättet. Hon är medveten om att biblioteket måste hävda sig och sin verksamhet och är därför väldigt nöjd med de resurser som finns på biblioteket och vill gärna visa upp dessa för att locka användare, vilket stämmer med marknadstänkandet som Raber skriver om.

5.1.4 Applicering av teori

Vi kommer i resultat- och analysavsnittet att koppla samman de utmärkande drag vi kan se i Rabers olika synsätt med de beskrivningar vi funnit i vårt empiriska material d.v.s. beskrivningarna av bibliotekariernas utseende, personlighet och interaktion med användaren. Vi är medvetna om att vi studerar fiktiva bibliotekarier men anser att denna koppling mellan framställningarna av bibliotekarier i vårt empiriska material och Rabers samhällsförankrade teori är möjlig då även Raber beskriver en form av stereotyp bemötande av användaren (224-225). För att kunna se likheter och skillnader i bibliotekariernas bemötande av användarna har vi ställt följande frågor till vårt empiriska material:

- Vad, om något, säger bibliotekarien till sin användare?
- Hur kommunicerar bibliotekarien med sin användare i hänseende av tonläge och kroppsspråk?
- Vart på biblioteket befinner sig bibliotekarien under samtalet med användaren? Sitter de vid sin disk? Följer de med till hyllan?
- Vad gör bibliotekarien när de inte interagerar med användaren?
- Vilken service finns att tillgå på biblioteket?

Vi har som metod valt att göra en kvalitativ innehållsanalys, inom vilken det handlar om att studera olika teman och dessa frågor har varit en hjälp för oss att konsekvent kunna fokusera på de aspekter vi är intresserade av att undersöka närmare i vår empiri (Bryman, s.197). Vi kommer att redogöra närmare för kvalitativ innehållsanalys i metodkapitlet. Följdfrågor dök naturligt upp under analysarbetet men ovan nämnda frågor utgjorde utgångspunkten för vår klassificeringsprocess enligt Rabers synsätt av bibliotekarierna i vårt empiriska material. Hur vi praktiskt har gått tillväga under vårt analysarbete redogörs för under *Tillvägagångssätt*.

6. Metod och tillvägagångssätt

I följande kapitel redogörs för vårt urval av empiriskt material och vår metodologiska ansats. Vi inleder med en beskrivning av hur vi gick tillväga för att finna vårt empiriska material och vilka urvalskriterier som användes för att välja ut de böcker som använts i vår studie. Därefter följer en presentation av vårt analysredskap; kvalitativ innehållsanalys. Då vi gör en litteraturstudie kommer vi även använda delar av litteratursociologisk metodologiskt tänkande i vår resultatredovisning och analys, vilket vi kommer att redogöra för i ett eget avsnitt. Vi kommer sedan att redogöra för de olika stegen i vårt analytiska arbete och det praktiska tillvägagångssättet under vår analys.

6.1 Urval

I detta avsnitt kommer vi att diskutera de grundläggande tankar som styrde sökningen och urvalet av det empiriska materialet. Vi vill undersöka nyare skönlitteratur för barn- och ungdomar då det är bilden av bibliotekarien som förmedlas idag och som finns tillgängliga på

biblioteken idag som vi är intresserade av. Vi strävar efter att få med så nyutgiven litteratur som möjligt. Vi vill undersöka litteratur som är skriven på eller översatt till svenska, och dessa representeras till lika stor del i vår studie, en fördelning som vi uppmärksammade efter vårt slutgiltiga urval av empiriskt material. Det empiriska materialet väljs ut med syftet att undersöka böcker som finns tillgängliga för barn på svenska folkbibliotek då meningen med undersökningen är att ringa in en bild som är giltig för ett svenskt sammanhang. I vår studie ämnar vi undersöka alltifrån bilderböcker till ungdomsböcker för att representera hela spektrat av barn- och ungdomslitteratur. Med barn- och ungdomslitteratur menar vi böcker utgivna speciellt för barn och unga, läroböcker, fackböcker och serier är exkluderade. Vårt empiriska material kommer därmed att ha klassificeringarna; Hcf, Hcg och uHc. Vi förväntar oss att det kommer bli en överrepresentation av skol- och folkbibliotekarier i vårt empiriska material, då vi studerar skönlitteratur för barn- och ungdomar och att det är rimligt att anta att det är dessa typer av bibliotekarier som förekommer där. Vi har inte anlagt något genusperspektiv i vår studie, men förväntar oss att de bibliotekarier vi läser om till största del kommer att vara kvinnor, då bibliotekaryrket länge varit kvinnodominerat och att yrkeskåren oftast presenteras så. Vi kommer att reflektera över andelen kvinnor respektive män, men inte utveckla det i någon större utsträckning.

Vi har varit tvungna att finna vårt empiriska material på annat sätt än de vanliga sökvägarna, bibliotekskataloger och LIBRIS. Det går inte att söka barn- och ungdomslitteratur där bibliotek och bibliotekarier ingår genom att använda dessa två ord som söktermer i bibliotekskataloger, eftersom orden bibliotek eller bibliotekarie sällan förekommer i titeln, och då det gäller skönlitteratur går det oftast inte att söka på ämnesord. I de fall då det finns möjlighet att göra sådana sökningar är de inte till så stor hjälp då bibliotekarien i de böcker vi vill undersöka i de flesta fall inte har en tillräckligt stor roll för att göras till ett sökbart ord. För att hitta relevant material har vi istället samtalat med bibliotekarier som vi haft möjlighet att träffa personligen och bett om tips. Vi började söka vårt empiriska material via en barnbibliotekarie då vi antog att barnbibliotekarier har koll på vad som finns skrivet om sin yrkesgrupp i skönlitteratur riktad till deras målgrupp. Hon var väldigt hjälpsam och gav många värdefulla boktips och ville gärna få tillskickat sig en lista över den litteratur vi sedan kom att använda, vilket tyder på ett intresse inom yrkeskåren att veta hur deras yrkesroll framställs. Bibliotekarierna på högskolan där vi studerar visade oss även BibList, som är ett nätbaserat diskussionsforum för verksamma inom bibliotekssektorn. Vi fann där en förfrågan om liknande boktips från en annan student och den respons hon fick, på så sätt fick vi ytterligare värdefulla tips på relevant litteratur. Flera av de böcker vi valt omnämndes av flera av våra källor och vi anser dem därför representativa och därmed lämpliga för vår studie.

Vi har även kontaktat det webbaserade Barnens bibliotek med samma förfrågan om boktips, och fick av den sidansvariga Katarina Dorbell mycket hjälp att hitta empiriskt material. Hon gav tips på böcker hon visste om, men skickade även ut en förfrågan via skolbibl-listan och barnbibl-listan å våra vägnar. De är diskussionslistor för barn- respektive skolbibliotekarier där de hjälper varandra med bl.a. boktips och metodtips. Svenska barnboksinstitutet (SBI) fick även de en förfrågan via mail från oss om användbara böcker och vi fick då svaret att de redan mailat förslag via Barnens bibliotek. En lärarkontakt på högskolan gav tips om Norrbottens länsbiblioteks sida där det finns en lista över skönlitteratur där bibliotek och bibliotekarier förekommer. I denna lista, som består av olika utdrag ur böcker, fann vi ytterligare några för oss relevanta barnböcker. Vi har även hämtat tips på lämplig litteratur i tidigare undersökningar som inkluderat enstaka barn- eller ungdomsböcker. Litteraturen som använts i de amerikanska och engelska studierna finns inte översatta till svenska, och vi har således bara kunnat använda en av de böcker som ingår i dessa studier, *Potatishäxan*.

Vi fick sammanlagt in tips på ett 30-tal böcker och kunde utifrån det göra vårt urval. Vi vill, som nämnts i våra avgränsningar undersöka nyare skönlitteratur för barn och ungdomar. Trots det är en tredjedel av vårt empiriska material, efter urvalet, skriven under 80- och 90-talet. Vi har valt att ta med denna litteratur då vi anser dessa böcker vara så relevanta att de inte kan uteslutas ur studien. I några av fallen för att bibliotekarien har en så framträdande roll eller för att böckerna skrivits av välkända barnförfattare, som Roald Dahl och Viveca Sundvall (numera Lärn), och som fortfarande är aktuella och utlånas på folkbiblioteken idag. Vi kommer att ha detta i åtanke under vårt analysarbete, men det är inget fokus för undersökningen utan enbart något att reflektera över. Litteraturen valdes ut efter en genomläsning och bedömning av huruvida den överensstämde med våra avgränsningar dvs. författaren benämner karaktären i boken som bibliotekarie, bibliotekarien befinner sig i sin yrkesroll på biblioteket, det finns någon form av beskrivning av personen som benämns som bibliotekaries utseende och/eller personlighet i text/bild och bibliotekarien interagerar med användaren. En hel del av böckerna valdes bort av anledningar som exempelvis avsaknad av eller en otillräcklig beskrivning av bibliotekarien. Exempel på sådana anledningar är att de inte benämndes som bibliotekarier utan som tanter, eller att bibliotekarien helt enkelt inte är närvarande på biblioteket som beskrivs i boken. Det sistnämnda är intressant att notera då även detta kan spegla ett förhållningssätt till användarna, men det är något som ligger utanför vår studie då vi vill undersöka bemötandet av användare hos de bibliotekarier som interagerar med användarna och inte vilket förhållningssätt gentemot användarna som förmedlas av biblioteket som institution. Vi har valt ut 15 stycken framställningar av bibliotekarier i 16 böcker och anser det vara tillräckligt då vi i vår sökning efter empiriskt material till slut upplevde en redundans då samma boktips återkom gång på gång. Vid genomläsning fann vi också att vi täckt in ett stort spektrum av olika typer av interaktioner mellan bibliotekarie och användare i vårt empiriska material. Vi har även tittat på tidigare studier av den här storleken och har därefter fått uppfattningen om att det bör vara ett rimligt antal för att kunna dra grundade slutsatser.

Huruvida det empiriska materialet kan sägas representera barn- och ungdomslitteratur på ett mer generellt plan finns inget entydigt svar. Då det som tidigare nämnts är svårt att få en överblick över samtliga barn- och ungdomsböcker där bibliotekarier figurerar är det även svårt att bedöma vårt urval. Genom att till stor del grunda vårt sökande efter empiriskt material på tips från olika yrkesverksamma inom området finns det naturligtvis en risk att visst relevant litteratur kan ha gått oss förbi. Vi anser ändå att det var det bästa sättet att genomföra våra sökningar eftersom det, som tidigare nämnts, inte går att finna vårt empiriska material genom exempelvis sökord, titel osv. Vi anser också att de vi tillfrågat kan anses kunniga och kompetenta på sitt område och därmed kan ses som tillförlitliga. Vi menar att då vi använt många olika källor och vägar att finna vårt material samt fört en dialog med ämneskunniga personer så har de flesta relevanta böcker täckts in. Med tanke på de avgränsningar vi gjort är vår uppfattning att om vi skulle ha missat relevanta böcker så är de nog ytterst få och att det därmed inte allvarligt påverkar resultatet av vår studie. I tidigare liknande studier har vi sett att det empiriska materialet har sökts på liknande vis, vilket stärker vår uppfattning om att det är ett rimligt tillvägagångssätt.

De böcker vi använt i vår studie är listade nedan. Vi har till varje titel gjort en kort notering om bibliotekarien i boken. Där står även namnet på bibliotekarien i de fall då de presenteras i texten. Namnen kommer sedan att användas då vi diskuterar de olika karaktärerna. I de fall då bokens original är skrivet på annat språk än svenska har även det noterats.

- ❖ **Biermann, Franziska (2004) *Räven som slukade böcker***
 Denna bok är ursprungligen skriven på tyska. Bilderboken handlar om den bokslukande Herr Räv som i sin jakt på böcker kommer till folkbiblioteket där vi möter den kvinnliga bibliotekarien. Vi får följa hennes agerande i text och bild under Herr Rävs biblioteksbesök, men hon nämns inte vid namn.
 Boken finns på hylla: Hcf

- ❖ **Byng, Gerogia (2002) *Molly Moons fantastiska bok om hypnos***
 Denna bok är ursprungligen skriven på engelska. Folkbibliotekarien *Laura Logan* nämns inte vid namn förrän precis i slutet, men spelar en viktig roll både i inledningen och i slutet av berättelsen. Berättelsen handlar om Molly som finner en bok om hypnos på biblioteket och hennes äventyr med denna bok.
 Boken finns på hylla: Hcg

- ❖ **Clark, Margret & Striker, Lee (1998) *I vampyrens våld***
 Denna bok är ursprungligen skriven på engelska. *Miss Pryvam* är den nya skolbibliotekarien i denna skräckhistoria. Hon är en vampyr som kan läsa tankar och styra andra människor genom tankeöverföring, vilket hon utnyttjar för att se till att biblioteksböckerna återlämnas i tid. Boken handlar om barnens försök att avslöja miss Pryvam som vampyr och hon är en av de ledande karaktärerna i berättelsen.
 Boken finns på hylla: uHc

- ❖ **Colfer, Eoin. Ill. Ross, Tony (2004) *Potatishäxan***
 Denna bok är ursprungligen skriven på engelska. *Angela "Potatishäxan" Persson* är titelfiguren i denna bok, som utspelar sig på ett folkbibliotek. Boken är illustrerad och bibliotekarien presenteras i både text och bild. Nästan hela berättelsen utspelar sig på biblioteket där huvudpersonerna, två bröder, tvingas tillbringa regniga sommandagar med att läsa.
 Boken finns på hylla: Hcg

- ❖ **Dahl, Roald. Ill. Blake, Quentin (1989) *Matilda***
 Denna bok är ursprungligen skriven på engelska. På folkbiblioteket i Roald Dahls berättelse arbetar *Fru Gudomlig*, som Matilda möter i första kapitlet. Mötet beskrivs genom både text och bild. Fru Gudomlig är den första som uppmuntrar Matildas intresse för att ta del av nya saker och upplevelser, genom att stötta Matilda i hennes läsning. Resten av boken utspelar sig till största del på skolan där Matilda börjar.
 Boken finns på hylla: Hcg

- ❖ **Funke, Cornelia (2006) *Bläckmagi***
 Denna bok är ursprungligen skriven på holländska. *Taddeo* heter bibliotekarien i Funkes fantasytriologi. Han arbetar på ett bibliotek i en borg i Bläckvärlden och är därmed den enda bibliotekarien i vår studie som inte är folk- eller skolbibliotekarie. Han är mer en biroll i berättelsen än någon huvudkaraktär.
 Boken finns på hylla: Hcg

- ❖ **Herrström, Christina (2006) *Tusen gånger starkare***
 Skolbibliotekarien *Britta* har en väldigt liten roll i denna berättelse men är med i vår studie då hon beskrivs väldigt målande. Vi har noterat att huvudpersonen i denna bok funderar mycket över kärleksrelationer och även över bibliotekarien Brittans. I övrigt

beskrivs hon mest till utseende och är den enda av våra bibliotekarier som inte samtalar med sina användare.
Boken finns på hylla: uHc

❖ **Hjertzell, Maja (2006) *Du har ingenting sett***

Huvudpersonen i denna bok går till skolbiblioteket ganska ofta där han och hans kompisar lämnar lappar till varandra i böckerna. Bibliotekarien i boken är inte nämnd vid namn och har inte någon större betydelse för händelseförloppet.
Boken finns på hylla: uHc

❖ **Kieri, Katarina (2002) *Ingen grekisk gud, precis***

Huvudpersonen i denna bok är intresserad av böcker men tillbringar ändå inte jättemycket tid på biblioteket. *Carina* är bibliotekarie på huvudpersonens skolbibliotek och pratar mycket med eleverna på skolan och är väldigt engagerad, men har ingen framträdande roll i berättelsen.
Boken finns på hylla: uHc

❖ **Lidbeck, Petter (2005) *Den magiska kepsen***

Boken handlar om en pojke som får tag i en magisk keps som gör att han kan svaret på alla frågor. *Gunilla* är med på två ställen i boken och är bibliotekarie på huvudpersonens skola dit han och hans kompisar brukar komma för att spela spel och umgås. *Gunilla* har ingen direkt framträdande roll men inleder en relation med huvudpersonens pappa på slutet.
Boken finns på hylla: Hcg

❖ **Mahy, Margaret. Ill. Blake, Quentin (1985) *Bibliotekarien och rövarna***

Denna bok är ursprungligen skriven på engelska. *Fröken Serena Gullregn* är bibliotekarien som titeln syftar till och även huvudperson i berättelsen. Hon är folkbibliotekarie i en liten stad och blir kidnappad av rövare som tänker kräva kommunen på pengar för att de ska få henne tillbaka. Det slutar istället med att hon lyckas väcka deras intresse för kultur och litteratur. *Fröken Gullregn* beskrivs genom både text och bild.
Boken finns på hylla: Hcf

❖ **Nilsson, Per (1994) *Korpens sång***

I denna bok är det tre bibliotekarier som huvudpersonen möter på biblioteket då han kommer för att söka information om ett visst ämne. Endast en omnämns som kvinna, men vi tolkar texten som att samtliga bibliotekarier är kvinnor. Vi har i vår studie valt att se dessa som ett gemensamt porträtt, och då vi exempelvis nämner hur många av våra bibliotekarier som tillskrivs ett visst attribut eller egenskap så räknas dessa tre bibliotekarier som en. Gällande hur dessa bibliotekarier ser ut beskrivs det knappt i texten men vi noterade att författaren inte beskriver någon av karaktärernas utseende speciellt utförligt och att det inte är specifikt för bibliotekarierna.
Boken finns på hylla: uHc

❖ **Pedersen, Morten N. (2004) *Bo går till biblioteket***

I denna bilderbok möter Bo en folkbibliotekarie när han går till biblioteket med sin mamma en regnig dag för att låna böcker. Bibliotekarien arbetar på barnavdelningen, men nämns inte vid namn. Hon hjälper Bo att leta reda på hans borttappade stövlar och beskrivs enbart med hjälp av bilder.

Boken finns på hylla: Hcf

❖ **Rowling, J.K. (2004) *Harry Potter och Fenixorden***

❖ **Rowling, J.K. (2005) *Harry Potter och halvblodsprinsen***

Böckerna är ursprungligen skrivna på engelska. *Madame Pince* är skolbibliotekarien på internatskolan Hogwarts där huvudpersonen studerar. Serien om Harry Potter räknas till fantasy-genren och Madame Pince är en trollkunnig häxa. Hon finns med i nästan alla de sex böckerna om Harry Potter men vi har valt de här två eftersom hon här interagerar med bibliotekets användare på ett tydligt sätt.

Böckerna finns på hylla: Hcg

❖ **Sundvall, Viveca (1988) *Mimmi och kalla handen***

I denna bok kommer huvudpersonen till folkbiblioteket för att leta information till en skoluppgift. Där träffar hon en manlig bibliotekarie, som inte nämns vid namn. Han är den som benämns som bibliotekarie men det står också att det på biblioteket arbetar två tanter som vi tolkar är bibliotekarier, men de har fallit bort från vår studie som en följd av en av våra avgränsningar.

Boken finns på hylla: Hcf

6.2 Metod

Vi kommer i följande avsnitt redogöra för vår metod och analysredskap. Vi har valt att kombinera kvalitativ innehållsanalys med vissa delar av litteratursociologisk metodologi, då det ger oss större frihet i analysen av vårt empiriska material. Vi kommer även att redogöra för den litteratursociologiskt förankrade ”speglingsteorin”, som behandlar litteratur kontra samhälle, då vi i vår studie rör oss inom två sfärer; verklighet och fiktion. Kapitlet avslutas med en presentation av hermeneutiken som kommer att finnas med i tolkningen av vårt empiriska material.

6.2.1 Kvalitativ innehållsanalys

För att analysera vårt empiriska material har vi valt att använda kvalitativ innehållsanalys. Vi har valt att använda oss av Alan Brymans bok *Samhällsvetenskapliga metoder* då vi diskuterar denna metod. Han menar att kvalitativ, eller etnografisk, innehållsanalys är den vanligaste metoden vid kvalitativ analys av dokument och att det handlar om att söka efter bakomliggande teman i det empiriska materialet (s.192, 368). Vi anser att innehållsanalys med kvalitativ ansats passar vårt syfte, då vi önskar att studera olika beskrivningar av bibliotekarierna i vårt material samt undersöka vilka likheter och skillnader som framkommer i de olika framställningarna. Det gör vi för att sedan kunna diskutera kring hur bibliotekarien beskrivs i fråga om utseende, personlighet och interaktion med sina användare och jämföra med de stereotyper som framkommit i tidigare forskning, för att slutligen kunna koppla de framställningar vi funnit i vårt empiriska material till Rabers tre synsätt.

Bryman inleder med att beskriva innehållsanalys som en metod som innebär ett konsekvent och systematiskt tillvägagångssätt vid analysen. Om analysen genomförs inom tydliga ramar bör två oberoende parter komma fram till samma resultat om de följer dessa. (s.191) Det är således viktigt att redan innan påbörjat analysarbete klargöra hur det praktiskt ska genomföras (s.202). Det redogör vi för i avsnittet *Tillvägagångssätt*. Vi inser att det faktum att vi valt en kvalitativ ansats kan medföra viss problematik gällande frågor om reliabilitet, eftersom våra slutsatser till stor del kommer att grundas på vår egen tolkning och de paralleller vi drar

mellan de olika bibliotekarierna i vårt material. (s.202-204) Vi anser dock att då vi är två som är delaktiga i tolkningen så ökar de gynnsamma förutsättningarna för en objektiv tolkning av text och bild i det undersökta materialet, även om det givetvis aldrig helt går att bortse från den subjektiva faktorn. Det vi tittar på i det empiriska materialet är också konkreta aspekter; hur bibliotekarien beskrivs, vad hon gör och vad hon säger, varför vi anser att det är högst troligt att även andra forskare skulle finna samma resultat.

Bryman tar upp olika aspekter som är viktiga att beakta före och under arbetet med en innehållsanalys. En av dem är valet av medier och tidsperiod som vi redogör för i avsnittet *Urval* och som därför inte kommer att behandlas närmare här. Bryman fortsätter sedan med att betona att det innan påbörjad analys är viktigt att klargöra för sig själv exakt vad det är man vill ta fasta på i texten, vilket var ganska enkelt i vårt fall då det gäller de delar där bibliotekarien är med i berättelsen. Han menar också att det är viktigt att olika dimensioner inte överlappar varandra då det kan försvåra kodningsarbetet och göra det mindre tillförlitligt. (s.196, 202) Vi anser inte det vara något större problem i vårt fall då det är tre skilda och konkreta aspekter vi vill undersöka i vårt material; utseende, personlighet och interaktion med användarna. Bryman nämner ytterligare en för oss intressant sak då han skriver om det ”konkreta eller manifesta innehållet”, och menar att det handlar om att i innehållsanalysen skapa sig en bild av det påtagliga innehållet i det tema i texten som man valt att fokusera på. (s.191) Vi menar att det är det vi syftar till med vår innehållsanalys, då vi önskar att klarlägga den bild som ges av bibliotekarien/bibliotekarierna i de böcker vi valt som vårt empiriska material. Bryman avslutar med att diskutera innehållsanalysens styrkor och svagheter som metod. Han menar att den ger möjlighet att lätt och konkret redogöra för sitt analytiska tillvägagångssätt och att innehållsanalysen ofta beskrivs som en objektiv metod då den därmed är lätt att replikera. Bryman menar dock att en innehållsanalys ”/.../ bara kan vara så bra som de dokument den bygger på” och att det gäller att vara oerhört noga med sitt urval och förhålla sig kritisk till detta (s.203). Att ett viss mått av tolkning alltid kommer att prägla en innehållsanalys, i synnerhet en kvalitativ sådan, kan också ses som en viktig aspekt att hålla i minnet vid redovisningen av resultatet av analysen. (s.203-204) Vi anser dock, som tidigare nämnts, att risken för feltolkningar av det empiriska materialet minskar då vi är två som arbetar med materialet och tolkningen av det tillsammans.

I *Litteratursociologi: texter som litteratur och samhälle* framkommer det att en strävan att systematisera analysen av empirin i denna typ av studier oftast leder till att man som forskare antar ett grupperspektiv. Grupperspektiv innebär att man som forskare försöker kartlägga mönster och likheter i empirin, på alla nivåer. Det framkommer även att analysen i litteratursociologiska undersökningar ofta har både kvalitativa och kvantitativa drag (Svedjedal, 78-79).

Att kombinera dessa två metodologiska inriktningar ger oss möjlighet att redovisa vårt resultat mer utförligt. Innehållsanalysen ger oss möjlighet att hitta teman i vårt empiriska material och vi kan då sortera in bibliotekarierna i vårt empiriska material i olika grupper, baserat på likheter och skillnader vi ser i de olika aspekterna, utseende, personlighet och interaktion med sina användare. Litteratursociologin ger oss möjlighet att även uttrycka eventuella likheter och skillnader i vårt empiriska material utifrån en mer kvantitativ utgångspunkt, för att tydliggöra mönster vi kunnat se i analysen av vårt empiriska material.

6.2.2 Litteratursociologi / "Speglingsteorin"

Vi är som författare medvetna om att det föreligger en viss problematik med att sammanföra de två ämnesområden vi valt att studera; framställningar av bibliotekariers i barn- och ungdomslitteratur och bibliotekariers bemötande av användare. Problematiken grundar sig i att vi rör oss mellan två sfärer, verklighet och fiktion. Vi tar därför stöd i litteratursociologin som tar upp frågorna om litteratur kontra samhälle, med fokus på fiktionslitteratur (Svedjedal, s.81). Svedjedal, professor i litteraturvetenskap i Uppsala, skriver om tre olika infallsvinklar till litteratursociologiska studier som en forskare kan anta; samhället i litteraturen, litteraturen i samhället, och litteratursamhället. I vår studie är det den förstnämnda, samhället i litteraturen, som är av intresse. Här ligger fokus på hur skönlitteratur speglar det verkliga samhället på olika sätt. Det kan vara att skönlitteraturen återger verkligheten utan större omskrivning, i andra fall att verkligheten omtolkas eller att en ny verklighet konstitueras. (Svedjedal, s.72) Den så kallade "speglingsteorin" tar sin utgångspunkt i uppfattningen om att litteraturen på olika sätt återspeglar samhället; vare sig det är ett medvetet eller ett omedvetet grepp från författarens sida, eller om det är genom det som inte framkommer i texten som författaren speglar det samhälle hon/han verkar i. Andra frågor som ryms inom litteratursociologin är mer fokuserade på läsaren och verket; vem verket riktar sig till, syftet med verket, och vilka medel författaren använder för att få läsaren att tolka detta på det sätt som det var tänkt. (Svedjedal, s.79).

I vår studie kommer det litteratursociologiska aspekterna att finnas med i reflektionerna kring det empiriska materialet och framställningen av bibliotekariers i det. Vi kommer i vår analys av bibliotekarierna i vårt empiriska materials bemötande av användare diskutera dessa utifrån Rabers samhällsförankrade modell, och därmed som om de vore verkliga personer. Den litteratursociologiska ansatsen ger oss dock möjlighet att, om det exempelvis framkommer utpräglat stereotypa framställningar, eller bibliotekarierna verkar i en utpräglat fiktiv miljö, resonera kring dessa drag, då bibliotekarierna är skönlitterära karaktärer och vi även önskar att föra en diskussion om stereotyper.

6.2.3 Hermeneutik

Läsningen av det empiriska materialet förväntar vi oss kommer präglas av den mest grundläggande delen av hermeneutiken, att tolka och förstå den text som läses. I hermeneutiken är man som läsare av texten medveten om i vilken kontext den är skriven, av vem och i vilket syfte den är skriven, samt vem den tänkte mottagaren är. (Bryman s.370) Detta passar vår undersökning då vi tittar på litteratur som är skriven för en särskild grupp, i vårt fall barn och ungdomar. Benton och Craib skriver i boken *Philosophy of social science – the philosophical foundations of social thought* om den hermeneutiska cirkeln. Den innebär att man vid analys av en text växlar mellan ett helhets- och ett delperspektiv. De menar att för att få förståelse för helheten måste de enskilda delarna förstås och vice versa. (Benton & Craib, s.104) Vi använder detta tänkande i vår studie då den utvalda litteraturen först kommer att läsas i sin helhet för att finna de ställen där bibliotekarien är med i boken. Efter det kommer en mer noggrann läsning av de stycken där bibliotekarien beskrivs. Då börjar analysen av att få fram textens mening och vi kommer då att notera vilka ord som används för att beskriva bibliotekariernas utseende och förehavanden. Vi kommer även att studera hur bibliotekarierna framställs på de bilder och illustrationer som finns i några av böckerna och se vilka karaktärsdrag, gester och yttre attribut som utmärker dem där. Efter detta förfarande ser vi än en gång till helheten, den sammantagna bemötandet av användare som speglas genom våra bibliotekariers. Resultatet och analysen av vårt arbete kommer att redovisas i ett gemensamt kapitel. Vi har valt att göra så då det är vår uppfattning att det blir lättare att följa

våra tankegångar och resonemang under analysarbetet om vi kopplar dessa direkt till beskrivningarna av det empiriska materialet.

6.3 Tillvägagångssätt

Vi började vårt analysarbete med att plocka ut de stycken i texterna där bibliotekarien/bibliotekarierna är med för att kunna studera de tre olika aspekterna utseende, personlighet och interaktion med användare mer ingående. Vi markerade de ord/stycken i texterna som var relevanta enligt ett färgsystem för att kunna skilja de olika aspekterna åt. I de fall då det finns bilder har vi även använt dessa i vår tolkning. I två av böckerna, *Bo går till biblioteket* och *Räven som slukade böcker*, beskrivs bibliotekariernas utseende enbart genom bilder och dessa bibliotekarier har vi därför fått beskriva med egna ord. När det gäller yttre beskrivningar fungerar bilder oftast lika bra som en utläggning i den löpande texten, och ibland kanske till och med bättre (Nikolajeva, 2000 s.139-140). Vi anser att då vi enbart valt att sätta ord på konkreta attribut på bilderna vi studerat så är risken för feltolkning minimal. I tre av böckerna, *Potatishäxan*, *Bibliotekarien och rövorna* och *Matilda*, beskrivs bibliotekarierna med både ord och bild. Vi har således använt oss av både text och bild vid beskrivningen av deras utseende. De bibliotekarier som framställs på bild finns med som bilaga 1. Vi sammanställde sedan allt vi fått fram om bibliotekariernas utseende och konkreta fysiska attribut, för att kunna skönja mönster i och tematisera beskrivningarna. Vi gjorde sedan samma sak gällande bibliotekariernas personlighet där vi tog fasta på ord som snäll, hjälpsam, försynt men även om de ler, blänger och liknande. Gällande interaktionen tog vi fasta på samtalet mellan bibliotekarien och användaren, men även deras röstläge i denna interaktion då det beskrivs, spelade in. Då vi gjorde det kunde vi urskilja fyra olika samtalstyper i bibliotekariernas interaktion med sina användare. Genom denna process gjorde vi det möjligt att studera likheter och skillnader mellan bibliotekarierna gällande de tre olika aspekterna utseende, personlighet och interaktion med användare, men även de sammantagna beskrivningarna av bibliotekarierna där samtliga tre aspekter räknas in för att ge en heltäckande bild. Det resulterade i att vi delade in bibliotekarierna i vårt empiriska material i fyra olika kategorier, baserade på gemensamma drag hos dem. På så sätt kan vi även diskutera vilket bemötande av användare vi finner hos dessa fiktiva bibliotekarierna i vårt empiriska material och göra en jämförelse mellan deras agerande och de rekommendationer om hur referenssamtalet ska gå till som framkommit i tidigare forskning. Vi kommer även att jämföra framställningarna av bibliotekarierna i vårt empiriska material med de stereotyper som framkommit i tidigare forskning.

Resultatet och analysen kommer att inledas med en beskrivning av de porträtt som visas av bibliotekarier i vårt empiriska material. Sedan följer en anknytning till den tidigare forskningen och de likheter och skillnader mellan stereotyper av bibliotekarier som ges där och de vi funnit i vårt eget empiriska material. Tanken med denna jämförelse och diskussion är att den ska vara en hjälp i, och möjliggöra, en anknytning till Rabers beskrivning av de olika synsätt ett folkbibliotek kan anta utifrån uppfattningen om sin egen plats i samhället så att vi utifrån det kan diskutera våra bibliotekariers bemötande av användare. Då vi har klassificerat bibliotekarierna i vårt empiriska material enligt Raber har vi tillskrivit bibliotekarierna de egenskaper som Raber tillskriver folkbiblioteket i sina tre synsätt. Rabers synsätt och vilka frågor som ställdes till empirin under klassificeringsarbetet av bibliotekarierna redogjordes för under teoriavsnittet.

7. Resultat och analys

Vi har valt att presentera vårt resultat och vår analys i samma kapitel då de är väldigt integrerade och vi anser att det inte går att separera dessa. I upplägget av detta kapitel har vi utgått från våra tre frågor för att redovisa vår analys och resultatet av denna studie. Vi kommer att besvara frågorna i den ordning som de presenterats i avsnittet *Frågeställningar* för att det ska bli lätt att följa med i vår tanke under analysarbetet.

7.1 Hur beskrivs bibliotekarien i fråga om, utseende, personlighet och interaktion med användare i barn- och ungdomslitteratur?

I detta kapitel kommer vi att redogöra för vårt empiriska material och vad vi har utläst i det. Vi börjar med att diskutera bibliotekarierna i vårt empiriska materials utseende, sedan personlighet och sist interaktionen med deras användare. Vi avslutar avsnittet med att presentera de slutsatser vi kunnat dra utifrån dessa och en egen indelning i olika kategorier av bibliotekarier som vi sett i det undersökta materialet.

7.1.1 Utseende

Vi kan direkt konstatera en överrepresentation av kvinnliga bibliotekarier i vårt empiriska material. Enbart två av de 15 representerade bibliotekarierna är män. I enlighet med vad vi trodde så är samtliga, förutom en, skol- eller folkbibliotekarier. Det beror antagligen på, som vi tidigare nämnt, att det är de typer av bibliotek som barn och ungdomar kommer i kontakt med och eftersom huvudpersonerna i alla fall utom ett är barn eller ungdomar så är det naturligt att det är sådana bibliotek som beskrivs i barn- och ungdomslitteraturen. Tre av bibliotekarierna i vårt material beskrivs inte utseendemässigt, varken i text eller i bild. Ytterligare två beskrivs väldigt sparsamt. Det enda som nämns om deras yttre attribut är att de bär glasögon, vilket innebär att ungefär hälften av bibliotekarierna beskrivs med glasögon. Anledningen till att vi nämner detta är att det är ett yttre attribut som återkommit i flera av fallen och därför är värt att uppmärksamma. Av beskrivningarna har vi förstått att sju av bibliotekarierna otvivelaktigt är äldre personer. Av dem är sex kvinnor och en man. Exempel på en sådan beskrivning som indikerar att det är en äldre bibliotekarie är beskrivningen av miss Pryvam från *I vampyrens våld*: ”Hon var gammal och såg ut som en stor fladdermus.” (s.17). En annan beskrivning som tyder på att bibliotekarien är en äldre person är: ”Hon har grått hår samlat i en fläta fäst i nacken /.../” (*Tusen gånger starkare*, s.37). Det stramt uppsatta håret finner vi även omnämnt i andra beskrivningar som i *Potatishäxan* där det står att ”[d]et grå håret var så hårt åtdraget i nacken att ögonbrynen hade åkt upp i halva pannan.”(s.29). Vi kan ändå notera att det förekommer alla möjliga sorters frisyrer hos våra bibliotekarier, alltifrån den ”klassiska knuten” till page och långt utsläppt hår. Då bibliotekariernas klädsel omnämns eller illustreras är det alltid en proper framtoning som ges oavsett om det är vackra fröken Gullregns långa klänning eller Brittans rutiga kjol och tjocka nylonstrumpor. Kläderna som beskrivs på de kvinnliga bibliotekarierna är oftast utpräglat feminina såsom klänning, kjol och blus. Ett undantag är bibliotekarien i *Räven som slukade böcker* som har jeans och tröja.

7.1.2 Personlighet

I de fall då det finns beskrivningar eller bilder av bibliotekarierna hjälper de ofta till att förstärka bibliotekariernas karaktär. Är bibliotekarien elak beskrivs de oftast som antingen

väldigt fula, som pedantiska miss Pryvam vars yttre beskrivs som helt klädd i svart med lång krokig näsa, och pergamenttorr hy. Är bibliotekarien vänlig beskrivs hon mer positivt som snälla Laura Logan som kanske inte beskrivs som vacker men i positiva ordalag då "[h]året var uppsatt i knut och hon hade en del gråa hår, men ansiktet var ungt och slätt och när hon log lyste ögonen av godhet."(*Molly Moons fantastiska bok om hypnos*, s.298). I vissa fall kan även beskrivningen av bibliotekariens utseende förändras i takt med att bibliotekariens karaktär genomgår en förändring. Det är tydligt i *Potatishäxan* då hon först är väldigt sträng och osympatisk men sedan på slutet får sig en tankeställare och att huvudpersonen då upplever att "[h]on log och tänderna påminde inte längre om istappar. De såg snälla ut."(s.91). Beskrivningarna av de två manliga bibliotekarierna i vårt empiriska material skiljer sig åt på många sätt. Bibliotekarien vi möter i *Mimmi och kalla handen* beskrivs som bas över böckerna som han har läst, allihop. Motpolen till honom är Taddeo i *Bläckmagi*. Han beskrivs som blek med magra armar, spindelben och vitt hår. I beskrivningen nämns också bläckfläckar på fingrarna. Det finns inget i beskrivningen av hans yttre som tyder på att han inte skulle kunna ha auktoritet men utifrån det sätt på vilket hans karaktär beskrivs på så ger den samlade bilden en uppfattning av honom som underdånig och ursäktande.

Nästan samtliga bibliotekarier i vårt empiriska material befinner sig vid ett skrivbord eller disk och väntar på att användarna ska komma till dem, som i *Molly Moons fantastiska bok om hypnos* där det står att "[b]ibliotekarien satt bakom sitt skrivbord och läste en bok. Hon såg upp och log mot Molly." (s.27). Sex av bibliotekarierna uppmuntrar eller inbjuder till interaktion genom att exempelvis le. Det kan ytterligare illustreras med ett citat från *Korpens sång* där "[t]re försynta bibliotekarier tassade omkring och log så vänligt när de passerade det lilla bordet där jag satt med alla mina tjocka böcker, mitt papper och min penna." (s.271). Men vi har även funnit fall av den klassiskt hyssjande bibliotekarien som i exempelvis *Bo går till biblioteket* där bibliotekarien hyssjar på Bo då hans regnvåta gummistövlar gnisslar då han går inne på biblioteket. Det är intressant att notera att det är ytterst få av bibliotekarierna i vårt material som säger åt sina användare att vara tysta. När det sker så kan det ske både verbalt genom exempelvis en tillsägelse eller en hyssjning men också ickeverbalt som *Potatishäxan* som visar en skylt där det står shh (sic! Se bild nedan).

(*Potatishäxan*, 2004, s.53)

Inte ens hysteriska Madame Pince ber sina användare att dämpa volymen, så länge de är rädda om böckerna är hon nöjd. Även om bibliotekarien i några fall hyssjar på användarna så står det sällan i texten att man måste vara tyst på biblioteket. De få exempel vi har funnit är *Bo går till biblioteket* och *Den magiska kepsen*. I *Bibliotekarien och rövorna* framgår det att det fanns ”tystnad-” och ”samtal på biblioteket förbjudet”-skyltar på biblioteket men att rövorna plockar bort dem då de börjar arbeta där, och att fröken Gullregn låter detta bero. Hon kan även räknas till de bibliotekarier, tillsammans med Taddeo, som är väldigt trevliga och tillmötesgående mot sina användare, på gränsen till mesiga, men ändå auktoritära då det handlar om bibliotekets bokbestånd. Fröken Gullregn gör inte särskilt mycket väsen av att hon blir bortrövad, och kommer till och med tillbaka självmant när rövorna släpper iväg henne till biblioteket för att hämta ett lexikon. Däremot protesterar hon bestämt när rövarhövdingen planerar att kidnappa detta lexikon istället. Det går inte för sig eftersom lexikonet är ett referensexemplar som ska finnas tillgängligt för alla på biblioteket. Vi har även sett en annan mer negativ auktoritär typ av bibliotekarie. Här kan nämnas Potatishäxan som är väldigt kontrollerande och har stenkoll på sitt bokbestånd. Hon märker direkt om en bok saknas på hyllan. Även bibliotekarien i *Räven som slukade böcker* håller ett vakande öga på bibliotekets böcker och sitter vid sin disk och blänger. Madame Pince drar detta till sin spets då hon blir helt hysterisk när hon ser böcker som någon antecknat i eller om någon äter i biblioteket. Miss Pryvam har en annan taktik då hon hotar sina användare redan innan de hunnit låna böckerna då hon förklarar att hon aldrig kommer tolerera att böckerna lämnas in för sent eller att de på något sätt förstörs. Hon använder även sin förmåga att kontrollera användarnas tankar för att se till att de lämnar tillbaka böckerna i tid. Vi har i vårt material kunnat konstatera att när det gäller en positivare framställning av bibliotekariernas personlighet kan de beskrivas med ord som ”snäll”, ”vänlig”, ”älskvärd”, ”artig” och ”tjänstvillig”, men då bibliotekarien utmålas negativt får man utläsa det mellan raderna utifrån hennes agerande. De beskrivs således inte med ord som sur, grinig eller elak.

7.1.3 Interaktion med användare

Alla bibliotekarier utom en pratar med huvudpersonen i respektive bok men samtalens innehåll varierar. Vi har delat in dessa i fyra olika typer av samtal som vi kunnat urskilja i vår analys för att enklare kunna redogöra för hur bibliotekarierna i vårt empiriska material interagerar med sina användare. Först har vi den grupp vi redan tidigare berört nämligen de som är väldigt kontrollerande. Deras interaktion beskrivs i regel som otrevlig och vissa bokstavligen skriker åt sina användare. Miss Pryvam hotar eleverna på sin skola och säger att alla på skolan ska älska att läsa och att de ska delta i olika lästävlingar och hon förväntar sig att de ska vinna. Bibliotekarien i *Räven som slukade böcker* utbrister, då hon kommer på räven med att äta bibliotekets böcker ”[d]in bokslukare!.../Sluta genast doppa nosen i våra romaner!.../ Det är icke fackmässigt användande av böcker!”. Madame Pince dialog med Harry Potter ur *Halvblodsprinsen* talar för sig själv:

- Biblioteket stänger nu. Se till att ni ställer tillbaka det ni har lånat på den rätta... *Vad har du gjort med den där boken, din fördärvade pojke?*
- Den tillhör inte biblioteket, den är min!
- Förstörd! Vanhelgad! Besudlad!
- Det är bara en bok som någon har skrivit i!
(*Halvblodsprinsen*, s.314)

Den andra gruppen är de bibliotekarier som för väl genomförda referenssamtal med sina användare. Fru Gudomlig i *Matilda* ställer frågor till den lilla flickan för att därefter kunna leta fram lämplig litteratur som passar Matildas önskemål. En annan typ av referenssamtal

beskrivs i *Korpens sång* där huvudpersonen är ute efter fakta om ett visst ord. Det leder till sökande i olika databaser för att få fram ordets betydelse. Bibliotekarierna är ivriga och har en vilja att hjälpa till att finna och sätta sina sökkunskaper på prov. I *Du har ingenting sett* är det visserligen bibliotekarien som tar initiativet till kontakten med huvudpersonen och visar denne rätt hylla, men det utmynnar inte i något referenssamtal i egentlig mening. Hon har ändå hamnat i denna grupp då hon gör en uppföljning och frågar om han hittade det han sökte. Den tredje gruppen är de som för ett mer privat samtal med sina användare, med privat menar vi då sådant som inte rör bokbeståndet eller informationssökning. I *Ingen grekisk gud, precis* har bibliotekarien Carina uppmärksammat huvudpersonens artikel i tidningen och satt upp den i skolbiblioteket så att alla kan läsa den. Bibliotekarien i *Bo går till biblioteket* hjälper Bo att leta efter sina stövlar när de försvunnit. Hon förklarar också för pojken som hittar och vill låna Bos stövlar att de inte är till utlån. Barnen i *Den magiska kepsen* samtalar med skolbibliotekarien Gunilla om födelsedagar och skrattar åt hennes sparsmakade sätt att prata. Den sista gruppen är de som inte inleder något samtal alls, utan enbart ger någon kort hänvisning som svar på frågor eller ger en tillrättavisning. Britta i *Tusen gånger starkare* är den enda bibliotekarien i vårt material som inte säger något i texten, men vi får veta genom huvudpersonen att hon brukar hyssja på eleverna ibland. I *Mimmi och kalla handen* ger bibliotekarien en kort hyllhänvisning och erbjuder sig visserligen att följa med till hyllan men Mimmi säger ”Nehej, du” så det blir inget mer av det samtalet (s.119).

Det vi sett i några av de böcker vi studerat är en viss yrkesstolthet hos några av bibliotekarierna som framställs. De är stolta över sitt bibliotek och de tjänster de kan erbjuda. I *Du har ingenting sett* studsar bibliotekarien upp från stolen för att hjälpa till och då hon visar de efterfrågade uppslagsböckerna ler hon med hela ansiktet och ”/.../ verkar tycka att det är det finaste de har.”(s.15). De tre bibliotekarierna i *Korpens sång* är väldigt stolta över sin dator och det de kan åstadkomma med den. Efter avklarad sökning med lyckat resultat lovordar huvudpersonen maskinen och bibliotekarierna svarar i kör ”vi sa ju det /.../ ” och ser utomordentligt nöjda ut (*Korpens sång*, s.273). Vi anser också att även om det inte står lika uttalat i samtliga texter så finns det inget som tyder på att bibliotekarierna inte skulle trivas med sitt arbete. Även om vissa kan ses som ”sura”, som exempelvis Potatishäxan eller Madame Pince, så beror det snarare på att de är rädda om bokbeståndet och att användarna är oförsiktiga med böckerna. Vi tycker det är fullt förståeligt att man som bibliotekarien i *Räven som slukade böcker* ingriper om någon står och äter på böckerna.

7.1.4 Kategorisering av bibliotekarierna i vårt empiriska material

Då vi låter vår innehållsanalys kompletteras med litteratursociologisk metod ger det oss möjlighet att dela in de bibliotekarier vi undersökt i olika egenhändigt sammansatta kategorier som vi sett i vårt analysarbete, utifrån den sammantagna beskrivningen av deras utseende, personlighet och interaktion med användarna (se avsnitt 6.2.1). De egenhändigt sammansatta kategorierna är; Bokväktaren, Den sympatiska bibliotekarien, Den osynliga bibliotekarien och Kunskapsbevararen. Kategorierna är grundade på gemensamma drag som uppmärksammats hos bibliotekarierna i vårt empiriska material. Vi kommer att återkomma till och använda oss av dessa indelningar när vi diskuterar våra bibliotekarier utifrån Rabers teori, då de ger oss möjlighet att diskutera bibliotekarierna i vårt empiriska material i större grupper utan att behöva räkna upp samtliga av dessa vid namn.

Bokväktaren:

Bokväktare är de bibliotekarier som kan ses som kontrollerande och auktoritära. De värdesätter böckerna högt och kräver en försiktighet vid bruket av dem. Miss Pryvam är ett

talande exempel på detta då hon uppmanar barnen att "[v]ar rädda om era biblioteksböcker nu. Sköt om dem som spädbarn!.../Hörde alla vad jag sa? Som spädbarn!" (*I vampyrens våld*, s.28). Boken har ett värde i sig förutan sin läsare. Bokväktarna har åsikter om kvaliteten på litteraturen, lägger sig i vad användarna lånar och har full kontroll både på sina användares förehavanden i biblioteket och på hylluppställningen. De utnyttjar den auktoritära position de har gentemot användaren och kan ge ett skrämmande intryck för de ovana biblioteksbesökarna. Bokväktarna kan lätt uppfattas som stränga och nästan lite elaka men enligt vår tolkning kan det bero på missförstånd. Det handlar mer om att de gör en prioritering som användaren kanske har svårt att förstå men som blir förståelig utifrån deras perspektiv. Potatishäxan kan verka hård då hon inte låter barnen i boken gå till vuxenavdelningen, men det kommer tydligt fram i slutet av berättelsen att det visst går bra så länge de gör de av rätt anledning. Huvudpersonen Lukas får gärna leta efter böcker på vuxenavdelningen som han vill läsa, men pojkar som bara går dit för att stöka till har ingenting där att göra. I Potatishäxans fall är det tydligt att hon behandlar de två bröderna i boken utifrån tidigare erfarenheter av busiga pojkar. Vi förstår även Madame Pince som inte vill ha skriftligt kladd eller chokladfläckar i böckerna, även om hon kanske överreagerar en aning. Undantaget är miss Pryvam som är rakt igenom ond i hela berättelsen.

Bibliotekarierna vi placerat i denna kategori är:

Angela "Potatishäxan" Persson

Madame Pince från *Harry Potter* –böckerna

Miss Pryvam från *I vampyrens våld*

Bibliotekarien i *Räven som slukade böcker*

Den sympatiska bibliotekarien:

Den sympatiska bibliotekarien kan ses som motsatsen till Bokväktaren. Denna grupp är ivrig att hjälpa till och gör allt för sin användare. Böckerna blir här snarare ett medel för att hitta det användaren vill ha eller veta. De är väldigt hjälpsamma, entusiastiska, omtänksamma och sympatiska och beskrivs som snälla, älskvärda och vänliga. De bibliotekarier som beskrivs som vackra eller i positiva ordalag är oftast den sympatiska bibliotekarien. De är självständiga och tänker ofta ett steg längre även om det kanske faller utanför normerna. Fru Gudomlig låter lilla fyraåriga Matilda låna böcker av Dickens och Hemingway även om dessa inte är skrivna för barn i hennes ålder. Fröken Serena Gullregn hjälper rövarhövdingen genom att göra honom till utlåningsobjekt och låna honom på sitt eget kort för att han ska undkomma polisen. Polisen får då skriva upp sig på väntelistan. I slutet av berättelsen låter hon också rövarna komma och arbeta på biblioteket istället för att röva och det resulterar i att de startar ett nytt barnbibliotek. Samtliga sympatiska bibliotekarier är också väldigt engagerade i sitt arbete och sina användare. Carina sätter upp artiklar som elever och lärare på skolan har skrivit och håller koll på vad som är på gång. De har även författarkvällar på biblioteket där hon arbetar. Laura Logan förmedlar inofficiellt en bok till huvudpersonen Molly utan att hon bett om det eller ens vet om det, då Laura anser att det är den bok som Molly behöver och det visar sig också stämma. De tre bibliotekarierna i *Korpens sång* är väldigt engagerade i sökandet efter svaret på huvudpersonens fråga och vägrar ge upp innan de har testat alla tänkbara sökmöjligheter. Efter ett par minuter har de också fått fram ett svar och ytterligare några minuter senare har de sett till att huvudpersonen fått en utskrift med svaret i sin hand. Den sympatiska bibliotekarien tar gärna första kontakten med användarna genom att antingen fråga om de behöver hjälp eller genom att le uppmuntrande.

Till denna kategori har vi valt att räkna:

Fröken Serena Gullregn – *Bibliotekarien och rövarna*

Laura Logan – *Molly Moons fantastiska bok om hypnos*

Fru Gudomlig - *Matilda*

Carina – *Ingen grekisk gud, precis*
Bibliotekarien i *Du har ingenting sett*
Bibliotekarierna i *Korpens sång*

Den osynliga bibliotekarien:

Till kategorin den osynliga bibliotekarien räknas de bibliotekarier som sitter vid sin disk eller sitt skrivbord och inte gör så mycket väsen av sig. De är upptagna med sitt och förväntar sig att användaren kommer till dem om de behöver hjälp. Om de säger nåt är de ofta sparsamma med sina kommentarer, kanske bara hyssjar som bibliotekarien i *Bo går till biblioteket*. Barnen i *Den magiska kepsen* gör sig lustiga över bibliotekarien Gunillas restriktiva sätt att prata, och i *Tusen gånger starkare* beskrivs bibliotekarien Britta mer som ett spöke som går omkring och dammar böcker än som en aktiv bibliotekarie. Bibliotekarien i *Mimmi och kalla handen* ger henne endast en muntlig hyllhänvisning och lämnar inte sin plats vid skrivbordet. Han erbjuder sig visserligen att följa med och leta men Mimmi tackar nej så han blir kvar där han är. Den osynliga bibliotekarien beskrivs som ganska passiv men det beror nog till stor del på situationen, de hjälper till när användaren ber om det men annars finns de mer där som en resurs som man kan använda och gör man inte det så är det upp till var och en. Bibliotekarierna i den här kategorin inleder inte själva någon kontakt och arbetar inte aktivt för interaktion med användarna.

I denna kategori har vi valt att placera:

Britta - *Tusen gånger starkare*
Gunilla – *Den magiska kepsen*
Bibliotekarien i *Bo går till biblioteket*
Bibliotekarien i *Mimmi och kalla handen*

Kunskapsbevararen:

I denna kategori har vi endast en bibliotekarie och det är Taddeo från *Bläckmagi*. Vi ansåg att han inte passade in i någon av de andra grupperna då han har en lite annorlunda syn på meningen med litteraturen än de övriga bibliotekarierna. Det kan bero på att han inte befinner sig i ett skol- eller folkbibliotek utan på en borg i en annan värld. Han träffar fortfarande personer som kommer och använder biblioteket men bedriver inte någon utlåningsverksamhet. Det rör sig alltså mer om en form av referensbibliotek. Vi anser ändå att han passar i vår studie då han har kontakt med användare och det är den interaktionen vi är ute efter att undersöka. Förutsättningarna för hans arbete är väldigt annorlunda gentemot de andra bibliotekarierna i vår studie då han verkar i en form av medeltida värld. De böcker som finns skrivs fortfarande för hand och finns i få exemplar varför de också blir så mycket värdefullare. Det är en av anledningarna till att de inte lånas ut. Det som finns skrivet är också begränsat vilket han beklagar sig över då han menar på att den kunskap och de berättelser som inte nedtecknas riskerar att gå förlorade. Han menar på att gycklarna är vandrande böcker och att det är tack vare deras berättarkonst som världens historia fortfarande hålls levande. Hans önskan är att dessa berättelser ska skrivas ner då de annars kanske glöms bort när dess berättare avrättas av den blodtörstiga fursten Ormhuvud. I motsats till bokväktaren ser Taddeo inte böckerna som objekt som ska hållas rena och fina på rätt plats. För honom är det snarare innehållet och kunskapen i böckerna som är det viktiga och som han vill att folket ska få ta del av. Han vill gärna vara sina användare till lags men är samtidigt väldigt försynt och nästan lite tillbakadragen. Han utnyttjar inte sin ställning och har inte någon större pondus i sin interaktion med användarna. Han beskrivs snarare som förlägen, ursäktande och stammande men ändå bestämd då det gäller att böckerna inte får lämna biblioteket.

7.2 Vilka likheter och skillnader finns mellan de stereotyper som framkommit i tidigare forskning och vår egen studie?

I detta avsnitt kommer vi att jämföra beskrivningarna av de bibliotekarier vi har funnit och de stereotyper som framkommit i tidigare forskning. I vår diskussion kring bibliotekariernas interaktion med sina användare kommer vi även att använda den tidigare forskning som behandlar referensarbete för att göra en jämförelse mellan de fiktiva bibliotekariernas agerande och de rekommendationer som finns kring referenssamtalet.

7.2.1 Utseende

I vårt empiriska material är det en överrepresentation av kvinnor och den tidigare forskningen visar att bibliotekarien oftast framställs som kvinna. I det avseendet överensstämmer bibliotekarierna i vårt empiriska material med de stereotyper som framkommit i tidigare undersökningar. Widenberg skriver i sin kandidatuppsats att den manlige bibliotekarien inte präglas av stereotyper på samma sätt som den kvinnliga men att det ändå finns vissa kännetecken som kan ses som universala för den manlige bibliotekarien (s.28). Vi tycker oss kunna se båda de typer som hon nämner; lärdomsgiganten i *Mimmi och kalla handen* och den lille veke äldre mannen i Taddeo i *Bläckmagi*. Bibliotekarien i *Mimmi och kalla handen* sitter vid sin disk i mitten av biblioteket och huvudpersonen är övertygad om att han har läst alla böckerna i biblioteket. Vi tycker därmed att han har tydliga drag av det som Dickinson beskriver som lärdomsgiganten (s.104-105). Taddeo representerar den mindre smickrande bilden av den manlige bibliotekarien. Han benämns aldrig som feminin men beskrivs som tunn och spinkig och har inget auktoritärt över sitt sätt gentemot sina användare. Vi noterar också att bibliotekarien Gunilla beskrivs på ett sätt som känns typiskt för den manlige lärdomsgiganten då huvudpersonen beskriver henne som tystlåten och att hon har läst alla böcker i hela världen.

Ungefär hälften av bibliotekarierna i vårt material har glasögon och i tidigare forskning har det framkommit att en av stereotyperna gällande bibliotekarier är att de har glasögon, Håkansson skriver i sin magisteruppsats *Vem är egentligen bibliotekarien?* att en av de stereotyper som finns är att bibliotekarien oftast är en kvinna med glasögon (s.52). Även undersökningar som tittat på bilden av bibliotekarier i skönlitteratur, menar att glasögon används för att signalera att det är en bibliotekarie (Rungstad, s.44). Redan här kan vi se en skillnad mellan beskrivningen av bibliotekarien i vuxenlitteratur och barn- och ungdomslitteratur då bara hälften av bibliotekarierna i vårt empiriska material har glasögon. Vissa beskrivningar av bibliotekarierna i vårt empiriska material är visserligen väldigt sparsmakade, i exempelvis *Mimmi och kalla handen* är den enda yttre beskrivningen av bibliotekarien att han är man och har glasögon. Det är inte enbart de äldre bibliotekarierna som bär glasögon, vilket kunde ha varit troligt av naturliga orsaker. Vi har inte sett att glasögon som attribut skulle vara extra framträdande inom någon särskild av våra kategorier av bibliotekarier. Vi har inte kunnat se några mönster varför vissa författare har framställt bibliotekarien med glasögon.

Enligt Lindgren & Nilsson är en stereotypisk bibliotekarie äldre och har diskreta kläder (s.67). Gällande åldern kan vi hålla med i hälften av fallen, men därmed inte styrka att det skulle vara denna bild som dominerar i barnlitteraturen. De övriga bibliotekariernas ålder är en aning svårt att avgöra då beskrivningarna inte direkt uttrycker någon hänvisning om hur gamla de kan vara. Även om det inte utifrån alla beskrivningar går att avgöra hur gamla de är så är det knappast tänkbart att de skulle vara äldre personer, d.v.s. i övre medelåldern. Dessa bibliotekarier är då snarare i yngre medelåldern än äldre, vilket stämmer med det Peresie och

Alexander sett i sin undersökning (s.27). I vissa av fallen, som fröken Gullregn, har vi kunnat ta hjälp av illustrationer när vi gjort denna bedömning. Hon framställs där med långt svallande hår, fylliga läppar och nästan lite flickaktig i sin långa mönstrade klänning. I Molly Moon finns varken bilder eller ålder omnämnt men beskrivningen ger att "ansiktet var ungt och slätt"(s.298). Rydbeck skriver att det är folkbibliotekarien som stått modell för den äldre barska tanten med knut (s.17). Då bibliotekarierna i vårt material är folk- eller skolbibliotekarier är det intressant att se om denna stereotyp återfanns även bland dessa. Vi har funnit att fem stycken av våra bibliotekarier beskrivs med håret i knut, varav fyra av dem är de äldre. Dessa två attribut; äldre kvinna och håret i knut, är intimt sammankopplade och uteblir det ena så uteblir även det andra. När det gäller kläder skriver Mabry att en bibliotekarie inte bör klä sig alltför utmanande eller uppseendeväckande (s.44). När det kommer till hur våra bibliotekariers klädstil beskrivs kan vi till viss del vara benägna att hålla med om detta då inga av våra bibliotekarier, som nämnts, klär sig varken utmanande eller uppseendeväckande. Andra undersökningar visar även att bibliotekarier själva vill ha så neutrala kläder som möjligt, helst med en liten namnskylt (Karlsson, s.39). Vi har inte uppmärksammat att någon i vårt material har haft namnskylt frågar vi oss vad neutral klädstil kan innebära. Är det som i vårt material ofta proper och sticker inte ut alltför mycket? Vi har i vårt material sett att då de kvinnliga bibliotekariernas kläder beskrivs ingående klär de sig i typiskt feminina plagg, såsom kjol, blus och klänning. Ingenstans i tidigare forskning har det uppmärksamats att den kvinnliga bibliotekarien skulle klä sig speciellt feminint. Det är främst genom bilderna som denna klädsel är framträdande och det kan vara ett förtydligande av att det är en kvinnlig karaktär.

7.2.2 Personlighet

Vi har i vårt empiriska material sett en stor variation på de fiktiva bibliotekariernas personlighet. Det stämmer med det Perensie och Alexander skriver, att av de olika kategorier de undersökt så var det inom beskrivningarna av bibliotekariernas personlighet de fann mest bredd (s.28). Lindgren & Nilsson menar även att bibliotekarier oftast framställs som tillbakadragna och blyga (s.59). Widenberg skriver att bibliotekarien ofta beskrivs som färglös och tråkig (s.18). Vi anser dock att även om bibliotekarierna i vårt material inte alltid interagerar med huvudpersonen i någon större utsträckning har inte denna typ av beskrivningar återspeglats i vårt material. En vi möjligtvis skulle kunna tänka oss passa in på detta är Britta i *Tusen gånger starkare* som går på biblioteket och dammar sina böcker. Taddeo är ett gränsfall. Han skulle kunna räknas till denna grupp då han är väldigt undfallande gentemot sina användare och väl egentligen framställs som en vänlig fast ganska trist figur. Widenberg skriver vidare att bibliotekarier oftast beskrivs som tystlåtna och det kan vi hålla med om i Gunillas fall då hon endast talar i bokstavsljud (s.32). Flickan Anastasia beskriver hennes sätt att prata såhär: "Hon säger A som i Ja, A som i Nu förstår jag och A som i stick och brinn. Hon säger M som i Jag håller med, M som i Vad gott och M som i Härligt och hon säger O som i Otroligt, Underbart och Vad bra."(*Den magiska kepsen*, s.15). Resten av våra bibliotekarier ser vi knappast som tråkiga. Vi antar att det kan bero på att i barnböcker måste karaktärer utmärka sig för att bli uppmärksammade och vi tror att barn gillar färgstarka karaktärer. Tidigare forskare har reflekterat över att bibliotekarierna sällan framställs som vackra men vi har funnit exempel på det i *Bibliotekarien och rövarena*. Fröken Gullregn stämmer även in på det Widenberg har reflekterat över att i de fall då bibliotekarien beskrivs som vacker så är hon även vänlig och hjälpsam (s.27-28). Perensie och Alexander framhåller dock att fyra av de 17 bibliotekarierna de undersökt beskrivs som attraktiva (s.28).

Widenberg skriver att en av stereotyperna som framkommit i hennes undersökning är bilden av bibliotekarien som ungmö och bibliotekets gemål och menar att bibliotekarien då oftast framställs ganska negativt. Att utseende skulle spela en roll till att de är ogifta menar Widenberg är vanligt och att de därmed framställs som fula. (s.24-25) I *Tusen gånger starkare* framgår det att huvudpersonen inte tror att bibliotekarien har någon man och att "... det beror bland annat på att hon har svarta tjocka strån, kanske fem sex stycken på sin överläpp (s.37)". Att frustration över avsaknad av en man skulle färga deras humör negativt och att de därmed skulle framställas som sura och griniga ligger enligt Widenberg nära till hands. Hon menar också att en uppfattning av denna typ av bibliotekarier är att de tar illa vid sig av sexuella anspelningar. (s.25) Vi anser, intressant nog, inte att det är mycket av detta som stämmer in på en av de bibliotekarier som är ungmö och kan ses som bibliotekets gemål, fröken Gullregn. För det första beskrivs hon som vacker och även bilderna visar en ung feminin kvinna. Hon är trevlig och tillmötesgående och inget i hennes sätt visar på den frustration som Widenberg skriver om (s.24). Hon verkar inte heller ta särdeles illa vid sig då rövarhövdingen lite klumpigt flörtar med henne utan flörtar tillbaka. Widenberg fortsätter med att säga att då det finns en man med i bilden så är de ofta bibliotekariens motsats (s.26). Det stämmer in på *Bibliotekarien och rövorna* då det slutar med att fröken Gullregn blir fru Snutfager då hon gifter sig med rövarhövdingen. Ytterligare ett exempel på detta är *Den magiska kepsen* där skolbibliotekarien Gunilla på slutet inleder en relation med huvudpersonens pappa som är städare på ett sjukhus.

Bibliotekarier kan även enligt Widenberg framställas som gifta med sitt yrke och att det präglar hela deras liv (s.24). Fröken Gullregn passar in på detta då hon är starkt präglad av sitt yrke även privat och att hon ägnar större delen av sin tid åt biblioteket och dess användare och det framkommer tydligt när hon säger "[j]ag är föräldralös och har inte något riktigt hem mer än biblioteket." (*Bibliotekarien och rövorna* s.47). I övrigt reflekteras det inte i någon större utsträckning över om bibliotekarierna är gifta eller ogifta i vårt empiriska material. Ett annat tema i tidigare forskning och som vi också sett i vårt material är bibliotekariens behov av ordning och reda bland böckerna (Widenberg s.17-18). Det står i *Bibliotekarien och rövorna* att "[a]lfabetisk ordning är en vana som bibliotekarier har." (s.53). Ordningsamma bibliotekarier kan upplevas som väldigt auktoritära och dominanta då de gör allt för att upprätthålla ordningen i sitt bibliotek. Widenberg skriver om detta inom sin kategori biblioteksragatan. Hon menar att dessa kvinnliga bibliotekarier ofta beskrivs med negativa ord som sur, grinig, ogillande. (s.21) Vi har inte funnit något av denna vokabulär i våra texter. Vi har bara hittat positiva beskrivningar av bibliotekariernas personlighet och då de är sura och elaka beskrivs det istället genom deras handlingar.

Lodin reflekterar över att nyare arbetsredskap såsom datorer inte märks i den skönlitteratur som hon har studerat. Hon anser att det kan bero på att de romaner hon undersökt är skrivna innan 2000 och att det kanske kommer se annorlunda ut i nyare litteratur. (s.61) Perensie och Alexander som har studerat böcker skrivna på 60-talet och fram till 2004, menar att de har sett att arbetsverktygen som bibliotekarierna använder har förändrats och uppdaterats över tid (s.28). Vi har i vårt material träffat på denna typ av redskap i fem av de olika böckerna och intressant att notera är att det inte enbart är i de böcker som skrivits efter 2000 utan redan i *Mimmi och kalla handen* från 1988 finns det en dator på bibliotekariens skrivbord. Miss Pryvam uppdaterar bibliotekets datoriserade katalogsystem, då hon registrerar de böcker som inte tidigare lagts in på grund av den tidigare bibliotekariens slarv. Det är intressant att notera att i de fall datorer figurerar på biblioteket är det bara bibliotekarierna som använder dem. Inte ens i de nyaste böckerna har vi sett att barnen och ungdomarna lånar datorer för t.ex. chatt eller bara för att söka i katalogen eller på Internet.

7.2.3 Interaktion med användare

De flesta av våra bibliotekarier befinner sig vid sin disk när vi möter dem i boken. Vissa av dem sitter exempelvis och läser och tar inte själva kontakten med sin användare. Vi kan konstatera att det är samma som Eriksson beskriver som det *dominanta förhållningssättet* (s.57). Bibliotekarien i *Mimmi och kalla handen* får illustrera detta då han sitter vid sin dator och arbetar när huvudpersonen kommer fram och ställer sin fråga. Eriksson menar att detta förhållningssätt går ut på att hjälpa barnet att hitta rätt källa men inte att använda den (s.57). I *Mimmi och kalla handen* får huvudpersonen en hyllhänvisning och bibliotekarien erbjuder sig att visa vart boken finns men inget utöver det. I *Du har ingenting sett* ger bibliotekarien uttryck för *det utåtriktade och aktiva förhållningssättet* som Eriksson skriver om då hon tar initiativet till kontakten, följer med till hyllan samt följer upp med att senare fråga om huvudpersonen hittade det han sökte (s.56). Eriksson skriver även att det viktigaste som barnbibliotekarie är att vara väl förtrogen med barn- och ungdomslitteratur (s.50). Intresset för böcker och läsning tas upp i andra studier och tycker vi oss kunna se det även i våra texter då flera av våra bibliotekarier sitter och läser böcker. Vid jämförelse med Yontz studie framkommer det att bibliotekariernas uppgifter i hennes empiriska material är mer mångfacetterade än vi har kunnat se i vårt material. Yontz skriver att bibliotekariens arbetsuppgifter beskrivs som sagostunder för barn, ge lästips och råd och skapa temaskyltningar i biblioteket. (s.89) Vi har sett få av dessa arbetsuppgifter beskrivas i direkt handling i vårt empiriska material. I de få fall det omnämns så står det i den löpande texten och är inte något bibliotekarierna praktiskt gör. Undantaget är Matildas referenssamtal med fru Gudomlig.

Det beteende som betonas som viktigt i referensarbetet är att bibliotekarierna tar ögonkontakt, visar uppmärksamhet, tillgänglighet och har ett välkomnande kroppsspråk (Mabry, s.44). Ett praktexempel på ett sådant bemötande är Laura Logan som alltid välkomnar Molly med att titta upp och le när hon kommer in på biblioteket. I tidigare forskning diskuteras tonläget och att bibliotekarien i referenssamtalet lämpligen bör dölja eventuell irritation och liknande (Katz, s.135). Det följs inte alls av de bibliotekarier i vårt material som skriker åt sina användare och inte visar det minsta tålmod eller förståelse. Det nämns också att bibliotekarien bör hålla sina gester till ett minimum då de annars riskerar att uppfattas som dominant av sina användare (Katz, s.135). Madame Pince använder sig av yviga gester när hon kommer fram till sina användare vilket gör att hon kan ses som väldigt dramatisk och överdriven, nästintill skrattretande. I detta fall får det motsatt effekt som gör att hennes användare inte tar henne på allvar. Det diskuteras även mer generellt att bibliotekarien bör vara uppmärksam på vilka signaler kroppsspråket kan ge (Katz, s.135-136). Bunge menar att det är viktigt att bibliotekarien möter varje användare utifrån deras speciella behov och förutsättningar och att inte utgå från vad man anser att de borde vilja ha eller behöva (s.19). Fru Gudomlig är ett ypperligt exempel på det då hon inte ifrågasätter Matildas önskan av litteratur utifrån hennes ringa ålder utan istället hjälper henne att hitta lämplig litteratur utifrån hennes mentala kapacitet. Fru Gudomlig är således också ett utmärkt exempel på hur väl ett referenssamtal kan fungera utifrån de fem kriterier som Katz ställt upp för en lyckad interaktion (s.129-130). Hon tar sig tid att ta reda på vad Matilda önskar läsa, skapar sig en bild av vilka böcker hon tror matchar denna önskan, plockar fram böckerna åt användaren, och tar sig tid att diskutera de lästa böckerna för att se om det var vad Matilda hade tänkt sig. Katz skriver också om de användare som inte är intresserade av någon social interaktion med bibliotekarien och att referenssamtalet i egentlig mening därför uteblir (s.137-138). Mimmi får illustrera detta då bibliotekarien erbjuder sig att följa henne till hyllan men hon avböjer.

Bunge skriver att alla människor har förutfattade meningar om andra grupper av människor och att man som bibliotekarie inte bör låta dessa uppfattningar påverka en i interaktionen med sina användare utan i möjligaste mån bör försöka hålla sig neutrala gentemot dem (s.16). Här tycker vi det är intressant att notera Potatishäxan. Hon har uppenbarligen en tydlig uppfattning av hur små pojkar brukar stöka till på biblioteket grundat på tidigare erfarenheter. Detta gör att hon redan från början är avogt inställd till huvudpersonen och hans bror då de kommer till biblioteket och därför vakar över dem som en hök. Bunge skriver att då bibliotekarien är medveten om sina fördomar och förutfattade meningar kan hon arbeta aktivt för att inte låta dem prägla ens arbete (s. 21). Detta händer också Potatishäxan, då hon i slutet av boken får sig en tankeställare när hon samtalar med huvudpersonen Lukas efter att han, utan lov, smugit in på vuxenavdelningen för att hämta en bok att läsa då han redan läst allt på barnavdelningen.

I tidigare studier som gjorts på barnlitteratur i USA och England framkommer det att forskarna anser att bilden som förmedlas av bibliotekarier i barnlitteraturen de undersökt är överlag positiv. I en av studierna har tre böcker analyserats och en av dessa är *Potatishäxan*. Vi tycker det är intressant att de anser bilden av henne vara positiv. (Maynard & McKenna, s.125-126) Visserligen blir hon snäll på slutet, men genom större delen av boken vakar hon över bibliotekets bestånd som en hök och de båda barnen som är huvudpersoner i boken är väldigt rädda för henne. Det går ju till och med berättelser bland barnen i staden om den hemska behandlingen hon kan utsätta en för om inte reglerna på biblioteket efterföljs. Annars tycker vi överlag att bilden av de bibliotekarier vi studerat är neutral, eller positiv, vilket till viss del stämmer överens med det som framkommit i den tidigare forskningen kring barnlitteratur. I den amerikanska studie som gjorts om bibliotekarien i ungdomslitteratur framkommer det att framställningarna av bibliotekarierna snarare är neutral med drag åt det negativa hållet (s.29). I vårt empiriska material är det enbart miss Pryvam som framställs helt och hållet negativt. Vi har dock, som redan påpekats, sett skillnader mellan framställningarna av bibliotekarier i vårt empiriska material med de stereotypa framställningarna av bibliotekarier i skönlitteratur för vuxna.

7.3 Vilken syn på användare, grundat på Rabers teori, tar sig uttryck i bibliotekarieskildringar i barn- och ungdomslitteratur?

I detta avsnitt kommer vi att sammanställa vårt eget resultat och det som framkommit i tidigare forskning med Rabers teori för att se vilken syn på biblioteksanvändare som förmedlas genom framställningen av bibliotekarier inom skönlitteratur på svenska för barn och ungdomar. Vi kommer att beskriva hur vi kategoriserat bibliotekarierna i vårt empiriska material och motivera det i löpande text.

7.3.1 Det socialaktivistiska synsättet

Bibliotekarierna vi klassificerat till detta synsätt är:

- Fröken Gullregn
- Carina
- Laura Logan

Det socialaktivistiska synsättet präglas enligt Raber av en uppfattning om att biblioteket ska tillgodose samtliga samhällsgruppers informationsbehov. Biblioteket anses inte kunna vara en politiskt neutral institution utan ska snarare hjälpa användarna att på bästa sätt kunna delta i det demokratiska samhället. Bibliotekarierna kan arbeta för det genom att anordna läs- och

skrivkurser, ge hjälp och tips vid sökande av arbete, och satsa på förmedling till särskilda grupper. (s.225-226) Den av våra bibliotekarier som vi anser passar in allra bäst inom detta synsätt är fröken Gullregn. Hon lär rövorna att läsa och genom det väcker hon deras intresse för böcker och kunskap, vilket leder till att samtliga rövare får komma och arbeta på biblioteket och de startar i slutet av berättelsen ett nytt barnbibliotek där de ordnar sagostunder och teater. Fröken Gullregn går visserligen inte aktivt ut och söker upp rövorna men passar på att snärja dem när hon får chansen. Carina i *Ingen grekisk gud, precis* arbetar också aktivt för att nå ut till sina användare men på ett kanske aningen modernare sätt än Fröken Gullregn. Carina sätter upp artiklar som elever och lärare på skolan har skrivit så att alla i biblioteket ska kunna ta del av dem och hon håller sig uppdaterad inom kulturområdet. Hon anordnar också författarkvällar som eleverna kan gå på och bli inspirerade av. Att Carina har placerats i denna analyskategori beror på att hon har flest gemensamma nämnare med denna kategori. Hon arbetar aktivt gentemot sina användargrupper. Hon har ett stort kulturellt intresse och ser möjligheter i biblioteksverksamheten utöver förmedlingen av böcker. Biblioteket blir under hennes ledning en social mötesplats.

Laura Logan ger uttryck för det Raber skriver om; att se till att alla användare får det de behöver (s.225-226). Hon har en något annorlunda förmedlingsteknik då hon hypnotiserar huvudpersonen Molly för att hon ska hitta den bok som Laura anser att hon behöver. Det visar sig i slutet av berättelsen då hon samtalar med Molly att hon haft rätt. Sen kan det ju självklart diskuteras vilka friheter en bibliotekarie får ta sig i sitt arbete och vilket inflytande hon får utöva på sina användare. Laura har flera likheter med det sociala synsättet och det är därför vi valt att placera in henne här. Hon frågar inte sin användare, i detta fall Molly, vad hon vill ha utan ser vad hon behöver och ser till att hon får det. Vi kan även se kopplingar mellan Laura och Hedemark och Hedmans Pedagogiska diskurs. De skriver där att bibliotekarien ser på användaren som en person som inte själv är medveten om vad som är bäst för den och att man som bibliotekarie måste diagnostisera deras behov. (s.41) Hedemark och Hedman skriver även om folkbildningsdiskursen att den är starkt präglad av sitt politiska och ideologiska ursprung. Inom denna diskurs diskuteras folkbildning, demokrati och rättvisa. (s.38) Det stämmer in på det Raber skriver om det socialistiskt aktiva synsättet, att biblioteket inte kan vara en neutral institution i samhället (s.225-226). Inom Folkbildningsdiskursen ligger fokus på de grupper som är förknippade med olika typer av problem (Hedemark & Hedman, s.38). Det passar bra in på Rabers tankar om social aktivism. Det gäller att nå ut till alla grupper och ge särskilt stöd till dem som behöver det och som inte själva aktivt söker upp biblioteket. (s.225-226) Vi har i vårt material inte sett någon bibliotekarie som aktivt riktar sin verksamhet mot eftersatta eller speciella grupper. Folkbildningsdiskursen genomsyras också av en genomgående rättvisetanke, och även detta passar in på detta synsätt då det präglas av en stark demokratisk anda och lika för alla (Hedemark & Hedman, s.38). Fröken Gullregn protesterar bestämt när rövarhövdingen planerar att kidnappa lexikonet hon tagit med sig från biblioteket då hon menar på att det ska finnas tillgängligt för alla, men att de är välkomna till biblioteket om det är något de behöver slå upp. Inom den pedagogiska diskursen är tanken att man ska skapa självgående användare och man identifierar olika användargrupper med varierande behov av hjälp. Denna diskurs genomsyras av ett främjande av lärande och ökad tillgänglighet vilket också passar in på det socialistiskt aktiva synsättet (ibid., s.41). Raber skriver om olika verksamheter som biblioteket kan tillhandahålla sina användare (s.225-226). Hedemark och Hedman poängterar dock att det kan leda till en överbetoning av nyttoaspekten och att det kan medföra ett åsidosättande av användarnas integritet (s.52). Här kan vi se en stark koppling till Lauras förmedling av böcker till Molly.

Widenberg skriver om vad hon benämner som den goda bibliotekarien. Widenberg menar att i de fall bibliotekarien beskrivs som vacker så rör det sig om den goda bibliotekarien. (s.27) Här kan vi speciellt nämna fröken Gullregn som faktiskt inte beskrivs i texten som mer än just vacker. Hon skriver vidare att den goda bibliotekarien ofta beskrivs som ”/.../en riktig humanist och som den sanna goda människan”(s.26). Deras uppgifter är starkt kopplade till kulturförmedling och främjande av läsning. De ska vägleda och ge råd åt läsarna. (s.26) Det stämmer överens med vad Raber skriver om det socialaktivistiska synsättet (s.225-226). Denna beskrivning anser vi passar in på samtliga av våra bibliotekarier inom detta synsätt. Av de bibliotekarier som placerats in i detta synsätt finns de alla inom vår kategori: den sympatiska bibliotekarien. Det kan bero på att bibliotekarier inom social aktivism har ett intresse av att nå ut till sina användare och hjälpa dessa (Raber, 225-226). De är positiva i sin yrkesroll och p.g.a. dessa egenskaper passar de in på det Eriksson benämner som det utåtriktade och aktiva förhållningssättet (s.56).

7.3.2 Det konservativa synsättet

Bibliotekarierna vi klassificerat till detta synsätt är:

- Madame Pince
- Miss Pryvam
- Angela ”Potatishäxan” Persson
- Taddeo
- Britta
- Bibliotekarien i *Bo går till biblioteket*
- Bibliotekarien i *Mimmi och kalla handen*
- Bibliotekarien i *Räven som slukade böcker*

Raber skriver att det konservativa synsättet betonar bibliotekets roll som förmedlare av kunskap och lärande, vilket vi tycker Taddeo är ett tydligt exempel på. Bibliotekets uppdrag är att tillhandahålla god litteratur till den som är intresserad av att ta till sig den. Böckerna och förmedlingen står i fokus och användarnas intressen är sekundära. (s.226-227) Här kan vi dra en tydlig parallell till Hedemark & Hedmans Folkbildningsdiskurs. De skriver att ”folkbildningsdiskursen förmedlar genom distinktionen mellan bra och dålig kultur en bild av biblioteksinstitutionen såsom kvalitativt överlägen gemene man”. De menar också att biblioteket genom detta riskerar eller tenderar att utöva en sorts förmynderi gentemot sina användare. (s.51) Det är intressant att notera att de bibliotekarier vi valt att placera inom detta synsätt skiljer sig ganska mycket åt. De är, enligt vår indelning, samtliga bokväktare, kunskapsbevarare samt några av de osynliga bibliotekarierna. Raber skriver om en betoning på seriös läsning och detta tycker vi kommer fram tydligt hos miss Pryvam då hon säger följande: ”Alla på den här skolan ska älska att läsa...annars!.../Vi ska vara med i Bokläsningsmaraton och Riksläsningstriathlon och Internationella läsningsolympiaden och VI SKA VINNA!”(*I vampyrens våld*, s.20, Raber, s.226-227). I *Potatishäxan* ser vi hur det tar sig uttryck i en form av censur då huvudpersonen på slutet får tillträde till vuxenavdelningen och måste visa vilka böcker han vill låna så att hon kan se om de är lämpliga för honom. Censurtänkandet märks också i *I vampyrens våld* då miss Pryvam kontrollerar de böcker barnen lånar och nekar dem att läsa den litteratur hon anser är skräp. De kvinnliga bibliotekarier som räknats hit är de som Widenberg benämner som biblioteksragatan. Hon menar att de beskrivs som sura, ogillande och ohjälpsamma och att de använder och utnyttjar sin auktoritet gentemot sina användare. (s.21-22) Det är väldigt tydligt hos Potatishäxan som sätter skräck i stadens barn.

Det är intressant att notera att det här är skillnad i framställningen av de manliga och de kvinnliga bibliotekarierna i vårt material. De kvinnliga bibliotekarierna vi klassificerat i denna kategori framställs till stor del negativt. Potatishäxan är auktoritär och dominant gentemot huvudpersonen och hans bror. Madame Pince skriker åt Harry Potter och hans vänner när de inte följer hennes regler. En intressant skillnad är att då båda använder sin auktoritet så är barnen rädda för Potatishäxan medan Madame Pince mest ses som en irriterande inventarie i biblioteksmiljön. Detta kan bero på flera saker. Dels är barnen i *Harry Potter*-böckerna äldre vilket kan bidra till att Madame Pinces utspel inte får samma effekt som Potatishäxan inför de mindre barnen i den boken. Dessutom kan de ha gjort sitt till att barnen i *Potatishäxan* redan tidigare hört skräckhistorier om henne och att de därför är rädda för henne redan innan de kommer till biblioteket, vilket inte är fallet i *Harry Potter*-böckerna. De manliga bibliotekarierna i vårt empiriska material framställs däremot inte alls lika negativt även om de ger uttryck för samma synsätt. Taddeo är väldigt vänlig och tillmötesgående och utnyttjar inte sin auktoritet i mötet med sina användare. Bibliotekarien i *Mimmi och kalla handen* utmålas som auktoritär men inte på samma negativa sätt som kvinnorna. När han säger åt besökarna att vara tysta så gör han det med låg bestämd röst. Flertalet av de kvinnliga bibliotekarierna däremot har en tendens att istället skrika, höja rösten eller vara allmänt otrevliga. Det är också intressant att notera att samma synsätt kan grunda sig på olika saker även om det i båda fallen handlar om att användarens intressen blir sekundära. Potatishäxan och Madame Pince har en strävan efter ordning och reda som bygger på en strikt uppfattning om sitt yrkes uppdrag och hur man uppför sig på ett bibliotek. I Taddeos fall handlar det mer om ett behov av att vara rädd om det som finns att tillgå då det inte finns möjlighet att massproducera och att det som finns nedtecknat pga det måste värdesättas och behandlas därefter. Ett bristande intresse för användaren visar sig också tydligt i Potatishäxan. Trots att pojkarna i boken kommer till biblioteket tre eftermiddagar i veckan och slutligen har läst alla böckerna som finns på barnavdelningen visar hon aldrig något intresse för deras läsning eller om de hittar något de finner intressant. De hinner till och med börja om på beståndet på barnavdelningen innan huvudpersonen smyger in på vuxenavdelningen för att få tag i något nytt att läsa. Däremot märker hon direkt att den bok han smugglar med sig från vuxenavdelningen saknas på hyllan. Det är också inom det konservativa synsättet som vi sett att de negativa stereotyperna tar störst utrymme. Widenberg skriver att negativa stereotyper ofta kopplas samman med ogillande miner (s.21). Bibliotekarien i *Bo går till biblioteket* visar tydligt sitt missnöje över lilla Bos gnisslande stövlar genom att snörpa på munnen (se bild nedan).

(*Bo går till biblioteket*, 2004)

Widenberg nämner även ilska som förknippat med de negativa stereotyperna, vilket Madame Pinces utfall är ett lysande exempel på, men även bibliotekarien i *Räven som slukade böcker*. Dessa stereotyper präglas, enligt Widenberg, även av bibliotekariers hånfullhet gentemot sina användare. (s.22) Ett lysande exempel på detta kommer från *Potatishäxan*:

Potatishäxan öppnade lådan som hon hade på skrivbordet.

- Jag har en samling stämplor här. Förra veckan kom det en som du kanske skulle tycka om. Den ser ut som en sjörövarflagga. Många pojkar vill att jag ska stämpla dem på underarmen med den, som en tillfällig tatuering. Hon gjorde en ansats för att stänga lådan.

- Men kanske du är för liten. Martin hade redan börjat kavla upp armen.

- Nej. Det vore jättekul. På armen. Undra vad killarna vid badet kommer att säga. Häxan valde ut en stämpel och tryckte den mot en blå stämpeldyna.

- Är du säker, Martin? Den kommer inte att gå bort på flera dagar.

- Jag är säker. Stämpla på.

- Näja, om du är säker, så. Potatishäxans leende blev bredare.

- Då så. Stå stilla. Bibliotekarien lät stämpeln rulla mot Martins underarm. Fram och tillbaka tre gånger. När hon tog bort stämpeln böjde vi oss fram för att undersöka sjörövarflaggan. Det var bara det att det inte var någon sjörövarflagga. Det var en kort mening på tre ord. Och orden var: JAG ÄLSKAR BARBIE.

- Oj då, sa häxan. Fel stämpel. Ber om ursäkt.

/.../

Potatishäxan ropade efter honom just när han öppnade dörren.

- Och du, Martin, sa hon. Ha så trevligt i badet.

(*Potatishäxan*, s.47-50)

Raber skriver att bibliotekets uppdrag enligt det konservativa synsättet är att förmedla god litteratur och på så sätt finna sin naturliga användargrupp. Det innebär ju indirekt att biblioteket inte är till för alla. (s.226-227) Det är intressant att notera då vi har svårt att tänka oss att Potatishäxan, i motsats till fröken Gullregn, skulle tillåta att ett gäng rövare kom och arbetade på hennes bibliotek. Bibliotekarierna inom det konservativa synsättet har en tydlig uppfattning om hur det ska vara på biblioteket och präglas av vad Eriksson benämner som det dominanta förhållningssättet. Ingen av dem inleder kontakten med användaren. De sköter sitt och vill användaren något så får de komma till dem, såvida inte användaren gör något de anser olämpligt för då reagerar de direkt. (Eriksson, s.57) Ett undantag är miss Pryvam som aktivt utnyttjar sin förmåga att kontrollera barnen för att få dem att läsa och intressera sig för god litteratur. Att hon utnyttjar sin auktoritet gentemot sina användare och är så fokuserad på fin litteratur gör ändå att hon trots sina läsfrämjande insatser inte skulle kunna räknas till det socialt aktiva synsättet. De är även dessa bibliotekarierna som, vilket vi tidigare nämnt, präglas av de negativa stereotyperna även gällande beskrivningarna av deras utseende. De bibliotekarierna i vårt empiriska material som framställs som direkt fula är samtliga räknade till detta synsätt.

Vi vill notera att vår kategorisering bygger på bemötandet av en enskild användare, som exempelvis bibliotekarien i *Räven som slukade böcker*. Hennes utspel är ju en reaktion på hans uppträdande och hade vi mött henne i interaktionen med en annan användare, som inte äter på böckerna, så hade hon kanske kopplats till ett annat synsätt. Samma sak gäller för Britta. Hon har placerats in i det konservativa synsättet eftersom beskrivningen av henne ger en bild av att hon lägger mer fokus på hanteringen av bibliotekets bestånd än på att interagera med eleverna som besöker skolbiblioteket där hon arbetar. (Raber, s.226-227)

7.3.3 Det populistiska synsättet

Bibliotekarierna vi klassificerat till detta synsätt är:

- Fru Gudomlig
- Gunilla
- Bibliotekarierna i *Korpens sång*
- Bibliotekarien i *Du har ingenting sett*

Raber skriver att det populistiska synsättet bygger på en tanke om att bibliotekets bestånd ska präglas av efterfrågan. Det blir alltså i stor utsträckning användarnas önskemål som styr. (s.227-229) Det överensstämmer bra med vad Hedemark och Hedman beskriver som den marknadsekonomiska diskursen. Både Raber och Hedemark och Hedman framhåller dock viss problematik med detta synsätt. De sistnämnda skriver att "[d]en marknadsekonomiska diskursens syn på användaren kan verka myndigförklarande och respektfull" men fortsätter med att framhålla att "[d]et sociala ansvar som ligger i folkbibliotekstanken inte tas upp inom den marknadsekonomiska diskursen; ingen för de svaga gruppernas talan." (s.52). Det är ett problem som även Raber nämner. Han menar att enstaka önskemål kring tjänster och resurser försvinner då det är majoriteten som styr. (s.227-229)

I denna grupp är det Widenbergs beskrivning av den goda bibliotekarien som dominerar, de är vänliga och hjälpsamma (s.26). Bibliotekarierna i *Korpens sång* gör allt för att hitta svaret på frågan som huvudpersonen i boken ställer. Fru Gudomlig i *Matilda* tar sig tid att hjälpa den lilla flickan att hitta det hon vill ha samt att lyssna på hennes reflektioner över det hon har läst. Det Widenberg skriver om att den goda bibliotekarien anpassar sig till sin användares behov blir särskilt tydlig i interaktionen mellan fru Gudomlig och Matilda (s.27). Fru Gudomlig ifrågasätter inte den lilla flickans önskemål utan försöker ge henne det hon ber om. Vi har till stor del uppmärksammat samma drag hos de bibliotekarier som vi räknat till det populistiska synsättet som Widenberg tillskriver den goda bibliotekarien, de är vänliga, hjälpsamma och fokuserar på sina användare. Enligt vår indelning i kategorier är det sympatiska bibliotekarier som räknats till detta synsätt, förutom Gunilla som vi benämnt som en osynlig bibliotekarie.

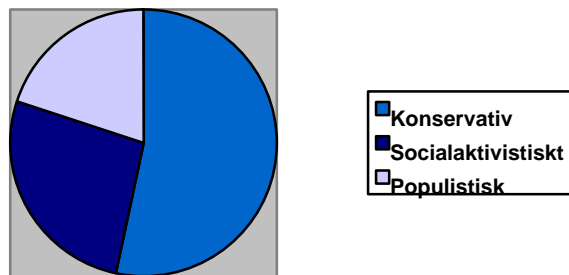
Raber skriver att biblioteket måste hävda sig och sin plats i samhället (s.227-229). Även Hedemark och Hedman skriver att den marknadsekonomiska diskursen medför en syn på biblioteket som en affärsverksamhet (s.44). Vi menar att några av bibliotekarierna inom detta synsätt visar på en yrkesstolthet som kan utläsas i framställningen av dessa. Bibliotekarierna i *Korpens sång* är det tydligaste exemplet då de är så nöjda med den lyckade sökningen och vad de kunnat åstadkomma med sin dator. Men det märks även i *Du har ingenting sett* där bibliotekarien tydligt visar på en stolthet över bibliotekets resurser. Det kan även kopplas till Rabers beskrivning av biblioteket som en informationscentral, som tas upp inom det populistiska synsättet (s.227-229).

Vi har valt att placera Gunilla inom detta synsätt. Hon förmedlar spel till barnen och samtalar lite med dem men inte på eget initiativ utan då de kommer fram till henne vid disken. Gunilla hade kanske kunnat placeras inom det socialt aktiva synsättet. Att hon förmedlar annat än böcker skulle kunna ses som att hon ser på biblioteket som något mer än bara förmedlare av litteratur, och mer som ett socialt rum där man kan göra många olika saker. (s.225-226) Men det kan också, utifrån ett populistiskt perspektiv, ses som att hon ger barnen ett spel då de frågar efter det eftersom det viktiga är att de kommer till biblioteket överhuvudtaget. Att antalet besökare har ett marknadsvärde i sig och att det spelar mindre roll vad de ägnar sig åt på biblioteket. (s.227-229) Bibliotekarierna inom denna grupp präglas av Erikssons utåtriktade och aktiva förhållningssätt (s.56). I synnerhet bibliotekarien i *Du har ingenting sett*

då det beskrivs att hon studsar upp för att hjälpa sin användare. Ett gränsfall är Gunilla som, även om hon inte inleder interaktion utan sitter vid sin disk, ändå har en bra relation med barnen och biblioteket präglas av en bra atmosfär.

7.3.4 Representationen av Rabers synsätt i vårt empiriska material

Då vi, i enlighet med Svedjedal, genom litteratursociologisk metod kan kombinera kvalitativ och kvantitativ metod för att tydliggöra mönster i resultatet presenterar vi nedan det sammanlagda resultatet av vilket synsätt bibliotekarierna i vårt empiriska material placerats inom, i ett cirkeldiagram (s.78-79). Vi önskar med detta, inte att frångå vår kvalitativa ansats, utan valde att ställa denna enskilda kvantitativa fråga till vårt empiriska material för att på vis tydliggöra hur stor del av bibliotekarierna som hamnade inom respektive synsätt när denna möjlighet fanns.

(Representationen av Rabers synsätt i vårt empiriska material)

8. Diskussion

I detta kapitel kommer vi att diskutera vårt resultat och analys mer övergripande. Vi börjar med att svara på vårt syfte, och föra en diskussion kring vad resultatet kan bero på. Vi diskuterar sedan olika teman som visat sig i vår analys; som exempelvis representationen av Rabers synsätt, mönster vi sett i vårt empiriska material, manliga och kvinnliga bibliotekarier och stereotypa framställningar av bibliotekarier. Kapitlet är således indelat i avsnitt som behandlar reflektioner och tankar som framkommit i studien, men som vi vill lyfta fram och tydliggöra extra. Avslutningsvis gör vi en sammanställning av våra slutsatser och lämnar förslag till vidare forskning.

8.1 Bibliotekariens bemötande av användare i barn- och ungdomslitteratur

Vi har redogjort för hur våra bibliotekarier beskrivs, jämfört dessa med tidigare forskning och placerat in dem utifrån Rabers synsätt för att kunna studera de enskilda bibliotekariernas bemötande av sina användare. Det är nu dags att diskutera det sammantagna bemötandet av användare som förmedlas genom framställningen av bibliotekarier i barn- och ungdomslitteratur, vilket är huvudfrågan för vår studie. Det är inte helt oproblematiskt att diskutera detta eftersom de flesta böckerna vi studerat endast skildrar bibliotekariens möte med en speciell användare vid ett specifikt tillfälle.

Vi anser att bibliotekarierna i vårt empiriska material överlag har ett neutralt förhållningssätt gentemot sina användare, vilket överensstämmer med studien gjord om bibliotekarien i ungdomslitteratur. Bilden av bibliotekariernas i vårt empiriska materials interaktion med sina användare menar vi, i enlighet med tidigare forskning om bibliotekarien i barnlitteratur, är positiv i den mening att de välkomnar alla besökare på biblioteket, och hjälper till om och när det behövs. Ingen av bibliotekarierna ser heller sina användare som ett nödvändigt ont och verkar nöjda med sitt val av yrke, förutom miss Pryvam som via en förbannelse är tvingad till detta yrke. Det finns såklart skillnader i bibliotekariernas uppträdande och agerande, men det är då en följd av olika faktorer. Bokväktarna kan ses som väldigt dominant och auktoritära men behöver inte ha en negativ inställning till sina användare för det. Madame Pince skriker åt sina användare, men inte förrän de ger henne en anledning att göra det. Då hon får ett utbrott över Harrys nedklottrade bok kom hon egentligen bara för att säga att det var dags att stänga biblioteket och att de skulle ställa tillbaka de böcker de använt på dess rätta plats. Potatishäxan säger aldrig till pojkarna i boken att de inte är välkomna att vara på biblioteket, men är tydlig med att om de ställer till med rackartyg så kommer det att bli konsekvenser. Den enda användare i vårt material som faktiskt blir bannlyst från biblioteket är Herr Räv, men detta p.g.a. av att han förstör böckerna på biblioteket. Anledningen till att vi ser framställningen av bibliotekarierna i vårt empiriska material som neutral med drag åt det positiva hållet, och inte enbart positiv som tidigare studier framhåller, är att varken biblioteket eller bibliotekarierna verkar engagera sig i barnaktiviteter såsom sagostunder, teater, läsecirklar och liknande. Vi har endast sett enstaka exempel på sådana aktiviteter, och då är det inte bibliotekarien i berättelsen som kommer med idén utan ett gäng rövare. Tidigare studier som gjorts på barn- och ungdomslitteratur menar att bibliotekariernas arbetsuppgifter är varierade och framträdande i denna typ av böcker. De bibliotekarier vi kan se som anstränger sig lite extra i interaktionen med sina användare är de vi benämnt som den sympatiska bibliotekarien. Graden av deras engagemang i proportion till det sammanlagda empiriska materialet är dock inte tillräcklig för att det sammantagna bemötandet av användare

ska kunna bedömas som renodlat positivt. En stor del av bibliotekarierna har hamnat i kategorin den osynliga bibliotekarien vilket bidrar till att det sammantagna bemötandet av användare kan anses neutralt.

8.2 Representationen av Rabers synsätt i vårt empiriska material

Vi har i vår undersökning kommit fram till att bibliotekarierna ofta framställs som neutrala, beiga helt enkelt. De finns tillgängliga på biblioteket redo att hjälpa till, och väntar vid sin disk med näsan i en bok. Vi ställer oss frågan om det även är så biblioteken uppfattas ute i samhället, en osynlig verksamhet som finns tillgänglig vid behov och för dem som har intresse av den. Rabers synsätt fungerade väl i vår undersökning men vi anser, i enlighet med Raber själv, att verk samma bibliotekarier inte renodlat tillhör det ena eller andra synsättet. Vi trodde att våra bibliotekarier skulle vara mer platta och därmed enklare att koppla till Raber då de var fiktiva och inte lika komplexa som verkliga bibliotekarier, men vi fann att även bibliotekarierna i vårt empiriska material hade delar av olika synsätt i sin interaktion med sina användare. Det märktes i arbetet med vårt empiriska material då exempelvis Gunilla mycket väl hade kunnat placeras inom ett annat synsätt än det vi valde. Vi har ju även, som vi tidigare nämnt, studerat bibliotekarierna i interaktionen med en enskild användare och att de i en annan interaktion kanske skulle ha agerat på ett annat sätt och därmed gett uttryck för ett annat synsätt. Vi menar ändå att det är just dessa situationer som framställs i böckerna, och att det därmed blir det bemötandet av användare som framkommer genom dessa interaktioner som förmedlas i barn- och ungdomslitteraturen. Det märktes då vi studerade miss Pryvam. Vi hade inga problem med att placera in henne i Rabers konservativa synsätt men då vi diskuterade våra bibliotekariers olika sätt att samtala med sina användare, de fyra samtalsgrupper vi själva utläste i vårt material, hade vi svårt att knyta henne till en grupp eftersom hon interagerar med ett flertal olika användare på olika sätt och i olika situationer.

Efter att ha klassificerat bibliotekarierna i vårt empiriska material enligt Rabers teori kan vi se att en majoritet av dem ger uttryck för en konservativ syn på sina användare och sitt arbete (s.226-227). Av de bibliotekarier som är uttalat äldre personer i vårt empiriska material har samtliga klassificerats till det konservativa synsättet. Det är möjligt att de beskrivs som äldre då de personifierar en mer ålderdomlig uppfattning om biblioteket och dess verksamhet. De har varit på biblioteket länge och blivit ett med institutionen och ser böckerna som sina egna ägodelar, men det behöver inte betyda att de framställs negativt. Det som lyfts fram i den konservativa framställningen är försiktighet med böckerna, att man ska visa hänsyn och vara tyst på biblioteket (Raber, s.226-227). Det kan, som tidigare forskning nämner, ha ett pedagogiskt syfte, att lära barnen hur man ska uppföra sig och hur det går till på biblioteket. (Maynard & McKenna, s.126) Anledningen till att bibliotekarier hamnat inom det konservativa synsättet är främst för att de sätter böckerna före sina användare. Vår uppfattning är att barn till störst del ser på biblioteket som ett ställe där man kan låna böcker och inte som en informationscentral och att det därför blir ett fokus på böcker och läsning i barn- och ungdomslitteraturen. Vilket kan ses på anledningen till att barnen går till biblioteket i vårt empiriska material. Bo går till biblioteket för att han har läst alla sina egna böcker. Barnen i *Potatishäxan* låtsasläser första tiden på biblioteket eftersom de anser att böcker är tråkiga. När de börjar läsa på riktigt väcks deras intresse och de plöjer igenom beståndet på barnavdelningen snabbt, eftersom det är begränsat, och menar att "[v]arje ny bok öppnade dörren till en ny värld."(s.61). Av de citat som har getts från *Räven som slukade böcker* kan man som läsare av denna uppsats kanske få uppfattningen att Herr Räv bara går omkring och äter på böckerna men han läser faktiskt dessa först, så han är bokslukare i dubbel bemärkelse. Det står också att ju mer han slukade desto hungrigare blev han, och även det går ju att tolka

både bokstavligt och bildligt, d.v.s., att ju mer man läser desto sugnare blir man på att läsa mer. Även i *Bibliotekarien och rövorna* framkommer det att rövornas filosofi och kultur fördjupas ju mer de läser, och de roas inte längre av bullriga visor och grova skämt. Miss Pryvam nyttjar något okonventionella metoder för att få barnen i berättelsen intresserade av läsning då hon styr dem med tankeöverföring, vilket en pojke i berättelsen får illustrera då en av hans klasskamrater ifrågasätter hans plötsliga bokintresse och han svarar "[j]ag har alltid gillat att läsa./.../Jag visste bara inte om det." (*I vampyrens våld*, s.99). Fokus på böcker behöver inte betyda att författarna inte är medvetna om bibliotekets resurser men då de skriver utifrån ett barnperspektiv präglar det även framställningen av bibliotekarien och det den gör. Med barnperspektiv menar vi att huvudkaraktärerna i de böcker vi studerat oftast är barn och att författaren då beskriver det som händer utifrån hur ett barn skulle uppleva det. Som Potatishäxan uttrycker det när hon samtalar med lille Lukas "[d]et är böcker som är meningen med ett bibliotek /.../" (*Potatishäxan*, s.92). Det kan vara därför det finns så få framställningar av exempelvis den socialaktivistiska bibliotekarien, då barn inte går till biblioteket för att få hjälp att söka arbete. Gällande aktiviteter på biblioteket som exempelvis teater, filmvisning, sagostunder, bokcirklar, dataspel, utställningar och liknande har vi funnit ett fåtal exempel i vårt empiriska material. En av bibliotekarierna anordnar författarkvällar och i en av böckerna spelar barnen spel på biblioteket och rövorna spelar både teater och har sagostunder på barnbiblioteket. I fyra av böckerna har vi funnit att anslagstavlor finns på biblioteket där användare kan sätta upp annonser och det finns anslag om olika kurser och liknande, med eller utan bibliotekets medverkan. Fast det är bara i ett av dessa exempel där bibliotekarien aktivt använder denna, och det är Carina. Perensie och Alexander uppfattning är, i enlighet med vårt resultat, att böckerna är central del då personerna i böckerna besöker biblioteket (s.28).

8.3 Interna jämförelser av vårt empiriska material

Vi har inte kunnat se några tydliga mönster i vårt empiriska material, vare sig det gäller framställning och förekomst av stereotyper eller vad bibliotekarierna gör. Vi ser inga tecken till att förekomsten av stereotyper skulle minska ju nyare litteraturen är, den mest renodlade stereotypen, Britta, fann vi i en bok från 2006. Vi har sett vissa likheter mellan de stereotyper av bibliotekarien i skönlitteraturen för vuxna med de i vårt empiriska material, men inte återfunnit dessa stereotyper i sin helhet utan snarare fragment av dessa. Även om stereotyperna av bibliotekarierna inte är lika tydliga i barn- och ungdomslitteraturen, så har vi inte sett att användandet av stereotyper skulle minska eller vara på väg att försvinna. Att vårt empiriska material är jämt fördelat på utländsk och svenskproducerad litteratur var inget vi medvetet eftersträvade i vårt urval, men gör det möjligt att se om det föreligger skillnader i bibliotekariernas bemötande av sina användare beroende på var böckerna är publicerade. När det gäller klassificeringen in i Rabers synsätt har vi inte heller sett att bibliotekarier hamnat inom ett visst synsätt beroende på om originalet är skrivet på svenska eller något annat språk. De konservativa, de populistiska, och de socialaktivistiska bibliotekarierna finns representerade ganska jämt fördelat i både den svenska och engelskspråkiga litteraturen. I de böcker som har tyska eller holländska som originalspråk fanns bara konservativa representerade men dessa var bara två så vi anser inte att vi kan dra någon slutsats utifrån det. När det gäller vår egen klassificering av bibliotekarierna i vårt empiriska material i kategorier har vi sett skillnader. Alla vi har benämnt som osynliga bibliotekarier återfinns i litteraturen med svenska som originalspråk. Däremot finns inga bokväktare representerade i dessa böcker. De finns i den engelska, tyska och holländska litteraturen. Den sympatiska bibliotekarien har vi funnit i både svensk- och engelskspråkig litteratur, men då de förekommer i engelskspråkig litteratur är det främst i de böcker av vårt empiriska material som är lite äldre d.v.s.

publicerade på 80-talet, med undantag för *Molly Moons fantastiska bok om hypnos* som kom ut 2002. Vi tycker det är intressant att de osynliga bibliotekarierna enbart förekommer i den svenska litteraturen och tror att det kan bero på ett flertal faktorer. Dels kanske bibliotekarien inte ses som så viktig. De ska finnas på biblioteket och stå till tjänst när användare behöver hjälp men inte mer än så, och blir på så sätt en del av biblioteksupplevelsen men mer som en inventarie än en individ. Det kan ju då även kopplas till ett uttryck för en syn på serviceyrken och de som arbetar med dessa, eller så kan det vara ett uttryck för den svenska mentaliteten att ”lagom är bäst” och att man inte ska sticka upp och tro att man är något. Vi tycker att det är lite tråkigt att det inte finns så många färgstarka bibliotekarier som gör ett stort intryck på barnen som besöker biblioteket i den barn- och ungdomslitteratur som skrivits av svenska författare. Visserligen får ju svenska barn ta del av böcker som *Potatishäxan* ändå eftersom de översätts, men det är ändå synd att svenska författare väljer att låta bibliotekarien vara så osynlig. Vi har dock noterat att fyra av de sju svenska böcker vi undersökt är ungdomsböcker och att även det kan vara en anledning till att bibliotekarierna i de böckerna framställs mer neutralt, vilket i så fall överensstämmer med resultatet i den amerikanska studien om bibliotekarien i ungdomslitteratur.

Vår uppfattning om att det kan finnas en skillnad mellan litteratur skriven för barn och litteratur skriven för ungdomar stärks av att vi upplever att bibliotekarierna framställs som mer auktoritära i böcker för mindre barn än de skrivna för ungdomar. Det tror vi kan ha sin förklaring i att mindre barn ser upp till vuxna på ett helt annat sätt än en tonåring gör och att detta speglas även i litteraturen. I de fall där de inte finns någon beskrivning har författaren fokuserat mer på vad bibliotekarien gör än hur de ser ut, och dessa exempel har vi främst funnit i den svenskspråkiga litteraturen från 2000 och framåt. Det kan vara ytterligare en orsak till att de uppfattas som osynliga bibliotekarier då läsaren inte får en riktig bild av dem. Betydelsen av bibliotekariens roll för berättelsen skiftar också i vårt empiriska material. Vi kan konstatera att bibliotekarierna i ungefär hälften av fallen spelar en roll för händelseförloppet i större eller mindre utsträckning. I resten av böckerna hade inte handlingen påverkats om de inte hade varit med. Det är också endast i tre av de 16 böckerna som vi studerat där bibliotekarien är en av huvudpersonerna, vilket kanske inte är så konstigt då det oftast är barn och ungdomar som är huvudpersoner i barn- och ungdomslitteratur, och därmed användarna som bibliotekarierna i vårt empiriska material möter. Frågan är då om vår undersökning av bibliotekariers bemötande av användare kan säga något om bibliotekariers bemötande av barn och ungdomar då det är de som är användarna i vårt empiriska material? Det är ingen fråga vi tänker utveckla vidare, men anser att det kan vara värt att notera. Den enda av böckerna där bibliotekarien är huvudperson och där inte barn har någon framträdande roll är skriven av en bibliotekarie. Det är inte konstigt då hon skriver om sin egen yrkesroll, och både vi och säkerligen hon också har uppmärksammat att det saknas objektiva porträtt av bibliotekarier i barnlitteraturen. Vi har valt bort ett antal böcker där biblioteket spelar en roll som plats men inga bibliotekarier nämns. Betyder det att biblioteket är viktigare än de som arbetar där då det gäller att driva en handling framåt? Det kan vi inte svara på då vi valt att fokusera på interaktionen mellan bibliotekarie och användare, men som blivande bibliotekarier tycker vi det är tråkigt om det är så, då vi anser att bibliotekarien är bibliotekets viktigaste resurs och att det är synd att det inte framkommer i litteraturen för barn- och ungdomar. Enda undantaget är *Bibliotekarien och rövorna* som är skriven av en bibliotekarie, där det poängteras att biblioteket inte fungerar utan en bibliotekarie.

8.4 Manliga och kvinnliga bibliotekarier

Vi avsåg inte fokusera på genus, men vi har ändå lagt märke till några saker under analysen som är intressanta att notera gällande de båda manliga bibliotekariernas roll i böckerna gentemot framställningarna av de kvinnliga bibliotekarierna. Vi har uppmärksammat att då de manliga bibliotekarierna använder sin auktoritet gentemot sina användare framställs de inte lika negativt som exempelvis de kvinnliga bokväktarna. Den manlige bibliotekarien i *Mimmi och kalla handen* säger lugnt men bestämt ifrån då han tycker att användarna är för stökiga, medan exempelvis Madame Pince skriker åt sina användare. Vi tror att detta kan vara karaktärsdrag som lever kvar från de allra äldsta föreställningarna om sansade män och hysteriska kvinnor, men hoppas att det inte är så och menar att det vore väldigt tråkigt om detta skulle vara fallet. Vi vill dock påpeka att vi funnit mer smickrande framställningar av kvinnliga bibliotekarier i vårt material också och att dessa är fler till antalet än de negativa. Dessutom har vi endast studerat två manliga bibliotekarier och hade de varit mer välrepresenterade i vårt empiriska material hade vi kanske fått en mer mångfacetterad bild även av manliga bibliotekarier och kommit till andra slutsatser. Att det var så få manliga bibliotekarier finner vi inte särskilt överraskande då bibliotekaryrket fortfarande är kvinnodominerat, men det är ändå värt att notera att vi inte ser en förändring i den senare litteraturen då vår uppfattning är att manliga bibliotekarier ändå är ganska synliga på folkbiblioteken idag.

Den ena manliga bibliotekarien finns på ett referensbibliotek och arbetar inte med användare i någon större utsträckning överhuvudtaget utan det är förvaltandet av böckerna och kunskapen som är det centrala. Mannen som arbetar på biblioteket i *Mimmi och kalla handen* är den som benämns bibliotekarie medan de kvinnor som arbetar på samma ställe enbart beskrivs som tanter. De sitter vid lånedisken och stämplar böcker och skickar påminnelsebrev medan den manlige bibliotekarien sitter centralt mitt i biblioteket och det är han som sitter inne med kunskapen. Här kan nämnas att då vi sökte vårt empiriska material valde vi bort böcker där det endast skrevs om ”tanter på biblioteket” och dessa inte benämndes som bibliotekarier, eftersom de inte passade en av våra avgränsningar, att karaktären i boken måste benämnas som just bibliotekarie. Vi tror att anledningen till att de bara omnämns som ”tanter på biblioteket” kan vara att mindre barn har lättare att förstå det än ordet bibliotekarie och att för ett mindre barn kanske det gör detsamma, men som vuxen och studerande på Bibliotekshögskolan i Borås känns själva begreppet väldigt värderande och upprätthållande av de stereotyper som finns. Det är även intressant att vi funnit vad som kan ses som en kvinnlig lärdomsgigant i vårt material. Vi tror att det kan bero på olika faktorer, antingen att det är ett kvinnodominerat yrke och därmed är oundvikligt, om lärdomsgiganter skapas inom yrket så blir de kvinnliga eftersom flertalet bibliotekarier är kvinnor. Det kan också bero på att synen på manligt och kvinnligt blivit mer jämlik och att det därmed inte är konstigt med en kvinnlig lärdomsgigant. Oavsett vilket tycker vi att det är en trevlig tendens vi har kunnat se i vårt empiriska material. Även i den amerikanska studien med fokus på ungdomslitteratur menar att bibliotekarierna framställs som kompetenta och kunniga.

8.5 Stereotyper av bibliotekarien

Vi har i vår studie sett likheter med de resultat som framkommit i tidigare forskning kring bibliotekarien i både barn- och ungdomslitteratur. I de studier som undersökt barnlitteratur framkommer det att framställningarna av bibliotekarierna är positiva och att stereotyperna inte är så starkt förekommande som i vuxenlitteraturen. I studien som behandlar ungdomslitteratur framkommer det att framställningarna av bibliotekarier är neutrala till negativa, och att det förekommer utpräglade stereotyper på samma sätt som i litteratur för vuxna. Vårt resultat

hamnar mitt emellan, , d.v.s. att det är en neutral till positiv interaktion som framställs samt att drag av stereotyper förekommer men inga renodlade sådana, vilket vi anser kan bero på att vi undersökt både barn- och ungdomslitteratur. Vi har däremot funnit skillnader då vi jämfört vårt resultat med den tidigare forskning som gjorts om bibliotekarien i skönlitteratur för vuxna. Gällande utseendet kan vi i vissa fall se likheter med forskningen kring skönlitteratur för vuxna, men det är alldeles för få för att vi ska tycka att det finns en samstämmighet. I *Räven som slukade böcker* tycker vi oss se att de yttre stereotypa attributen tagits bort och anser att det är en beskrivning av en relativt modern bibliotekarie i jeans och tröja vi får ta del av. Boken är skriven 2004 och det kan vara en bidragande orsak till detta. Ingen av bibliotekarierna har vare sig utmanande eller uppseendeväckande klädsel, vilket troligtvis beror på att de arbetar inom ett serviceyrke och att det finns en viss dress-code inom servicesektorn. I övrigt kan vi konstatera att ingen av stereotyperna återfinns med alla attribut; äldre kvinna med knut och glasögon. Det var färre bibliotekarier som beskrevs med knut än vi hade väntat oss men vi tror att det beror på att det inte förekom lika många äldre bibliotekarier som vi väntat oss heller, då vi tror att dessa två attribut är sammankopplade. Det är också intressant att notera att hälften av bibliotekarierna i vårt empiriska material beskrevs med glasögon, eftersom vi själva hade förväntat oss att så gott som samtliga bibliotekarier skulle beskrivas med detta attribut.

Vi tror, i enlighet med forskare inom området, att författare av vuxenlitteratur kan använda stereotyper, som exempelvis bibliotekarie, utan att behöva beskriva dessa närmare. De använder stereotyper för att beskriva en personlighet och att vuxna har tillräckliga referensramar för att kunna relatera till dessa stereotypa framställningar. För vuxna är det underförstått vilka karaktärsdrag som en viss stereotyp omfattar. Ett barn däremot har inte skaffat sig liknande referensramar ännu och författaren kan därmed inte använda stereotyper som en beskrivning av en karaktär på samma vis i barnlitteratur. Nikolajeva menar att det inte är någon större skillnad på användningen av stereotyper i barnlitteratur och i vuxenlitteratur, men vår tanke är att stereotyper används på olika sätt beroende på målgrupp. I vuxenlitteraturen får stereotypen beskriva en viss människotyp, men i barnlitteraturen handlar det om att gestalta en annan sorts grupp, nämligen vuxna. Kanske stämmer stereotyperna vi funnit av bibliotekarier i vårt empiriska material på så vis överens med de stereotypa framställningarna av vuxna som finns inom barnlitteraturen. Ett annat sätt att använda stereotyper inom barn- och ungdomslitteraturen blir då att istället överdriva en karaktärs personlighet och därmed skapa stereotyper som inte behöver vara kopplade till ett visst yrke utan mer till en beskrivning av en vuxen karaktär i boken. Vår egen uppfattning är att barn inte är intresserade av en lång personbeskrivning utan mer färgstarka, kanske en aning överdrivna karaktärer, vilket stämmer med det Nikolajeva skriver om hur personer beskrivs i barnlitteratur. En annan av anledningarna till att det inte direkt finns beskrivningar av bibliotekariernas personlighet utan att det snarare visas i handling från deras sida anser vi kan ha att göra med att barn tycker det är mycket mer intressant med handling än med ord. Det är kanske inte heller nödvändigt eftersom barn har bra fantasi och kan skapa sig bilder själva. Gäller det dessutom en illustrerad bok blir personbeskrivningar av naturliga skäl ännu mer överflödiga. Detta ser vi också som en av anledningarna till att vårt resultat inte stämmer överens med den tidigare forskningen om bibliotekarien i skönlitteratur för vuxna. Är det så att beskrivningar av den stereotypa bibliotekarien som snipig, grinig, grå, tråkig och färglös inte fungerar i barnlitteratur om barn vill ha handling och färgstarka karaktärer? Det är en fråga vi ställer oss då vi sett att det föreligger skillnader i framställningen av bibliotekarier i skönlitteratur för vuxna och skönlitteratur för barn och ungdomar. Vi har stött på gränsfall som gråa Britta som går och dammar böcker men det är inget framträdande i vårt empiriska material. Hon är en bifigur i en ungdomsbok och tidigare forskning visar på att

framställningar av bibliotekarier i ungdomsböcker har fler likheter med framställningar av bibliotekarier i vuxenlitteratur än den skriven för yngre barn.

Många av våra bibliotekarier kan ses som auktoritära men detta ser vi inte som konstigt då huvudpersonerna i vårt empiriska material är barn och ungdomar och att bibliotekarierna i egenskap av vuxna därmed får en naturlig auktoritär ställning gentemot dessa. Vi ställer oss frågan om ett referenssamtal med ett barn någonsin kan ske på en jämlik basis som tidigare forskning menar att det ska göra. Fru Gudomlig gör sitt bästa för att ge Matilda det hon vill ha, men om man sedan ser på den lista över litteratur som fru Gudomlig låter Matilda läsa så består den genomgående av vad som skulle kunna räknas till klassisk finkultur. Som förmedlare av litteratur måste bibliotekarien ibland kanske ta ledningen i valet av litteratur då exempelvis ett barns kunskaper om beståndet inte räcker till. Det handlar då inte om att utnyttja sin auktoritet utan att göra sitt arbete. I det här fallet bad Matilda om att få läsa litteratur av klassiska författare. Vi har däremot inte sett att bibliotekarierna skulle porträtteras som gamla och tråkiga bara för att de är vuxna beskrivna ur ett barnperspektiv. När det gäller vissa bibliotekarier står det uttalat att de är äldre och beskrivs då med exempelvis grått hår, eller rynkig hy. Andra beskrivs inte med ålder eller något annat som kan tyda på att den vuxna är gammal. I *Mimmi och kalla handen* står det att det sitter tanter i utlåningsdisken på biblioteket, men behöver inte betyda att de är över en viss ålder eftersom "tanter" är ett uttryck för kvinnor, framför allt inom serviceyrken, oavsett ålder.

En av stereotyperna som tidigare forskning tar upp är den förutfattade meningen om bibliotekariers intresse för litteratur, och främst läsning. Det har vi funnit belägg för i vårt empiriska material, då det framkommer att flera av våra bibliotekarier sitter vid sin disk och läser och att huvudpersonerna på olika sätt funderar över hur mycket av bibliotekets bestånd som bibliotekarien i fråga har läst. Vi har märkt att denna stereotypa uppfattning inte enbart lever kvar i litteraturen utan även i ute i samhället. Responsen vi ofta fått, och säkert många med oss, då vi berättat om vårt yrkesval är "Jaha, så du gillar att läsa böcker?". Vi tror att denna stereotyp lever kvar i barn- och ungdomslitteraturen då det ligger stort fokus på böcker och läsning i denna litteratur överlag då handlingen förlagts till en biblioteksmiljö. När huvudpersonerna i barn- och ungdomslitteraturen går till biblioteket är det oftast för att låna, läsa, eller bläddra i böckerna som finns på biblioteket. Vi saknar av den anledningen olika aktiviteter, utöver utlåning av böcker, för barn i vårt empiriska material då vi endast funnit två exempel på detta. Vi ställer oss frågan varför inte författare av barn- och ungdomslitteratur exempelvis beskriver sagostunder och liknande i sina böcker, då detta säkerligen är något som förskolebarn som går till biblioteket skulle känna igen sig i. Om dessa aktiviteter hade beskrivits i vårt empiriska material hade kanske vårt resultat sett annorlunda ut då bilden av bibliotek och bibliotekarien då kanske hade blivit ännu mer positiv. Avsaknaden av dessa aktiviteter är extra intressant att notera då det i tidigare forskning av framställningen av bibliotekarien i barnlitteratur framkommer att en av bibliotekariens viktigaste arbetsuppgifter är att anordna sagostunder och ge lästips.

Manyard och McKenna tar upp det pedagogiska syftet med barnlitteratur, vilket innebär att barnen ska lära sig om sin omvärld genom barnlitteraturen. Om barnen ska lära sig hur omvärlden fungerar är det, enligt "speglingsteorin", litteraturens uppgift att spegla verkligheten som den faktiskt är. Vi anser att om meningen med de böcker vi studerat är att visa barn vad som erbjuds för service på biblioteket så har författarna misslyckats. Vi har i vårt material inte funnit några barn eller ungdomar som exempelvis spelar dataspel, chattar, lyssnar på musik eller själva söker information på Internet. När datorer förekommer så är de till för bibliotekarien och är placerad på dennes disk. Vi tycker det är anmärkningsvärt

eftersom det inte ger en rättvis bild av biblioteket idag. I en aspekt av biblioteksverksamheten kan vi dock se en tendens till förändring i vårt material. Det är väldigt sällan det framkommer att man måste vara tyst på biblioteket men det är väldigt viktigt att man är försiktig med böckerna. Det är värt att notera, biblioteket är kanske idag inte en plats där man måste vara tyst utan snarare ett ställe för samtal och möten. Vi har uppmärksammat en intressant skillnad mellan två av böckerna i vårt undersökta material som kan bero på när de är publicerade. I *Bibliotekarien och rövorna* beskrivs det nya barnbiblioteket som vildare och mer humoristiskt än andra bibliotek, vilket tyder på att biblioteket ses som en plats som egentligen bör vara lugn och stilla. I *Potatishäxan* däremot är det tvärtom, då det menas att bibliotek brukar vara kul ställen med glada färger där bibliotekarierna verkligen tycker om barn, men att biblioteket dit huvudpersonerna går är det motsatta. Det framgår i böckerna att båda biblioteken skiljer sig från normen som har förändrats och vi tror att det kan bero på att *Bibliotekarien och rövorna* är skriven 1985 och *Potatishäxan* 2004 och att synen på bibliotekets atmosfär förändrats under dessa 20 år.

När det gäller hur stereotyperna påverkar vår yrkesroll är vi lite klivna. Dels kan vi tycka att det finns en viss charm med att tillhöra en yrkesroll med sådana bestämda drag, att det skapar en aura kring yrkeskåren. Det finns ingen som inte vet vad en bibliotekarie är, då yrkeskåren har en gedigen historia och finns representerad över hela världen. Däremot tycker vi att det är frustrerande att så få verkar veta vad en bibliotekarie faktiskt kan och gör. De flesta vet vad en bibliotekarie är, men har ingen rättvis uppfattning om de arbetsuppgifter detta yrke omfattar. Där är stereotyperna en stor nackdel för professionens utveckling. Om fler visste vilken utbildning och vilken kompetens bibliotekarierna besitter skulle yrkets status öka. De yttre attributen som en bibliotekarie oftast sammankopplas med, en äldre kvinna med glasögon och knut, tror vi naturligt kommer att försvinna i och med att en ny generation bibliotekarierna är på väg att ta över, vi ser därmed inga problem med denna stereotyp ur professionssynpunkt.

8.6 Slutsatser

Vi kommer nedan att ge en kortfattad summering av de viktigaste slutsatserna i vår studie som framkommit ovan, vårt bidrag till grunder för vidare forskning.

- Bibliotekarierna i barn- och ungdomslitteraturen framstår sammantaget som neutrala, helt enkelt beiga, i sitt bemötande av användare. Bibliotekarien benämns ofta som en osynlig inventarie. Vi finner att vårt resultat hamnar mitt emellan de undersökningar som tidigare gjorts om framställningar av bibliotekarien i barnlitteraturen och av bibliotekarien i ungdomslitteraturen.
- Läsning och böcker är i fokus när huvudpersonen/huvudpersonerna befinner sig i en biblioteksmiljö, och andra verksamheter som bedrivs på biblioteket hamnar i skymundan i vårt empiriska material.
- Vi har sett en skillnad mellan framställningen av bibliotekarierna i barn- och ungdomslitteratur jämfört med framställningarna i skönlitteratur för vuxna. Det innebär att stereotyperna inte är lika framträdande i litteraturen för barn och ungdomar.
- Över hälften av bibliotekarierna i barn- och ungdomslitteraturen verkar inom Rabers konservativa synsätt, vilket vi anser kan bero på att det handlar om en barn/vuxenrelation, och att bibliotekarien är en vuxen auktoritet. Vi anser även att det

faktum att fokus ligger på böcker och läsning ligger till grund för denna slutsats då det är centralt för det konservativa synsättet.

8.7 Förslag till vidare forskning

När det gäller förslag till vidare forskning vore det intressant att jämföra resultatet av vår studie med äldre litteratur för barn- och ungdomar för att se om bilden av bibliotekarien har förändrats över tid, och i så fall på vilket sätt. Det vore även intressant att diskutera bibliotekarien i barn- och ungdomslitteratur utifrån ett pedagogiskt perspektiv. Hur mycket av det som skrivs i barn- och ungdomslitteraturen tar barn och ungdomar för sanning, och hur påverkar den i så fall deras uppfattning av den verkliga världen? Spelar framställningen av bibliotekarien i barn- och ungdomslitteratur någon roll för barn- och ungdomars bild av bibliotek och bibliotekarien, och i så fall på vilket sätt? Vi anser att det finns skäl att förmoda att barn och ungdomar kan dra sådana paralleller men inte att de tror blint att det som står i böckerna även gäller i verkligheten. Eftersom det ligger utanför ramarna för vår studie kan vi inte säga att så är fallet, men det är en intressant tanke för vidare undersökningar, eventuellt att då intervjua barn. Vi har i vår studie sett ett stort fokus på böckerna då bibliotek och bibliotekarie figurerar i barn- och ungdomslitteraturen. Då vi enbart undersökt litteratur där det finns en bibliotekarie närvarande tycker vi att det vore intressant att undersöka om det fortfarande är böcker och läsning som är det viktiga i den litteratur som utspelar sig i biblioteksmiljö men saknar en bibliotekaries närvaro. Det skulle även kunna vara av intresse att jämföra stereotypa framställningar av olika yrken i barn- och ungdomslitteratur och se om det föreligger skillnader, är alla vuxna osynliga i barn- och ungdomslitteratur eller bara bibliotekarier? Även att jämföra utvecklingen av olika yrken som dragits med tydliga stereotyper och se hur de olika professionerna har påverkats av de stereotyper som finns skulle kunna vara intressant.

9. Sammanfattning

Som studerande på Bibliotekshögskolan i Borås och blivande bibliotekarie är vi intresserade av de olika förhållningssätt en bibliotekarie kan välja att anta i mötet med biblioteksanvändare. Vi har tidigare skrivit ett arbete om barnlitteratur, och önskade även fortsätta att utforska denna genre. Några yrken är automatiskt sammankopplade med vissa intressen, egenskaper och utseende och vi menar att bibliotekarie är ett av dessa yrken och vill titta närmare på detta fenomen, nämligen hur bibliotekarier framställs i skönlitteratur för barn och unga. Vi har på så vis kombinerat två problemområden, bibliotekariers bemötande av användare och bibliotekariestereotyper, och kommer i vår undersökning behandla bibliotekariers bemötande av användare i barn- och ungdomslitteratur.

Syftet med vår studie är att undersöka hur bibliotekarier framställs i barn- och ungdomslitteratur, med fokus på vilket bemötande dessa bibliotekarier ger sina användare. För att svara på det har vi ställt upp tre frågor, vilka är följande:

- 4) Hur beskrivs bibliotekarien i barn- och ungdomslitteratur i fråga om:
 - a) utseende
 - b) personlighet
 - c) interaktionen med sina användare?
- 5) Vilka likheter och skillnader finns mellan de stereotyper som framkommit i tidigare forskning och vår egen studie?
- 6) Vilket bemötande av användare, grundat på Rabers teori, tar sig uttryck i bibliotekarieskildringar i barn- och ungdomslitteratur?

Ett sekundärt syfte är, som frågorna visar, att jämföra framställningarna av bibliotekarierna i vårt empiriska material med det som framkommit i tidigare studier. Vi har begränsat oss till barn- och ungdomslitteratur som är skriven på eller översatt till svenska och utgiven från 80-talet och framåt. Vårt empiriska material utgörs av således av allt från bilderböcker till ungdomsromaner. Metoden vi valt för att analysera vårt empiriska material är kvalitativ innehållsanalys, som vi kombinerar med litteratursociologiskt metodologiskt tänkande. Metoden gav oss möjlighet att diskutera vårt material utifrån olika teman vilket passar vårt syfte och frågeställningar. Den gav också utrymme för egen tolkning av det empiriska materialet, vilket var en förutsättning för vår studie. Materialet kodades utifrån aspekterna; utseende, personlighet och interaktionen mellan bibliotekarie och användare i vårt empiriska material, vilket sedan möjliggjorde en jämförelse med de framställningar och stereotyper som framkommit i tidigare forskning. Som teoretisk utgångspunkt har vi sedan använt Douglas Rabers modell över tre olika synsätt som han menar att folkbiblioteket kan anta och arbeta utifrån; Det socialaktivistiska synsättet, Det konservativa synsättet och Det populistiska synsättet. Utifrån dessa har vi kunnat diskutera vilket bemötande av användare bibliotekarierna i vårt empiriska material ger uttryck för. Teorin har ett samhällsligt perspektiv, men vi ansett den relevant för vårt syfte då mycket av det Raber skriver om folkbiblioteken även går att översätta till ett förhållningssätt hos dem som arbetar där. Resultat och analys redovisas i samma kapitel där diskussionerna förts utifrån våra underfrågor. Det vi kunnat se är att det föreligger skillnader mellan framställningen av bibliotekarier i skönlitteratur för vuxna och skönlitteratur för barn- och ungdomar. De bibliotekariestereotyper som återkommer i skönlitteratur för vuxna är inte alls lika framträdande i vårt empiriska material, även om vi kunnat se drag av dessa. Vårt resultat samstämmer dock på många punkter med de amerikanska och engelska studier som gjorts om bibliotekarien i barnlitteratur, där det framkommit att interaktionen mellan bibliotekarie och

användare ofta framställs som positiv i skönlitteratur för barn. Vårt resultat har dock även likheter med en undersökning gjord på ungdomslitteratur, som menar att framställningen av bibliotekarierna är mer neutral till negativ, då framställningen av bibliotekarierna i vårt empiriska material, enligt oss, inte är så positiv som studierna gjorda på barnlitteratur låter påskina. När det gäller vårt syfte att undersöka vilket bemötande av användare framställningarna av bibliotekarierna i vårt empiriska material ger uttryck för har vi funnit att de, enligt Rabers synsätt, är ett konservativt förhållningssätt som präglar majoriteten av bibliotekarierna vi undersökt. Vi tror att detta beror på att då bibliotek och bibliotekarier figurerar i barn- och ungdomslitteratur ligger det ett fokus på böcker och läsning, som hör till den traditionella bilden av bibliotekets uppdrag. I det sammantagna bemötandet av användare som framställs genom vårt material anser vi att bibliotekarien har ett neutralt förhållningssätt gentemot användarna, och att bibliotekarien som resurs är relativt osynlig i barn- och ungdomslitteraturen. Vi menar att det i den barn- och ungdomslitteraturen som vi har undersökt ges en väldigt snäv bild av vad bibliotekarien gör och kan.

Litteraturförteckning

Barnens bibliotek (2007-01-11) (Katarina Dorbell, webbansvarig)
[http:// www.barnensbibliotek.se](http://www.barnensbibliotek.se) [2007-01-12]

Benton, Ted & Craib, Ian (2001). *The philosophy of social science: The philosophical foundations of social thought*. Basingstoke: Palgrave

Bergdahl, Birgitta (1987). "Bibliotekariemyter" ingår i *Biblioteksbladet* vol. 7 s. 190-191

Bryman, Alan (2002). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber Ekonomi

Bunge, Charles A (1999). "Beliefs, attitudes and values of the reference librarian" ingår i *The reference librarian* nr. 66, s. 13-24

Dickinson, Thad E. (2002). "Looking at the Male Librarian Stereotype" ingår i *The reference librarian* nr. 78 s. 97-110.

Eriksson, Anna (2002). *Referenssamtalet med barn: förhållningssätt och bemötande. Fem intervjuer med barnbibliotekarier*. Borås: magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap.

Hansson, Joakim (1998). *Om folkbibliotekens ideologiska identitet : en diskursstudie*. Borås: Avhandling inom Bibliotek och informationsvetenskap.

Hedemark, Åse & Hedman, Jenny (2002). *Vad sägs om användare? Folkbibliotekens användardiskurser i tre bibliotekstidskrifter*. Borås: Magisteruppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap.

Hinton, Perry R. (2000). *Stereotypes, cognition and culture*. Hove: Psychology Press

Håkansson, Magdalena (2003). *Vem är egentligen bibliotekarien? En dammig bokmal eller en informationsexpert? En explorativ undersökning om olika gruppers bild av bibliotekarien*. Borås: Magisteruppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap.

Högskolan i Borås hemsida (Lill Langelotz, sidansvarig för bologna)
[http:// www.hb.se](http://www.hb.se) [2007-03-21]

Jönsson, Malin & Samuelsson, Lill (1996). *Den som vinner barnen, honom tillhör framtiden Valfrid Palmgren och Stockholms barn- och ungdomsbibliotek 1911-1927*. Borås: Magisteruppsats i Bibliotek- och informationsvetenskap

Karlsson, Gunilla (2005). *Referensmötet och den ickeverbala kommunikationen. Bibliotekariers och användares upplevelser av den ickeverbala kommunikationen i samband med referensmötet på folkbibliotek*. Borås: Magisteruppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap

Katz, William A. (2002) *Introduktion to Reference work reference services and reference processes*. Vol. 2. – 8 ed. New York: McGraw Hill

Lindgren, Louise & Nilsson, Therese, (2005) *Bibliotekarierna och bilderna av dem En jämförande studie*. Borås: Magisteruppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap.

Lodin, Barbro (2005). "Är du kvar på ditt gamla dammiga bibliotek?" *Bilden av bibliotekarien i svensk skönlitteratur 1982-2002*. Borås: Magisteruppsats I Biblioteks- och informationsvetenskap.

Mabry, Celia Hales (2003). "The reference interview as partnership: an examination of librarian, library user, and social interaction" ingår i *The reference librarian*, nr.83-84 s. 41-56.

Maynard, Sally & Mckenna, Fiona (2005). "Mother Goose, Spud Murphy and the Librarian Knights: Representations of librarians and their libraries in modern children's fiction. *Journal of librarianship and informations science*, vol. 37 no. 3 s. 119-129.

Nationalencyklopedin, sökord: Stereotyp, pojke
Http:// www.ne.se [2007-02-14]

Nikolajeva, Maria (1998). *Barnbokens byggklossar*. Studentlitteratur: Lund

Nikolajeva, Maria (2000). *Bilderbokens pusselbitar*. Studentlitteratur: Lund

Nikolajeva, Maria (2002). *The rhetoric of character in children's literature*. Lanham: Scarecrow Press

Norrbottnens länsbibliotek: *Bibliotek(arier) i skönlitteraturen*
<http://www.norrbottnenslansbibliotek.nu/skonlittNew.htm> [2007-01-15]

Peresie, Michelle & Alexander, Linda B. (2005). "Librarian stereotypes in young adult literature" ingår i *Young adult library services*, vol.4, s. 24-31.

Raber, Douglas (1996). ALA goal 2000 and public library ambiguities and possibilities. *Public libraries*, vol. 35 no. 4, s. 224-231.

Rungstad, Elin (2002). *Bilden av bibliotekarien inom film och skönlitteratur*. Umeå: Magisteruppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap

Rydbeck, Kerstin (2004). *Från arg tant med knut till farlig sexbomb – om bibliotekariestereotyper i ord och bild*. Paper framlagt vid NIKK:s nordiska kvinnorörelsekonferens i Reykjavik, 10-12 juni 2004, inom sessionen "Medier och kvinnorörelser".

Seldén, Lars & Sjölin, Mats (2003). Kunskap, kompetens och utbildning - ett bibliotekariedilemma under 100 år. *Svensk Biblioteksforskning* 14:4. S. 19-67.

Stenquist, Bjarne (2003). *Är det på efterkälken Sverige åker? folkbiblioteken behöver ett nationellt uppdrag!*. Lund : Bibliotekstjänst

Svedjedal, Johan (1997). "Det litteratursociologiska perspektivet. Om en forskningstradition och dess grundtaganden" ingår i *Litteratursociologi: Texter om litteratur och samhälle*. Studenlitteratur:Lund

Torstensson, Magnus (1991). "Folkbibliotekarieryrket: framväxt, utbildning, forskning" ingår i *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsende*. Årg. 78 (3/4) s.93-121.

Torstensson, Magnus (1996). *Att analysera genombrottet för de moderna IRONELORVIMGerna : exemplet Sverige och några jämförelser med USA*. Göteborg : Göteborgs universitet.

Widenberg, Anette (2000). *Snipig tant eller lärdomsgigant?: En genusteoretisk studie av kvinnliga och manliga bibliotekarier i skönlitteraturens värld*. Uppsala: kandidatuppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap, Institutionen för ABM, estetik och kulturstudier.

Yontz, Elaine (2002). "Librarians in Children´s Literature, 1909-2000" ingår i *The Reference Librarian* nr 78 s.85-96

Skönlitterärt material

Biermann, Franziska (2004). *Räven som slukade böcker*. Stockholm: Alfabeta

Byng, Georgia (2002). *Molly Moons fantastiska bok om hypnos*. Sverige: Egmont Richters AB

Clark, Margret & Striker, Lee (1998). *I vampyrens våld*. Ingår i serien Skräckens sigill, som utgivits av B. Wahlströms ungdomsböcker, Stockholm

Colfer, Eoin (2004). *Potatishäxan*. Sverige: Richters förlag AB

Dahl, Roald (1989). *Matilda*. Stockholm: Tiden

Funke, Cornelia (2006). *Bläckmagi*. Finland: Opal AB

Herrström, Christina (2006). *Tusen gånger starkare*. Stockholm: Bonnier Carlsen Bokförlag

Hjertzell, Maja (2006). *Du har ingenting sett*. Stockholm: Rabén & Sjögren

Kieri, Katarina (2002). *Ingen grekisk gud, precis*. Stockholm: Rabén & Sjögren

Lidbeck, Petter (2005). *Den magiska kepsen*. Stockholm: Tiden

Mahy, Margaret (1985). *Bibliotekarien och rövarna*. Värnamo: Alfabeta

Nilsson, Per(1994). *Korpens sång*. Stockholm: Rabén & Sjögren

Pedersen, (2004). *Bo går till biblioteket*. Stockholm: Bonnier Carlsen Bokförlag

Rowling, J.K.(2004). *Harry Potter och Fenixorden*. Stockholm: Tiden

Rowling, J.K. (2005). *Harry Potter och halvblodsprinsen*. Stockholm: Tiden

Sundvall, Viveca (1988). *Mimmi och kalla handen*. Stockholm: Rabén & Sjögren

Bilaga 1

Fru Gudomlig från *Matilda*, 1989

Bibliotekarien från *Räven som slukade böcker*, 2004

Bibliotekarien från *Bo går till biblioteket*, 2004

Fröken Gullregn från *Bibliotekarien och rövorna*, 1985

Angela "Potatishäxan" Persson från *Potatishäxan*, 2004